

Львівський державний університет
внутрішніх справ

Єлизавета Коць

ДОКАЗУВАННЯ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ
ПРО СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ
ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Монографія

Львів
2023

УДК 343.1(477)
Ко 55

Рекомендовано до друку та розміщення в електронних сервісах ЛьвДУВС
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 31.05.2023 № 13)

Рецензенти:

Тетерятник Ганна, доктор юридичних наук, доцент (*Одеський державний університет внутрішніх справ*);

Ващук Олеся, доктор юридичних наук, професор (*Національний університет «Одеська юридична академія»*)

Коць Є. П.

Ко 55 Доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : монографія ; за науковою редакцією А. І. Кунтія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 188 с.

ISBN 978-617-511-381-3

Досліджено кримінальний процесуальний порядок доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Розроблено організаційні й тактичні рекомендації щодо проведення огляду місця події, обшуку, допиту, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання у таких кримінальних провадженнях.

Для працівників правоохоронних органів, викладачів, наукових працівників, курсантів, слухачів і тих, хто вивчає проблеми доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень.

The criminal procedural procedure of proof during the pre-trial investigation of criminal proceedings on the creation of paramilitary or armed formations not provided for by law was investigated. Organizational and tactical recommendations have been developed for conducting an inspection of the scene, search, interrogation, investigative experiment, presentation for identification in such criminal proceedings.

For law enforcement officers, teachers, researchers, cadets, students and those who study the problems of evidence during the pre-trial investigation of criminal proceedings.

УДК 343.1(477)

© Коць Є. П., 2023

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2023

ISBN 978-617-511-381-3

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА.....	6
<i>Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ.....</i>	<i>9</i>
1.1. Історичний аспект і стан розробленості питань доказування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань	9
1.2. Методологічні питання розробки доказування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань	26
<i>Розділ 2. ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ.....</i>	<i>45</i>
2.1. Основні обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.....	51
2.2. Додаткові обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.....	73

<i>Розділ 3. ЗБИРАННЯ (ОТРИМАННЯ) ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ.....</i>	<i>103</i>
3.1. Збирання (отримання) доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань	103
3.2. Використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань	139
ВИСНОВКИ	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	159
ДОДАТКИ.....	179

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	Верховна Рада України
ГСУ	Головне слідче управління
ДБР	Державне бюро розслідувань
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗСУ	Збройні сили України
ЗУ	Закон України
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НЗВЗФ	не передбачені законом воєнізовані або збройні формування
НС(Р)Д	негласна слідча (розшукова) дія
РРФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
С(Р)Д	слідча (розшукова) дія
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	стаття
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
п.	пункт
ч.	частина

ПЕРЕДМОВА

З початком повномасштабної російської військової агресії в Україні Указом Президента введено воєнний стан. Однак і до цього часу на певних територіях нашої країни немало чинників зумовлювали створення та розвиток не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (далі – НЗВЗФ). На жаль, в українській науці немає комплексного теоретичного дослідження доказування створення НЗВЗФ і засобів збирання доказів, тому у практиці слідчих і суддів виникає чимало труднощів, пов'язаних із застосуванням норми ст. 260 КК України.

З 2014 року, у зв'язку зі стрімким загостренням криміногенної ситуації й соціальним напруженням, розпалюванням міжнаціональної та міжрегіональної ворожнечі, поширенням корисливо-насильницьких кримінальних і правопорушень проти особи в деяких регіонах України, значно збільшилась кількість зареєстрованих кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Зокрема, відповідно до Єдиного звіту Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення в Україні, з 2014 і до 2021 року органи досудового розслідування розпочали понад 2400 кримінальних проваджень за фактами створення НЗВЗФ. У 2014 році зареєстровано 457 кримінальних проваджень, 2015 р. – 543, 2016 р. – 536, 2017 р. – 431, 2018 р. – 396, 2019 р. – 305, 2020 р. – 322, 2021 р. – 213. Водночас статистика за роками допомагає зрозуміти, що 2014 року до суду скеровано 197 кримінальних проваджень із обвинувальним актом і лише одне – із клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, 2015 р. – 155/19, 2016 р. – 125/73, 2017 р. – 139/101, 2018 р. – 80/203, 2019 р. – 35/203, 2020 р. – 40/219, 2021 р. – 49/59, відповідно [1].

З огляду на ці статистичні дані, можна припустити, що зменшення кількості скерованих проваджень до суду з обвинувальним актом пояснюється відсутністю розробленої структури

доказування та проблемами, що виникають під час збирання та використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ.

В українській теорії кримінального процесу питання про доказування, переважно у контексті загальної проблематики кримінального процесуального доказування, розглядали такі дослідники: Ю. П. Аленін, В. В. Вапнярчук, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, О. В. Капліна, С. А. Крушинський, О. П. Кучинська, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, О. С. Старенький, М. М. Стоянов, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, Б. В. Шабаровський, М. І. Шевчук, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, С. О. Шульгін, М. Є. Шумило та інші. Побіжно питання доказування вивчали ті українські науковці, які останніми десятиліттями аналізували: суб'єктів доказування у кримінальному процесі (С. В. Давиденко, М. А. Макаров, Н. М. Обрізан, О. В. Римарчук, Р. Ю. Савонюк та ін.), предмет доказування та його особливості у різних категоріях кримінальних проваджень (О. М. Алексійчук, А. М. Анохін, Т. М. Барабаш, Б. Л. Ващук, М. І. Гошовський, В. А. Завтур, О. В. Литвин, О. Г. Скарбарчук, В. І. Фаринник та ін.), загальнотеоретичні питання кримінального процесуального доказування та доказів (Д. О. Бочаров, В. В. Гевко, В. П. Гмирко, М. В. Дєєв, Л. А. Кірмач, Я. Ю. Конюшенко, Ю. Б. Пастернак, Х. Р. Слюсарчук, А. С. Степаненко та ін.).

Вагомий внесок у дослідження проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення про створення НЗВЗФ зробили: Є. О. Васильчук, А. А. Вознюк, С. Б. Гавриш, Л. М. Демидова, В. А. Робак, А. В. Савченко, В. П. Тихий, І. С. Шапкін. Їхні фундаментальні праці на тему кримінальної відповідальності стали підґрунтям для дослідження доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ на монографічному рівні.

Методику розслідування створення НЗВЗФ на рівні [кандидатської дисертації «Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»] вивчав Р. М. Дударець. У монографії Г. К. Тетерятник «Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи» комплексно

проаналізовано теоретико-методологічні засади, правове регулювання та праксеологічні основи кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, окремо досліджено створення НЗВЗФ.

Утім, зазначені дослідники не вивчали доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ. Тому розроблення цього питання на монографічному рівні актуальне для теорії та практики розслідування й доказування кримінальних правопорушень.

Аналіз слідчої і судової практики засвідчує відсутність методичного забезпечення доказування означеної категорії порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями. Це означає, що слідчі не повною мірою володіють методами та алгоритмами доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ.

Мета дослідження – на основі теоретичних положень, вивчення й аналізу узагальнення слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ визначити основні та додаткові обставини, що підлягають доказуванню у досліджуваних кримінальних провадженнях, а також розробити алгоритми збирання доказів та їх використання.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

1.1. Історичний аспект і стан розробленості питань доказування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань

Для правильного розуміння основ доказування у кримінальному провадженні про створення НЗВЗФ необхідно проаналізувати процес становлення позиції щодо кримінальної відповідальності за досліджувані кримінальні правопорушення. Розглядаючи історичну ретроспективу та аналізуючи роботи вчених, які досліджували цю проблематику, перші згадки про незаконні формування знаходимо у збірнику стародавнього руського права «Руська правда», складеному у Київській державі у XI–XII ст. на основі давнього звичаєвого права. Таку ж позицію висловлює І. Я. Терлюк [2, с. 35]. Проте вже тоді виникла необхідність у кодифікації, оскільки з'явилися суперечливі джерела, які ускладнювали роботу судових та адміністративних органів [3, с. 17].

Наступна згадка про незаконні формування міститься у «Воинском Артикуле», прийнятому у 1715 році Петром I. Цей документ становив військовий кримінальний кодекс, проте без загальної частини, а лише із зазначенням санкції покарання за вказані у ньому діяння. Зазначено, що хто військо озброїть або застосує зброю проти царя або ж того, хто знає про ці діяння, проте не повідомить про нього, – чекає покарання у виді страти

з повною конфіскацією майна [4, с. 327]. Звичаї та канони цього періоду зумовлюють таку суворість покарання, оскільки найтяжчі злочини передбачали дії проти чинної влади та царя.

Перший кодифікований збірник «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.) узагальнив практику судових справ, указів царя, норм правових звичаїв і церковного права. У цьому збірнику описано відповідальність за створення «вооруженого війська». Такі військові формування створювались для організації повстань проти чинної влади [5, с. 211].

У 1845 році прийнято перший кримінальний кодекс в історії Росії, затверджений імператором Ніколаєм I, – уложення «Про кримінальні та виправні покарання». Шоста глава «Про таємні і заборонені формування» третього розділу цього нормативно-правового документа визначила відповідальність за створення або участь у таємних, під будь-якою назвою, формуваннях, які могли негативно вплинути на спокій або цілісність держави або суперечну установленим законам і порядкам ціль, з визначенням покарання у вигляді заслання у Сибір або ув'язнення від 6 місяців до 1 року.

1854 року прийнято кримінальний закон – укладення «Про кримінальні покарання», в якому у розділі «Злочини і проступки проти громадського благоустрою та благочиння» виділено главу «Злочини громадського спокою, порядку та огорожуючих ці постанови». У цій главі за створення зловмишних формувань і вступ до них передбачається кримінальна відповідальність. Вже тоді в диспозиції статті окремо виділено відповідальність за постачання цим формуванням зброї, а також приховування чи переховування майна, здобутого злочинним шляхом [6, с. 108].

28 липня 1914 року розпочалася Перша світова війна, яка змінила як суспільне, так і економічне життя країни. Зазнало змін і кримінальне законодавство. Основним джерелом кримінального законодавства виступали «Керівні начала з кримінального права» Радянської Російської Федеративної Соціалістичної Республіки (далі – РРФСР). У цьому нормативному акті описані основи кримінального правосуддя, які згодом у цій самій редакції були прийняті Українською Радянською

Соціалістичною Республікою (далі – УРСР) [7, с. 161]. Ці правові положення втратили чинність, оскільки 15 вересня 1922 року набув чинності Кримінальний кодекс УРСР [8, с. 3], який у 1927 році був замінений новим Кримінальним кодексом УРСР [9, с. 3].

У вказаних кримінальних кодексах не містилось норм про створення або участь у НЗВЗФ. Проте у КК УРСР 1927 року, у ст. 542 першої глави «Контрреволюційні злочини», зазначалось про збройне повстання або вторгнення на радянську територію збройних банд, захоплення влади у центрі або на місцях з цією ж метою, зокрема, задля насильницького відторгнення від Союзу РСР і окремої союзної республіки будь-якої частини її території [10, с. 72].

Розвиток і модифікація правової норми були обумовлені багатьма чинниками: не лише правовими, але і набутими природними, як-от географічне розміщення, економічний стан країни, релігійний чинник, оскільки, з огляду на свою багатомірність, призвели до багатьох змін і трактувань цієї норми [11].

Зауважимо, що з часу створення Радянського Союзу, відповідно до ст. 49 Конституції РРФСР, утворення чи організація воєнізованих або ж збройних формувань була підпорядкована лише Всеросійському з'їзду Рад або Всеросійському Центральному Виконавчому Комітету Рад, а організація чи створення цих формувань без їх дозволу чи проти їхньої волі вважались контрреволюційними злочинами [12, с. 69].

На теренах Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) уперше згадали про НЗВЗФ в Указі Президента СРСР № 373 від 25 липня 1990 рр. «Про заборону створення збройних формувань, не передбачених законодавством СРСР та вилучення зброї у випадку її незаконного зберігання» [13]. Відповідно до цього указу, на всій території СРСР були заборонені будь-які дії, пов'язані зі створенням воєнізованих або збройних формувань, незважаючи на мету їх створення та діяльності.

Повноваження щодо створення цих об'єднань надавались вищим органам державної влади СРСР.

25 грудня 1991 року СРСР припинив існування як суверенна держава. Після цього НЗВЗФ активізувались і посилили

свої позиції у всіх пострадянських країнах, в Україні – зокрема. Посилення діяльності та функціонування НЗВЗФ порушують права людей, негативно впливають на суспільство та функціонування держави. 18 вересня 1991 року Верховною Радою України (далі – ВРУ) прийнято Закон України (далі – ЗУ) «Про відповідальність за створення не передбачених законодавством військових або інших збройних формувань чи груп» [14]. На підставі цього закону внесено зміни до Кримінального кодексу УРСР, а саме: ст. 187 доповнено п. 6 про створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп. У зазначеній статті воєнізоване формування чи група вважаються структурним об'єднанням військового типу. У таких формуваннях переважають єдиноначальність, суворі дисципліна та підпорядкованість вищому керівництву, систематично проводиться військове навчання та (або) фізична та стройова підготовка. Крім того, до Кримінального кодексу внесено ст. 187-7, яка встановлювала кримінальну відповідальність за участь без дозволу відповідних органів державної влади у збройних конфліктах інших держав без мети отримання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди [15].

5 квітня 2001 року Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла новий Кримінальний кодекс України (далі – КК України). У ньому передбачено ст. 260 про створення НЗВЗФ та залишено визначення цих діянь із попереднього КК, прийнятого у 1960 році [16, с. 85]. Проте у диспозиції статті додається новий термін «незаконні збройні формування», під яким розуміють воєнізовані формування, щоправда, із придатною до використання вогнепальною чи іншою зброєю [17].

Вважаємо, що НЗВЗФ дійсно несуть суспільну небезпеку для громадського порядку та національної безпеки, саме тому статтею 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» передбачено як загрозу національним інтересам та безпеці України у галузі безпеки спроби створення і функціонування НЗВЗФ та можливість використати не в інтересах держави військові формування та органи Національної поліції [18]. Однак 21.06.2018 року прийнятий ЗУ «Про національну безпеку України», де у ст. 3 зазначено, що загрози національній

безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначено у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, низці інших документів, що стосуються національної безпеки і оборони, які ухвалює Рада національної безпеки і оборони України і затверджують указами Президента України [19].

Відповідно до ст. 37 Конституції України, забороняються утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі чи дії яких спрямовані на знищення незалежності держави чи насильницьку зміну конституційного ладу, порушення суверенітету чи цілісності країни, підлив безпеки чи захоплення державної влади, пропаганду війни та насильства, розпалювання ворожнечі [20]. Саме вказані дії характерні для НЗВЗФ та становлять мету створення та діяльності таких формувань.

Політичним партіям і громадським організаціям заборонено утворювати воєнізовані або збройні формування. За виявлення таких порушень заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку, відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України. У разі прийняття рішення про заборону громадського об'єднання його майно та інші активи спрямовуються до державного бюджету за рішенням суду. Наслідком заборони громадського об'єднання є припинення його діяльності у порядку, передбаченому ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [21]. Не дозволяється створювати і діяти організаційним структурам (осередкам) політичних партій в органах виконавчої та судової влади, військових формуваннях і виконавчих органах місцевого самоврядування, не передбачені організаційні структури політичних партій і на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про політичні партії в Україні», політичним партіям заборонено створювати або фінансувати НЗВЗФ. Проте діяльність політичної партії можна заборонити

лише за рішенням суду, якщо довести, зокрема, існування воєнізованого або збройного формування в його структурі [22].

Законодавець закладає програмні цілі або дії, спрямовані на порушення суверенітету та територіальної цілісності, ліквідацію незалежності, зміну конституційного ладу або захоплення держави незаконним способом, підрив безпеки, посягання на права та здоров'я населення, підбурювання до війни чи насильства як основну мету створення або діяльності НЗВЗФ.

У ч. 2 ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання» визначено, що громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих або збройних формувань [23].

Варто зазначити, що в диспозиції ст. 260 КК України не визначено цілі членів НЗВЗФ, проте, як доводить практика, їхня діяльність може спрямовуватися на участь у масових чи групових заворушеннях або порушеннях громадського порядку, планування та скоєння терористичних актів, захоплення адміністративних і державних установ, планування та спроби зміни конституційного ладу незаконним шляхом. Водночас, як зазначає Є. О. Васильчук, активісти окремих НЗВЗФ можуть здійснювати суспільно корисну діяльність, як-от забезпечувати охорону громадського порядку, а в деяких випадках і брати безпосередню участь в організації відсічі країні-агресору. Однак за формально-юридичними ознаками існування таких формувань перебуває поза правовими нормами [24, с. 22].

Фундаментальною в галузі проблематики кримінальної відповідальності за створення НЗВЗФ стала робота В. А. Робака, в якій обґрунтовано криміналізацію створення НЗВЗФ та проведено аналогію із загальними підставами криміналізації правопорушень. В обґрунтування криміналізації цих формувань автор зазначає високу суспільну небезпечність; несприятливі фактори виникнення та існування таких об'єднань; обумовлена необхідність кримінально-правової охорони суспільної безпеки у зв'язку зі створенням НЗВЗФ; кримінально-правові гарантії конституційних прав; виконання міжнародних угод; доведеність фактів вчинення створення НЗВЗФ кримінально-процесуальними засобами [25, с. 9].

Доцільно зауважує український науковець С. Б. Гавриш про те, що ціль і причини створення НЗВЗФ не відповідно до законодавства та незалежно від того, чи вони становлять загрозу для громадської безпеки, повинні визнаватись незаконними [26, с. 40].

Окрему увагу варто приділити праці В. П. Тихого «Проблеми кримінально-правової безпеки» [27]. Попри те, що на момент проведення його дослідження створення злочинних об'єднань та участь у них не належали до правопорушень проти громадської безпеки, вказана наукова розвідка має вагоме значення для дослідження об'єкта кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Вчений продовжив розробляти окреслену проблематику і після прийняття Кримінального кодексу України 2001 року ґрунтовно розкрив особливості кримінальної відповідальності за створення не передбачених законом об'єднань та участь у них. У науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України професор В. П. Тихий зазначає, що НЗВЗФ визнаються не тільки створені формування, не передбачені Конституцією та законами України, а й формування, які утворилися за рішенням органів місцевого самоврядування або іншими органами влади. Під створенням НЗВЗФ необхідно розуміти їх створення, організацію, фінансування та (або) утворення. Як зазначає автор, створення НЗВЗФ може проявлятися у різнопланових діях, які в подальшому призвели до заснування формування: в організації людського потенціалу, вербуванні людей, підшуканні та забезпеченні зброї, розподілі ролей та функціональних обов'язків учасників [28, с. 723].

Фундаментальною в галузі здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ є праця Г. К. Тетерятник «Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи» [29]. Дослідниця запропонувала та охарактеризувала елементи концептуальних основ кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, зазначила про фактори-детермінанти особливостей кримінальних правопорушень. Вивчена специфіка досудового розслідування, зокрема про створення НЗВЗФ.

У юридичній літературі наводяться прикметні особливості НЗВЗФ, а саме: схожість за кількістю учасників, озброєність, підготовка, дисципліна та здатність виконувати бойові або організаційні завдання. Також розглядають НЗВЗФ як постійні формування із власною структурою, із визначенням завдань і функцій для кожного учасника, керівників на кожній ланці, місце розташування формування, однострій та знаки розрізнення. Такі формування здатні виконувати завдання, які виконуються законними збройними формуваннями, як-от оборонні, охоронні та виконання публічного примусу [30, с. 42].

А. В. Савченко констатує, що НЗВЗФ – це окремий тип злочинних спільнот, що виконують особливу роль у груповій та озброєній злочинності, проте зазначає про схожість цих угруповань із легально діючими формуваннями [31, с. 21].

Розуміючи значний ступінь небезпеки для суспільства, які можуть спричинити НЗВЗФ, у сучасній юридичній літературі часто порушується питання про проблеми визначення кримінологічних ознак і криміналізації діяльності цих формувань. М. І. Хавронюк влучно підкреслює стійкість цих формувань за основними показниками кількості учасників, підготовкою, кількістю придатної зброї, дисципліною та підконтрольністю. Оскільки вони повинні виконувати бойові завдання і не тільки [32, с. 384]. Однак у своєму дослідженні автор переважно використовував зарубіжне кримінальне законодавство станом на 1999–2003 рр., тому не розкриває актуальні проблеми сьогодення.

Р. М. Дударець у дисертації «Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» здійснив комплексне дослідження засад методики розслідування створення НЗВЗФ на основі чинного кримінального процесуального законодавства, теорії криміналістики та потреби практики, здійснив криміналістичну характеристику НЗВЗФ, до якої включив типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування, заклав основу для подальшої розробки методик розслідування досліджуваного кримінального правопорушення. На підставі вивчення практики розслідування аналізованого кримінального правопорушення дослідник виокремив

типів слідчі ситуації початкового етапу розслідування, які пов'язані з такими чинниками: 1) НЗФ, діяльність якого розслідують, контролювали оперативні працівники або про нього дізналися у процесі виявлення злочину, котрий вчинили його члени; 2) всі члени НЗФ чи тільки декілька його рядових виконавців затримано на ранніх етапах досудового розслідування; 3) ознаки НЗФ встановлено одразу у процесі досудового розслідування чи наприкінці початкового етапу [33].

Юридична наукова спільнота почала порушувати питання про необхідність дослідження форм і методів створення та діяльності НЗВЗФ, напрацювання алгоритмів і розроблення заходів щодо їхнього зменшення та нейтралізації. Для цього вивчають та аналізують способи дій військових формувань під час зупинення діяльності НЗВЗФ, розробляють методи зупинення їх розвідувальної чи диверсійної діяльності, тощо.

Серед українських фахівців, що вивчали досвід збройних конфліктів сучасності та знешкодження незаконних збройних формувань, варто згадати В. М. Телеліма, В. В. Слипченка, А. І. Липського, О. С. Власюка. У їхніх роботах акцентовано на особливій ролі і місці підрозділів і частин, насамперед інженерних військ, у межах загальної структури з'єднань і частин ЗС України. Однак у них не проаналізовано досвід інженерного обладнання фортифікаційних споруд в умовах можливих бойових дій проти незаконних збройних формувань всередині держави. Інженерне забезпечення бойових дій у межах збройних конфліктів певною мірою вивчають дослідники Національного університету оборони України, Інституту історії України НАН України, Українського інституту воєнної історії та ін.

Серед низки праць, у яких увагу приділено інженерному забезпеченню бойових дій у локальних війнах і збройних конфліктах, цікаво проаналізувати наукові досягнення, опубліковані у статті В. В. Корнієнка і О. І. Гуржія «Тенденції розвитку збройної боротьби в сучасних умовах». Не менш цікавою є стаття Б. О. Воровича і В. М. Яремчука «Досвід інженерного забезпечення бойових дій збройних (миротворчих) сил у локальних війнах і збройних конфліктах». Проте питання, пов'язані з інженерним забезпеченням військ, висвітлені доволі загально,

без інженерно-технічного вивчення новітніх зразків фортифікаційних споруд; водночас вони властиві передусім Збройним силам України, військовим формуванням Національної гвардії України, які у боротьбі з незаконними збройними формуваннями об'єднують і загальновійськові, і правоохоронні функції.

Серед суттєвих підґрунть у вивченні інженерного забезпечення бойових дій опинилися напрацювання Д. І. Каплуна «Тактика проти терористичних бандформувань», І. В. Тищенка «Загальновійськові підрозділи у воєнних конфліктах другої половини ХХ ст.» та О. Шматкова, В. Фомічова і В. Єрдякова «Система воєнних дій у сучасних воєнних конфліктах». Утім вдосконалення елементів суцільної (або ділянкової) фортифікаційної системи оборони – опорних пунктів (ОП), удосконалення блокпостів в інженерному значенні та вжиття заходів щодо їх посилення в умовах боротьби із не передбаченими законом збройних формувань, партизанських, розвідувально-диверсійних, диверсійно-терористичних дій та уникнення ними прямих бойових зіткнень не ввійшли до їхньої наукової розробки. Гібридна війна проти України додає нових коректив до тактики, підходів і способів виконання збройного протистояння, тому дедалі більше військових експертів і науковців вивчають питання військових дій з не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями [34].

Повертаючись до аналізу загальноправових проблем, український науковець В. А. Робак зазначає, що НЗВЗФ повинно відповідати вимогам та ознакам законних військових формувань, мету та функції яких закріплено у законах і нормативно-правових актах. Автор слушно зауважує, що створення цих об'єднань повинно відрізнятися від механізму створення законного формування, передбаченого у чинному законодавстві [35, с. 60].

У дисертаційній роботі А. А. Вознюк надав оцінку спеціальним видам звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки це важливий прояв протидії функціонуванню НЗВЗФ [36, с. 1]. Вважаємо, що саме можливість звільнення має позитивну спрямованість, тому кримінально-правові норми передбачають спеціальні види звільнення від кримінальної відпові-

дальності учасників НЗВЗФ. Однак автор зазначає, що деякі положення вищевказаних правових норм потребують доопрацювання. За результатами дослідження А. Вознюк вироблені доволі обґрунтовані висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення правових положень і практики застосування інституту спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій.

Саме А. Вознюк розробив комплексну уніфіковану модель диференціації кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 255, 257, 2583, 260 КК України, згідно з якою запропоновано у перших частинах відповідних статей установити відповідальність за участь або сприяння злочинному об'єднанню, а в інших частинах – передбачити притягнення до відповідальності за створення чи управління ними, а також сукупність санкцій, узгоджених із таким підходом [37].

Чимало досліджень НЗВЗФ є у сусідніх державах. Цілком обґрунтовано вважає І. О. Смірнов, що небезпечність діянь НЗВЗФ виявляється у можливості виникнення негативних суспільних наслідків. Ці наслідки можуть виражатися у пристосуванні учасників НЗВЗФ до середовища через їх протиправну діяльність шляхом адаптації властивостей соціального середовища для такої діяльності та негативні трансформації засадничих сфер людського буття, які супроводжуються спричиненням шкоди низці політичних, економічних, управлінських, майнових інтересів людини, суспільства і держави [38, с. 35–36].

Ми погоджуємося із цим твердженням, оскільки вважаємо, що у більшості випадків учасниками НЗВЗФ стають колишні військовослужбовці та правоохоронці, тобто особи, які вже мають певний рівень підготовки, дисципліни та здатність до виконання бойових або інших завдань.

А. Д. Аджієв звертає увагу на необхідність вирішення специфічних питань кримінальної відповідальності функціонування, створення НЗВЗФ, таких як інформація про кількісний склад, визначення ознак формування військового чи збройного, розмежування цих об'єднань від інших злочинних організацій

[39, с. 4]. Т. А. Бекботова вважає, що незаконні дії НЗВЗФ обгрунтовано несуть небезпеку суспільним цінностям – громадському порядку та безпеці, нормальній діяльності органам місцевого самоврядування та державної влади, роботі та функціонуванню господарським і приватним об'єктам та господарствам. Автор вважає, що ці формування заважають розвитку органів державної влади, призводять до нестабільної ситуації у суспільстві, завдають матеріальної шкоди державі та громадянам, можуть призвести до загибелі людей [40, с. 3]. Ж. К. Оспанова у своєму дослідженні зазначає, що діяльність незаконних воєнізованих або збройних формувань може призвести до дублювання функцій органів державної влади нелегальними структурами, збільшує можливості до сепаратистських тенденцій в локаціях їх знаходження та дає підґрунтя для створення окремих терористичних груп. Економічне підґрунтя виникнення незаконних формувань обумовлюється протиріччями та незбалансованістю у економічних відносинах. До правових причин виникнення незаконних формувань автор відносить неефективність діяльності органів Національної поліції та недосконале законодавство [41]. Зазначене набуває підтвердження в подіях, які відбувалися до 2022 року в тимчасово окупованих районах Луганської та Донецької областей.

До сьогодні виникають дискусії та не визначено природу НЗВЗФ. У своїй позиції Пленум Верховного Суду України не сформулював остаточного ставлення стосовно цих формувань. НЗВЗФ було віднесено до спеціальних видів організованих груп і злочинних організацій [42, с. 2–6], проте невизначена чітка позиція чи досліджувані формування визнаються групами чи злочинними організаціями, не встановлено ознаки для їх розподілу та не вказані чіткі розмежування між ними. На це питання однозначної відповіді немає й у науковій юридичній літературі. Ю. В. Баулін зазначає, що досліджуване формування починається з двох і більше осіб [43, с. 251]. Цікавою є позиція А. С. Беніцького, який зараховує НЗВЗФ до спеціальних видів злочинних організацій [44, с. 343]. З цього приводу В. А. Робак переконаний, що таке формування не є різновидом злочинних організацій. Він визначає його стійким злочинним об'єднанням [45, с. 5].

У примітці до ст. 260 КК України зазначено, що воєнізованими визнаються формування, у яких є організована структура за типом військової, оскільки їм притаманне управління на всіх рівнях формування та дисципліна, в таких об'єднаннях проводиться військова та фізична підготовка. Одночасно у цій примітці збройні формування окреслюють як воєнізовані групи, що мають у користуванні придатну для стрільби вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Згідно з описаними в диспозиції ст. 260 КК України, створення цих формувань та участь у них свідчать про попередню змову їх учасників на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею [46]. Вважаємо, законодавець мав на увазі, що для створення та функціонування НЗВЗФ необхідна домовленість хоча б двох і більше осіб.

На думку С. О. Єфремова, НЗВЗФ можна розглядати як окреме організоване злочинне угруповання, якщо підтверджується криміналізація участі в такому формуванні [47, с. 53–58]. Вважаємо, що ця позиція правильна, оскільки законодавець передбачив саме факт створення та керівництва формуванням, а отже криміналізував діяння саме за розподілом ролей, а ці дії також притаманні організованій групі та (або) організації.

У багатьох науковців виникає питання про мету створення НЗВЗФ, оскільки в диспозиції статті не визначено мету створення, а також, якщо мета створення такого формування позитивна. В. П. Тихий у своїй роботі зазначає, що мета створення НЗВЗФ може бути різноманітна. Проте такі формування переважно організовуються для виконання оборонних завдань, які притаманні силовим структурам [48, с. 492]. Приміром, М. Й. Коржанський вважає, що НЗВЗФ може мати політичну мету, тобто діяти для виконання політичних замовлень [49, с. 426–427]. Робимо висновок, що мета створення та діяльності НЗВЗФ може бути різноманітна: як позитивна, так і негативна. Однак навіть позитивна мета створення таких формувань не декриміналізує відповідальність за них.

Причиною створення досліджуваних формувань, на думку В. А. Робака, є досягнення незаконними способами поставленої мети або захист інтересів керівниками формування або групами населення, для прикладу, надання у власність земельних

ділянок, пільг, тощо. Також ці формування можуть незаконними способами виконувати завдання певних політичних груп, лобювати збільшення кількості членів указаної політичної сили в органах місцевого самоврядування, прийняття потрібних рішень на користь цих політичних сил. Також НЗВЗФ можуть створюватись для: залякування та силового впливу на органи місцевого самоврядування, державні органи та службових осіб; можливого опору працівникам силових структур; забезпечення охорони або оборони приміщень чи осіб; та будь-яких незаконних дій [50, с. 130].

Цікаву паралель проводить А. А. Вознюк: щосильніші загрози суверенітету, цілісності територій, незалежності України, то активніше створюються та ефективніше працюють НЗВЗФ. Деякі з них концентруються на протиправних діяннях для насильницької зміни або повалення конституційного ладу, зміни територіальних кордонів, захопленні державної влади, порушеннях громадської безпеки, залякуванні населення, міжнародних труднощах, провокують воєнний конфлікт тощо. Проте можлива й інша група формувань, які об'єднуються для захисту державних інтересів, її територіальної цілісності, дотримання прав громадян і громадського порядку. Тобто, доходимо висновку, що одні НЗВЗФ спрямовані на діяння кримінальних правопорушень, а інша група навпаки – об'єднується з метою запобігання правопорушенням та задля дотримання законності й публічного порядку [51, с. 41–48].

Значний внесок у дослідження НЗВЗФ зробили і російські науковці, оскільки це актуальна проблема на території Російської Федерації. А. В. Дмитренко у своїй дисертаційній роботі однією із перших виконала комплексне дослідження організації незаконного воєнізованого формування з широким використанням порівняльного методу. Вона зробила висновок, що найбільш реальний метод вирішення проблеми злочинності – це повне роззброєння населення, ліквідація бандитських угруповань та розформування всіх незаконних воєнізованих формувань [52, с. 6].

В. А. Абдухамитов на прикладі матеріалів Республіки Таджикистан констатує, що наявний рівень активності зброй-

них формувань у регіонах, які знаходяться на кордонах із Таджикистаном, не виключають виникнення незаконних воєнізованих формувань на території Таджикистану. Отож, можна зробити висновок, що загроза виникнення незаконних воєнізованих формувань у Таджикистані стає дуже реальною. 15 червня 2001 року в Шанхаї на саміті «шанхайської п'ятірки» було заявлено про створення нової регіональної міжнародної організації – Шанхайської організації співробітництва (ШОС), голови держав підписали Шанхайську конвенцію про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом. Проте, як довели події останніх років, важливі проблеми організації, оборони і безпеки країни повинні мати єдину і збалансовану правову базу з високим законодавчим рівнем регулювання. В іншому випадку завжди буде існувати небезпека безконтрольного використання силових структур не за призначенням, що може обернутися великими втратами [53, с. 5].

У дисертаційній роботі А. С. Сагинбаєва виявила основні криміногенні детермінанти функціонування незаконних воєнізованих формувань, висвітлила особливості особи злочинця шляхом його розкриття з використанням психоаналітичної концепції особистості і поведінки, що дозволило виявити психологічний портрет учасника (злочинця) незаконних воєнізованих формувань. Автор обґрунтовує методика дослідження специфіки функціонування незаконних воєнізованих формувань, яка значною мірою обумовлена ідеями релігійного екстремізму і національного сепаратизму. Також авторка, проаналізувавши причини і умови виникнення сучасних незаконних воєнізованих формувань у Киргизькій Республіці, зробила висновок, що виникнення самостійної норми в Кримінальному кодексі Киргизької Республіки стало результатом «реінкарнації» басмачого руху, який відбувся у 20–30 роках у Центральній Азії. Юридичний аналіз кримінально-правової норми про відповідальність за організацію та участь у незаконних воєнізованих формуваннях, яка з'явилась у кримінальному законодавстві Киргизької Республіки з 1998 року, є однією із важливих гарантій безпеки громадянина, суспільства і держави, дав змогу визначити, що об'єктом цього кримінального

правопорушення є громадська безпека в розумінні сукупності суспільних відносин, забезпечуючи стан захищеності громадянина та суспільства, держави загалом від різноманітних за сутністю небезпек, які можуть створити незаконні воєнізовані формування [54, с. 6].

Цікавою є думка О. В. Фесенко, який доводить, що найпоширенішими кримінальними правопорушеннями, які вчиняють судді та працівники правоохоронних органів на тимчасово окупованій території України, є сприяння створенню або участь у терористичній організації, а також створення НЗВЗФ або участь у їхній діяльності, про що йдеться в ст. 258-3 та ст. 260 КК України [55, с. 122–125].

У багатьох наукових працях автори досліджують створення або участь у НЗВЗФ як компонент терористичної активності. Об'єктом для злочинних посягань досліджуваних формувань є конституційний лад та цінності, які підлягають конституційному захисту. Вирізняють притаманні для таких формувань характеристики: використання насильства та диверсійні акти, підпал, погром, залякування населення та насильницький вплив на органи місцевого самоврядування для ухвалення незаконних рішень. Саме ці подібні ознаки тероризму та НЗВЗФ досліджували у своїх роботах А. В. Антипенко, Г. М. Белокуров, Ю. М. Антонян, Ю. С. Марченко, О. М. Половко та інші.

Приміром, А. В. Антипенко вважає, що прийняття Додаткових протоколів від 8 червня 1977 р. до Женевської конвенції суттєво розширює її положення, оскільки Протоколу I, який стосується жертв міжнародних збройних конфліктів, і Протоколу II, що передбачає захист жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, легітимізація іррегулярності в збройних конфліктах набуває більш конкретних форм. Адже в їхніх діях неважко виокремити ознаки складів кримінальних правопорушень, які притаманні збройним конфліктам [56, с. 397].

Г. М. Белокуров у своїй дисертації з психодинаміки особистості засуджених за терористичну діяльність розкрив взаємозв'язок суб'єктів тероризму з незаконними або збройними формуваннями. Психодинаміка особистості засуджених, залу-

чених у терористичну діяльність чи у незаконні формування, визначається збігом впливу трьох найважливіших детермінантів розвитку особистості: демографічних факторів; особливостей ставлення до інших, які викликають інтенсивне зростання неусвідомлюваної десоціалізації; механізмів психологічних захистів, які призводять до відмови від соціально очікуваних форм поведінки та спілкування – психоізоляції [57].

Серед найбільш значущих причин, які збільшують кількість створення та посилюють ефективність діяльності досліджуваних НЗВЗФ, є ексцеси у сфері національних конфесійних відносин та використання цих конфліктів у політичній сфері. Загострені конфлікти та насильницькі способи досягнення обраних цілей НЗВЗФ підтверджують думки, викладені у роботах М. Вебера, Е. Гідденса, Е. Геллнера, Р. Дарендорфа. Ці вчені роз'яснюють сутність соціального конфлікту та його етнічних форм, надають рекомендації щодо їх розвитку та згасання, аналізують конфлікти у суспільних і державних процесах.

Узагальнюючи проведення ретроспективного аналізу виконаних досліджень, годиться акцентувати, з одного боку, на наявності значного масиву наукового матеріалу з проблем кримінальної відповідальності за утворення НЗВЗФ, а з іншого – на відсутності комплексного дослідження з доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ.

У більшості досліджень розглянуто лише окремі аспекти і запропоновано деякі шляхи розв'язання проблем, проте вони були проведені у інших галузях права та не відповідають системі кримінальних процесуальних норм, які встановлюють систему доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ. Чимало робіт ґрунтуються на положеннях нечинного кримінального законодавства.

Станом на сьогодні досі недосліджені і такі, що потребують розробки, питання обставин, що підлягають доказуванню, та питання збирання й використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ.

1.2. Методологічні питання розробки доказування створення не передбачених законом воснізованих або збройних формувань

Правознавство – наука, яка не послуговується тільки юридичними методами дослідження, тому наукові роботи юридичного напрямку здійснюються переважно із застосуванням методології інших наук. Можливо, така ситуація виникла через відносну універсальність права як явища, оскільки право описує основні суспільні відносини, прогнозує основні та найімовірніші варіанти порушення, вказує на шляхи відновлення правового балансу. Детальніше проаналізуємо зазначені методи в площині нашого наукового дослідження, проте найперше визначимо наукові підходи до тлумачення поняття методології і її складових.

Методологія (з лат. *logos* – наука, знання, напрям пізнання) – це учення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософське, теоретичне підґрунтя, а також сукупність універсальних прийомів дослідження, що застосовується у всіх науках з огляду на специфіку об'єкта її пізнання [58, с. 692].

Деякі вчені розглядають методологію лише як філософське учення про систему методів наукового пізнання та перетворення реальної дійсності, а також учення про використання принципів і категорій, законів діалектики та науки у процесі пізнання і отримання практики, аби набути нові знання [59, с. 17]. Є дослідники, які тлумачать методологію у науковій літературі як систему принципів і способів організації теоретичної та практичної діяльності, а також учення про цю систему [60, с. 12], або ж як учення про організацію діяльності (йдеться про організацію продуктивної діяльності, спрямованої на одержання нових результатів) [61, с. 20].

Метод є базовою категорією методології дослідження. Тлумачні словники визначають його як: 1) спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; 2) прийом або систему прийомів, що використовується в певній сфері діяльності [62, с. 692]; 3) спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, обумовлений закономірностями розвитку об'єкта

[63, с. 205]; 4) систему розумових і (або) практичних операцій (процедур), які спрямовані на вирішення пізнавальних завдань з огляду на певну пізнавальну мету [64, с. 79]. О. В. Крушельницька визначає підхід як систему вимог до пізнавальної людської діяльності, котра допомагає дослідникові зорієнтуватися на вирішенні конкретного філософського, наукового чи практичного завдання, застосовуючи певний прийом (спосіб) [65, с. 50–51].

Метод – це правила та прийоми до підходів до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства. Метод – це спосіб отримання певних результатів у науковому пізнанні та практичній діяльності. Тобто сукупність (система) певних правил, прийомів, способів, дій, які сприяють в орієнтуванні суб'єкта у розв'язанні конкретного завдання, досягненні результатів в означеній сфері діяльності.

Характерною ознакою права є єдність результатів пізнання та цінностей, це і обумовлює сутність особливостей методології права. В такому підході переплітають методи пізнання зі способами і прийомами мистецтва. Означені методи чітко виявляються у правозастосуванні. Відтак М. І. Козюбра акцентує на особливостях методології юриспруденції, а саме на тому, що значення для права категорії розуміння не ідентичне сутності категорії пізнання. Крім того, на судовий розгляд можуть впливати раціональні і позараціональні чинники, а саме – чинник аудиторії [66, с. 22–32].

Враховуючи викладене, можна говорити про своєрідність стилю юридичного пізнання, котрий відображає особливий погляд на дійсність і специфічність її осмислення. У протилежному підході домінує позиція про те, що у мисленні правників немає нічого особливого, адже система законів і діапазон мислення однакові на загал, а змінюються лише предмети, довкола котрих «крутяться» міркування. Одначе у цьому контексті акцентують якраз не на процесі формулювання й упорядкування думок людиною, а на «призмі», крізь яку «заломлюється» ідея. Така призма у юриспруденції – це право: усі складові реальної дійсності оцінюють крізь правовий фокус [67, с. 21].

Підтримуємо позицію В. Г. Лукашевича, котрий вважає, що методологія досліджень є чи не найважливішою за значенням

для юридичної теорії та практики. Це можна пояснити так: з огляду на сутність засадничих методологічних принципів, на яких ґрунтується система правового мислення, реалізується не лише наукове пізнання права, а і його практичне впровадження в реальній площині життя [68, с. 45]. Для ґрунтовного дослідження основ методики розслідування створення НЗВЗФ необхідно здійснити виважений вибір його підходів та методів. З уваги на те, що дослідження проводиться переважно в розрізі кримінального процесу та криміналістики, що є юридичними науками, наукове пізнання повинно відбуватися за допомогою методів юридичної науки.

Може здатися, що юриспруденція не відрізняється від інших наук, які також використовують універсальні методи. Ймовірно, саме це твердження підштовхнуло деяких науковців обстоювати доцільність застосувати щодо права чи не всі наукові методи, навіть математичні (скажімо, С. С. Сливка розглядає сутність математичної культури юриста в межах юридичної деонтології [69]), біологічні (Л. Л. Фуллер активно використовує поняття «анатомія права» [70]), фізичні, хімічні та інші (О. М. Балинська обґрунтувала модифікацію мінливості права в межах семіотики права як соціальний процес, низку взаємодій, які зумовлюють структурні та/або функціональні (детермінаційні) перетворення правової системи [71]). Ці методи можна окреслити як теоретичну складову методології юриспруденції.

Основною частиною організації наукового дослідження є визначення комплексу методів, які можуть вирішити визначені завдання, які є способами досягнення обраних цілей у пізнанні й на практиці [72, с. 80; 73, с. 79]. Особливості використання методів пізнання у своїх дослідження описувало багато науковців, зокрема: В. Г. Гончаренко, Р. С. Белкін, Ю. М. Грошевий, А. І. Долгова, А. А. Давлетов, В. С. Зеленецький, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. П. Колмаков, С. І. Коновалов, М. В. Костицький, Н. С. Карпов, І. І. Котюк, І. М. Лузгін, В. К. Лисиченко, В. Т. Нор, В. М. Салтєвський, В. М. Стратонов, М. Я. Сегай, В. Я. Тацій, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило та інші. Вибір методів дослідження повинен відповідати специфіці теми, його предмета, мети і завдань. Як основні методи дослідження науковці вирізняють

діалектичний, порівняльно-правовий, історично-правовий, системно-структурний, формально-логічний, пошуково-бібліографічний, аналізу, синтезу, спостереження, опису, абстрагування, формально-логічний, соціологічні, статистичного зведення, експеримент, моделювання, прогнозування. Кожен із указаних методів, на думку В. С. Зеленецького, має окреме призначення та певні особливості застосування у пізнавальному процесі [74, с. 170].

Проте доцільно розглянути пізнавальну доказову діяльність, яка реалізується, використовуючи логічні прийоми й операції. Тому деякі науковці трактують пізнавальну доказову діяльність як суто логічну (раціональну). Як підтвердження цього, на думку В. Д. Спасовича, доказування – це діяльність судді, пов'язана з логічним доведенням, котра реалізується шляхом поновлення події за слідами, залишеними в довколишньому світі. Якщо під час розгляду справи суд діє відповідно до тих же логічних законів, що й кожен у повсякденному житті, питання щодо судових доказів (доказування) не є винятково юридичним, а входить до системи логіки й антропології, ґрунтуючись на філософії [75].

На думку М. В. Костицького, основним і постійним методом правознавства є логіка, яка тісно пов'язана з діалектикою та метафізикою. Юридична наука по всій вертикалі побудована на формальній логіці. Саме логіка є основоположною методологією правознавства, а логічні методи є базовими в науковому пізнанні, дослідженні як теоретичному, так і практичному. На думку автора, правознавство без формальної логіки стає необґрунтованим та може зазнати найлегшої критики. На рівні з логікою велике значення для пізнання у правознавстві має лінгвістика як методологія та пов'язана з лінгвістикою герменевтика [76, с. 12–13].

У науковій роботі формально-логічний метод використано під час дослідження положень КК України, що містять кримінально-правові заборони на створення НЗВЗФ, вивчаючи їх відповідність підставам та умовам криміналізації діянь, упорядкування термінів, порівнюючи із правилами законодавчої техніки.

Вивчення та узагальнення внутрішніх і зовнішніх форм права в різних проявах здійснюється за допомогою формально-логічного методу. При цьому формальна логіка в контексті права стає спеціальним методом вивчення державно-правової дійсності. Для права є визначені риси, як-от формальна визначеність та логічна послідовність приписів і норм. Тому всі правові визначення відповідають правилам формальної логіки [77, с. 22].

Формально-логічний метод застосовано у побудові класифікацій, його використання надає змогу проводити періодизацію явищ у праві. Завдяки ньому в роботі описано структуру та класифікацію обставин, що підлягають доказуванню, цей метод застосовано у визначенні ситуацій для використання зібраних у кримінальному провадженні доказів, а також під час розроблення пропозицій щодо внесення змін до КК України, законів і підзаконних нормативно-правових актів, які сформульовано у підрозділах дослідження.

В. О. Малишев зазначає, що філософія права вивчає гранично загальні, тобто позаюридичні закономірності права, часто спираючись на досягнення інших наукових галузей, а вже загальна теорія права досліджує загальні закономірності юридичної сфери, не сягаючи за межі проблематики права, ґрунтуючись на положеннях науковців [78, с. 7; 79, с. 13].

Ці дві науки, за твердженням В. О. Малишева, співіснують без субординації, а лише на засадах координації і взаємодії: теорія права підтверджує або спростовує, в деяких випадках конкретизує та емпірично підтверджує виявлені філософією права позаюридичні закономірності, та паралельно надає філософії права розширену систему правових понять та категорій, закономірностей права [80]. Проте автор акцентує на методологічних відмінностях між теорією та філософією права, застосовуючи до них формальну логіку, діалектику, системний підхід та формально юридичний метод.

У межах кожної системи завжди проявляється її цілісність, подільність на частини, структура у вигляді системоутворювальних зв'язків між складовими, їх упорядкованість, а також нові системні якості, які не відображалися в частинах окремо. Це тлумачення системи вирізняється у синкретиці,

котра, разом із метафізикою й діалектикою, становить один із видів філософської логіки [81].

Порівняно сучасним методом правознавства вважається діалектика. Це підтверджується і твердженнями О. Ф. Скакун, яка вважає, що основою юридичних досліджень має стати метод філософської діалектики (матеріалістичний чи ідеалістичний) [82, с. 6].

З позиції М. М. Михеєнка, доказування – це діяльність, за якої суб'єкти кримінального процесу збирають (формують), перевіряють й оцінюють докази та їх процесуальні джерела, а також формулюють на цій основі певні тези і наводять аргументи, щоб їх обґрунтувати. Відповідно до гносеологічної суті, це різновид людського пізнання, коли застосовують (зважаючи на його специфіку) всі закони й категорії діалектичної і формальної логіки, відтак потрібно зрівнювати (ставити знак ідентичності) доказування і пізнання [83].

Розглядаючи діалектичний метод, В. В. Сташис і В. Я. Тацій зауважують, що за допомогою нього можливо розглядати доказування не в світлі самостійного явища, а простежити численні зв'язки із соціальними процесами, державною сутністю та у співвідношенні з іншими галузями права [84, с. 23].

Застосовуючи діалектичний метод, можна виокремити протилежності у явищі, яке досліджується, визначити його рівень необхідності в соціумі та пояснити онтологічну сутність [85, с. 377].

Діалектика вивчає розвиток як процес, що характеризується безкінечністю або поступальністю, інколи спірністю, визначається як боротьба протилежностей, перехід кількості в якість і навпаки, а також як рух по спіралі [86, с. 305]. Діалектичний метод є традиційним способом розв'язання проблем, які стосуються парності й полярності діалектичних категорій, за допомогою встановлення протилежностей, застосовуючи аналіз і розмежування, синтез їх в одне ціле, розкриваючи становлення відповідних структур і специфічних тенденцій їх розвитку [87, с. 161].

Діалектичний метод у науковій роботі використано задля вивчення методів доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ у

контексті загальних методів доказування. Також цей метод використано у вивченні обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про НЗВЗФ, тактичних засад їх доказування, а також з'ясування сутності й особливостей проведення низки слідчих (розшукових) дій для отримання (збирання) доказів, формулювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення доказування аналізованого виду кримінальних правопорушень.

Проте теорія криміналістичної науки класифікує методи за різними підставами. Однією з найбільш узгоджених є класифікація методів за трьома рівнями: методи діалектичної та формальної логіки, загальнонаукові та спеціальні методи криміналістики [88].

Емпіричний рівень передбачає живе споглядання. Його ще називають чуттєвим пізнанням. Цей рівень має підпорядковане значення у раціональному моменті. На ньому досліджуваний об'єкт відображається з боку зовнішніх зв'язків та проявів, які доступні для живого споглядання. Для емпіричного пізнання характерні ознаки збирання фактів та їх первинний опис, систематизація та їх узагальнення.

На думку В. Т. Нора, доказування є різновидом пізнавальної діяльності людини, що під час кримінального процесу реалізується відповідно до загальних закономірностей, властивих пізнанню в усіх галузях науки і практики, володіючи, попри те, низкою особливостей; така діяльність виконується згідно з визначеними законом процесуальними формами і пов'язана зі збиранням, закріпленням, перевіркою й оцінюванням фактичних даних (доказів) для встановлення істини у кримінальному провадженні [89].

Емпіричний метод використаний у вивченні та аналізі даних із понад 200 кримінальних проваджень і винесених рішень у 2019–2021 роках за фактом створення НЗВЗФ. Завдяки таким спостереженням отримано фактичні дані про події, зібрано факти, що є предметом дослідження, зафіксовано результати та встановлено закономірності, сформовано узагальнення та висновки. Вважаємо, що на емпіричному рівні знання є більш об'єктивними, оскільки отримані з безпосередніх джерел.

Емпіричний метод передбачає зовнішні зв'язки та прояви об'єкта, які досяжні для живого споглядання. Наукове знання, одержане під час спостереження та експерименту, при цьому результат зафіксований органами чуттів або приладами, що їх замінюють, і формують уявлення про властивості і відношення досліджуваних явищ, називають емпіричним. Наукове емпіричне знання, яке викладене мовою понять, знакових систем, категорій, стає основою для розвитку наукового знання [90, с. 67].

Для виявлення подібностей або ж відмінностей у досліджуваних предметах чи явищах використовують метод порівняння. Цей метод також залучають для встановлення загального, притаманного двом або більше об'єктам, розмежування відмінностей або знаходження в об'єктах спільного за допомогою органів чуття чи спеціальних пристроїв. Метод порівняння є основним у розробці класифікацій, проте його застосування потребує чітких, заздалегідь визначених критеріїв для порівняння. Окреслені критерії мають передбачати динамічність та непорушність, аби відповідати науковим дослідженням права, що мають переважно лише пізнавальне значення у практиці застосування права [91, с. 120].

Під час аналізу українського та законодавства інших країн (Російська Федерація та країни СНД) на тему методів доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ та використання досвіду у вітчизняній законодавчій практиці, у дослідженні наукових позицій щодо теоретичних та практичних аспектів формування структури обставин, що підлягають доказуванню, та структурування елементів, а саме – слідчих (розшукових) та негласно слідчих (розшукових) дій, як засобів збирання та використання доказів під час досудового розслідування, у дослідженні використано порівняльно-правовий метод.

Для фіксації та реєстрації зв'язків та властивостей досліджуваних об'єктів у наукових дослідженнях використовують метод спостереження. Проте у цього методу пізнавальні можливості залежать від характеру й інтенсивності чуттєвого сприйняття дослідника, а також особливостей об'єкта спостереження, від умов спостереження та досконалості вимірювань.

За позитивно сприятливих умов метод спостереження забезпечить різнобічну інформацію для систематизації та фіксації наукових фактів [92, с. 78].

Цікаво, що спостереження в науковому дослідженні може бути застосоване в безпосередній та в опосередкованій формах. Утім безпосередня форма спостереження має деякі обмеження у використанні. Скажімо, безпосередню форму не можна застосувати через таємницю досудового розслідування, оскільки неможливо ознайомитись із великою кількістю кримінальних проваджень та проаналізувати протоколи слідчих (розшукових) дій на предмет достовірності інформації, проте можна отримати відомості про особливості доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ під час судового розгляду. Однак щодо діяльності суб'єктів досудового розслідування та судового розгляду можливо застосувати опосередковане спостереження. Само воно дало нам змогу під час ознайомлення із судовими вироками з'ясувати особливості збирання, перевірку, оцінку та використання доказів у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ.

Процес і результати спостереження фіксуються методом опису.

Людську практику, під час якої перевіряється істинність досліджуваних гіпотез або закономірності у наукових методах, називають експериментом. Цікаво, що під час експерименту в досліджуваний процес автор втручається з метою пізнання, посилюючи або послаблюючи умови досліді, або в деяких випадках узагалі умови досліді ізолюються або виключаються [93, с. 54].

У дослідженні експеримент забезпечив перевірку правильності методів та елементів доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень створення НЗВЗФ. За допомогою мисленнєвої форми проводився експеримент відтворення умов формування плану проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час розумової діяльності дослідника можна провести уявний експеримент – в уяві відтворити структуру реального експерименту, тобто створити розумову модель.

Дослідження на теоретичному рівні проводиться за допомогою аналізу фактів, з'ясовуючи сутність досліджуваних явищ, виконуючи пізнання та формулювання законів, тобто теоретичний рівень дає пояснення реальної дійсності.

Науковий метод повинен бути загальнозрозумілим і містити засади: детермінованості зі суворою послідовністю використання методів; спрямованості на розв'язання конкретних завдань; результативності, тобто досягнення мети; надійності, можливості отримувати бажаний результат; економічності, що виявляється в отриманні результатів із найменшими витратами засобів і часу [94, с. 98].

Під час виконання теоретичних досліджень необхідно їх розділити на декілька стадій [95, с. 109]. Теоретичне дослідження необхідно розпочати із оперативної стадії, яка складається із перевірки можливих технічних суперечностей та можливостей їх усунення, оцінки можливих змін у зовнішньому середовищі. Годиться провести аналіз можливостей перенесення вирішення завдання з інших галузей знань на досліджуваний об'єкт. Після цього слід перейти на другу стадію – синтезу, за якої необхідно визначити вплив зміни однієї частини об'єкта на інші, а також зміни інших об'єктів, що працюють із цим об'єктом. Відтак необхідно проаналізувати можливість застосування зміненого об'єкта в нових умовах для накладення віднайденної ідеї на інший об'єкт.

Саме подолання двох перших етапів становить підґрунтя для третьої стадії – постановки завдання, коли ставиться кінцева мета завдання, перевіряється можливість її досягнення альтернативними способами, можливо більш простим шляхом, узагальнюються всі способи та обирається найефективніший спосіб розв'язання завдання. На завершальному етапі перевіряється практична реалізація отриманого результату [96].

Ідеальний кінцевий результат розв'язання поставлених завдань визначається на аналітичній стадії. На ній виявляються блоки, які зупиняють отримання ідеального результату, та визначаються умови, за яких ці блоки можливо усунути.

З метою історичного аналізу встановлення методів доказування під час досудового розслідування кримінальних

проваджень створення НЗВЗФ ми застосували історично-правовий метод.

Історично-правовий метод – це вивчення явищ минулого та шлях до пізнання нашого сьогодення. Без історичного аналізу важко зрозуміти, чому досліджуваний об'єкт саме такий. Завдяки цьому аналізу можна встановити причинно-наслідкові зв'язки та сформулювати узагальнення. Доведено, що історичні закономірності розвитку права визначаються духом народу та історичними подіями [97, с. 119].

Історично-правовий метод допомагає зрозуміти причини виникнення, обставини формування та підстави розвитку процесів і подій в історичній хронології. За його допомогою можливо виявити внутрішні та зовнішні зв'язки та закономірності, розкрити розвиток методів доказування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ (підрозділ 1.1).

Так чи інакше, правова дійсність формує середовище для виникнення стародавніх і сучасних міфів. Походження суспільних регуляторів, як-от ціннісні орієнтації чи норми поведінки, встановлюється одночасно зі створенням суспільної свідомості. Тому правова міфологія може стати перспективним об'єктом наукових досліджень у контексті вивчення проблематики філософії права, оскільки має наукову цінність, у вирішенні деяких юридичних завдань та, можливо, у вирішенні практичних правових колізій [98, с. 39].

Приміром, на думку Л. Є. Запорожцевої, правова міфологія є сукупністю усталених складових всередині правового нарративу, котрі трансформовані в осучаснену раціоналізовану форму ірраціональними міфологічними структурами, або навпаки – квазіміфологічними включеннями у правову систему, що опинились там стихійно або штучно [99, с. 65].

На нашу думку, історично-правовий підхід у правознавстві важливий. Проте, вважаємо, що тільки історичного методу дослідження недостатньо. Для формування цілісного бачення необхідний комплексний підхід до вивчення елементів методів доказування.

Соціологічний метод (вибірки, опитування шляхом анкетування та інтерв'ювання) використаний при проведенні та

узагальненні результатів анкетування працівників Національної поліції, молодих науковців за попередньо розробленими анкетами. Він є базовим методом кожного емпіричного дослідження. На його основі можна узагальнити теоретичні питання з практичної точки зору та підтвердити чи спростувати висновки, зроблені в процесі дослідження.

Для збирання, проведення аналізу та узагальнення емпіричних матеріалів у дослідженні використано статистичний метод. У результаті його застосування зібрано та проаналізовано статистичні звіти судів та вироки у досліджуваних кримінальних провадженнях, статистичні звіти про роботу прокурорів та органів досудового розслідування, узагальнено судову практику, рішення судів, дозволені матеріали кримінальних проваджень та анкетування респондентів.

Також під час написання монографії використано статистичне зведення для узагальнення результатів опитування, проаналізовано матеріали судових розглядів і вироків у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ. Окрім того, опрацьовано статистичні звіти про роботу прокурорів, а саме – кількість скерованих до суду обвинувальних актів, укладених угод у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ.

Статистичний метод полягає у виявленні й аналізі кількісних показників тих чи інших явищ та фактів. Завдяки логічному аналізу статистичних звітів Офісу Генерального прокурора вдалося проаналізувати кількість облікованих кримінальних правопорушень та кількість направлених до суду кримінальних правопорушень з обвинувальним актом або з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Провівши за цими показниками паралель за роками, можна припустити, що зменшення кількості скерованих проваджень до суду з обвинувальним актом пояснюється відсутністю розробленої проблематики та структури доказування у процесі збирання та використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ. Також статистичні дані дали змогу проаналізувати методи доказування у вказаних кримінальних провадженнях.

Для узагальнення виявлених літературних джерел кримінального процесу та криміналістики використовують методи аналізу та синтезу. За використання цих методів можна відобразити стан дослідження методів доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ і сформулювати питання, які залишились недослідженими або не мають вирішення у теорії кримінального процесу та практиці кримінального провадження.

За допомогою цих методів, які об'єднують протилежності та можуть розділяти предмет дослідження на частини і навпаки – з'єднувати окремі частини предмета в єдине ціле, в монографії розглянуто наукові підходи до поняття обставин, що підлягають доказуванню, та розглянуто наукові погляди на структуру її елементів; з'ясовано наукові позиції щодо сутності поняття збирання та використання доказів, запропоновано авторську класифікацію ситуацій для використання доказів під час досудового розслідування створення НЗВЗФ.

У всіх підрозділах дослідження використано метод сходження від абстрактного до конкретного. Здавалось, це загальна форма наукового пізнання, проте він відображає дійсність у мисленні. Процес пізнання можна розділити на два етапи: від чуттєво-конкретного до його абстрактних значень та сходження від абстрактних значень об'єкта до конкретного у пізнанні.

Ще один метод, використаний у роботі, – це абстрагування, коли в думках необхідно відвернути увагу від дрібних і не важливих властивостей або зв'язків предмета дослідження, проте виокремити та залишити лише основне, що становить предмет дослідження. Абстрагування виконується у два етапи: спочатку встановлюються несуттєві властивості, зв'язки, після чого досліджуваний об'єкт замінюють на простий – спрощену модель, що відтворює основне в складному [100, с. 39].

Дедукція та індукція як наукові методи пізнання застосовані під час укладення всіх підрозділів монографії, тому що основне завдання полягає у аналізі загального та переході до конкретного. Зміст дедукції як методу розкритий у використанні загальних наукових положень у дослідженні конкретних явищ. Індукцію застосовано у переході від часткового до

загального. Дедукція та індукція – це взаємно протилежні методи пізнання, які, проте, взаємодоповнюють у розкритті та порівнянні загальнонаукових положень і конкретних явищ.

Застосовуючи індукцію й володіючи відомими фактами, можна дійти спільного і теоретичного, і практичного висновку. Щоправда, слід зважати на те, що навряд чи абсолютно всі факти й обставини будуть відомі. Це, своєю чергою, не дає гарантії у достовірності висновку. Попри те, дедукція дає змогу, спираючись на загальні підстави, сформулювати ланцюжок гіпотез, котрий у подальшому можна буде підтвердити або спростувати. Власне, вони є принципами, що становлять основу розвитку і наукової теорії загалом, і юридичної практики зокрема [101, с. 763].

Приміром, у дослідженні структури елементів доказування під час досудового розслідування створення НЗВЗФ (підрозділи 2.1, 2.2) розглянуто спочатку розуміння понять «обставини, що підлягають доказуванню», сформульовано поняття «основні обставини», «додаткові обставини» (підрозділи 2.1, 2.2); під час аналізу збирання (отримання) та використання доказів вивчено спочатку доктринальні підходи до розуміння поняття «слідчі (розшукові) дії», «негласні слідчі (розшукові) дії», «процесуальні рішення» (підрозділи 3.1, 3.2) тощо.

Пошуково-бібліографічний метод забезпечив системний пошук літературних джерел на тему дослідження за бібліографічними каталогами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, Львівського державного університету внутрішніх справ, в електронних бібліотеках у мережі Internet.

Про методологічну специфіку системного підходу можна говорити в тому ключі, що мета дослідження – вивчити закономірності і механізми формування складного об'єкта із певних складових. Водночас особливо акцентують на різноманітті внутрішніх і зовнішніх системних зв'язків, на процесі (процедурі) з'єднання головних понять у цілісну теоретичну картину, що допомагає встановити суть цілісності системи.

Немає єдиного визначення системного підходу, позаяк його трактують занадто обсяжно і неоднозначно. Проте

системний підхід можна охарактеризувати інтеграцією, синтезом розгляду різних аспектів явища або об'єкта; адекватним засобом дослідження і розробки системи, що є органічним цілим і вираженням процедури висвітлення об'єкта як системи та способів їх розробки [102].

З позиції необхідності комплексного системного підходу до розуміння засобів О. В. Левченко вважає, що поняття «засоби доказування», попри те, що охоплює поняття «докази», за суттю є більш обсяжним, містить більше категорій доказового права. До засобів доказування у кримінальному провадженні належать, окрім доказів, законні презумпції, преюдиції, загальновідомі факти, результати оперативно-розшукової діяльності. Така сукупність засобів доказування дає змогу суб'єктові доказування у справі застосовувати чимало можливостей у досягненні істини як мети доказування [103].

У системному підході не виражається чітка методика зі встановленою логічною концепцією. Йдеться про систему, утворену із низки логічних прийомів, методичних правил і принципів теоретичного дослідження, що в загальній системі наукового пізнання, відтак, реалізує евристичну функцію. Щодо прогресивного значення системного підходу, то його можна стисло пояснити так: порівняно з традиційним рівнем наукового пізнання та практики, у предметів (об'єктів) дослідження і принципів системного підходу є доволі широкі масштаби, глибинні сутність і значення [104, с. 98].

Системно-структурний метод використаний в обґрунтуванні обставин, які підлягають доказуванню, розробці їх класифікацій, аналізі та класифікації методів збирання та використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Розгляд системного методу, чи, як його ще характеризують у літературі, системно-структурного, у дослідженнях юридичного спрямування здійснюють крізь призму сукупності загальнонаукових методологічних принципів, підходів і прийомів дослідження та формування правових явищ як систем [105, с. 26]. Отже, йдеться про цілісну множину частин у поєднанні зв'язків між ними [106, с. 612; 107, с. 135]. Цей

метод сприяє розгляду досліджуваного явища як системного, що належить вищій системі, у результаті чого предметна область теорій перетворюється у певну ієрархію [108, с. 125]. Системний підхід виконує роль методологічної орієнтації, у межах котрої вивчають об'єкт дослідження, своєрідного принципу, що визначає напрям загальної стратегії дослідження [109, с. 73]. Застосовуючи його, можна цілісно розглянути певну сукупність об'єктів (матеріальних чи ідеальних), з'ясувати, що їхні взаємозв'язок і взаємодія сприяють виникненню нових інтегративних властивостей системи, яких немає у складових об'єктів.

У монографії застосовано мисленнєве відтворення процесу доказування під час досудового розслідування створення НЗВЗФ, метод моделювання отриманих результатів спостереження за кримінальним провадженням на стадії досудового розслідування та під час судового розгляду, узагальнення прийнятих процесуальних рішень, опитування слідчих, прокурорів, суддів, а також ураховуючи вже отримані дані про особливості доказування та обставин, що підлягають доказуванню, що вже зазначені у кримінально-процесуальній літературі.

Для формування умовиводів та узагальнень щодо пропозицій, сформульованих у дослідженні, використано метод прогнозування. Означені пропозиції спрямовані на підвищення ефективності збирання та використання доказів під час досудового розслідування створення НЗВЗФ.

У роботі зафіксовані загальні ознаки та властивості досліджуваного об'єкта та здійснено перехід від одиничного до особливого, від менш загального до більш загального. Такий метод узагальнення дає змогу відобразити головне у досліджуваному об'єкті, проте характеризує певний клас. Цей метод дозволяє утворити нові юридичні поняття, сформулювати закони і теорії.

Наука не може існувати без систематизації та узагальнення отриманих результатів дослідження. Окремі отримані факти пізнання не утворюють комплексного підходу та не можуть називатися наукою. Адже наука ґрунтується на системі фактів і сформованих висновків та узагальнень [110, с. 22].

За класифікації обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ та створення методів та алгоритмів використання методу класифікації, який передбачає сукупність правил створення системи класифікації груп і зв'язків між ними.

Вважаємо, що методи наукових досліджень є важливими в процесі наукового дослідження, оскільки від якісного їх застосування залежить наукова обґрунтованість дослідження та правдивість отриманих даних. Наукове пізнання – це діяльність, під час якої окреслюють завдання, які в подальшому вирішують науковими засобами, керуючись знанням про всі його складові. Ці знання визначаються як методологічні і є необхідною умовою для реалізації пізнавальної діяльності.

Лише використовуючи усі методи у комплексі, застосовуючи їх у взаємозв'язку та взаємозалежності, можна забезпечити всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, коректність, несуперечливість та істинність наукових результатів.

Підбиваючи підсумки ретроспективного аналізу виконаних досліджень, наголосимо, з одного боку, на значному обсязі наукового матеріалу з проблем кримінальної відповідальності за створення НЗВЗФ, а з іншого – на тому, що немає ґрунтовного комплексного дослідження з теми доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ.

У більшості досліджень українських учених розглянуто лише деякі аспекти та надано методи розв'язання окреслених проблем, проте деякі з них були проведені у інших галузях права і не відповідають системі кримінальних процесуальних норм, які встановлюють систему доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ. Чимало робіт ґрунтуються на положеннях нечинного кримінального законодавства.

Досі недосліджене і потребує розроблення питання щодо обставин, які підлягають доказуванню, і питання збирання й використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ.

Також не досліджені та потребують єдиного у вивченні підходу методика й алгоритми збирання (отримання) доказів та подальше їх використання у досліджуваних кримінальних провадженнях.

Аналізуючи історико-правову систему розвитку кримінального законодавства про відповідальність за створення злочинних об'єднань, зокрема НЗВЗФ, ми дійшли висновку, що відповідальність за створення та діяльність цих об'єднань має історичну причину, оскільки на території України вперше знаходимо їх у збірнику стародавнього руського права «Руська правда», укладеному у Київській державі у XI–XII ст. на основі давнього звичаєвого права.

Зроблено висновок, що станом на сьогодні створюються два види воєнізованих та збройних формувань: до перших належать формування, діяння яких спрямовані на насильницьку чи іншу протиправну роботу, зміну територіального кордону України, порушення безпеки громадськості, залякування населення та провокацій, розпалювання воєнного конфлікту. Інша ж група формувань спрямована на захист державних інтересів, суверенітету, незалежності, територіальної цілісності, прав і свобод громадян від цих кримінальних правопорушень. Тобто можемо виокремити позитивну або негативну мету НЗВЗФ.

Вважаємо, що методи наукових досліджень є важливими для виконання наукової роботи, оскільки від якісного їх застосування залежить наукова обґрунтованість дослідження та правдивість отриманих даних. Наукове пізнання – це діяльність, за якої окреслюють завдання, котрі в подальшому вирішують науковими засобами, керуючись знанням про всі його складові. Ці знання визначаються як методологічні і є необхідною умовою для реалізації пізнавальної діяльності.

Лише використовуючи усі методи у комплексі, застосовуючи їх у взаємозв'язку та взаємозалежності, можна забезпечити всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, коректність, несуперечливість та істинність наукових результатів.

Вибір методів дослідження впливає на напрям вивчення досліджуваних кримінальних проваджень. Тому, вважаємо, що саме у результаті застосування сукупності підходів, методів,

приймів та процедур, які і визначають процес наукового пізнання, можна якісно та ефективно виконати дослідження.

Наукове дослідження, на нашу думку, – це складний і трудомісткий процес, який вимагає поєднання думок, дій, творчого підходу. Однак без використання окреслених методів дослідження робота може залишитись художнім твором. Лише заплановане, планове, оснащене сучасними засобами та методами наукове дослідження дає змогу розкрити і глибинно пізнати об'єктивні закономірності у процесі доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень створення НЗВЗФ.

Об'єднано чотири групи методів дослідження: загальні (філософські), загальнонаукові, часткові та спеціальні. Поєднуючи результати пізнання, можна отримати характерну ознаку права, яка виокремлює особливість правової методології, що об'єднує методи пізнання та прийоми мистецтва.

Дослідження ґрунтується на формальній логіці, оскільки це основа методології юриспруденції, науковому пізнанні, теоретичній і практичній засадах.

Основними критеріями використання методів дослідження пріоритетно вибрано: чіткість, детермінованість, націленість, результативність, надійність, економічність.

Розділ 2

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Аналізуючи ст.91 КПК України, насамперед хочемо зробити висновок про те, що законодавець наводить перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Йдеться про:

1) подію кримінального правопорушення (наголошено на часі, місці, способі та інших обставинах учинення кримінального правопорушення);

2) чи винний обвинувачений у скоєнні кримінального правопорушення (акцентовано на формі вини, мотиві і меті учинення кримінального правопорушення);

3) встановлення виду і розміру шкоди, спричиненої внаслідок кримінального правопорушення, а також розміру процесуальних витрат;

4) визначення обставин, сукупність яких впливає на ступінь тяжкості учиненого кримінального правопорушення, характеризує особу обвинуваченого, обтяжує чи пом'якшує покарання, які виключають кримінальну відповідальність або утворюють підставу для закриття кримінального провадження;

5) з'ясування обставин, які становлять підставу для того, щоб звільнити особу від кримінальної відповідальності чи покарання;

6) встановлення обставин, завдяки яким можна буде підтвердити, що гроші, цінності та інше майно, щодо яких можна застосувати спеціальну конфіскацію, одержано у результаті скоєння кримінального правопорушення та/або це доходи від

такого майна, або були призначені (використані) для того, щоб схилити особу до учинення кримінального правопорушення, фінансувати та/або матеріально забезпечити скоєння кримінального правопорушення чи отримати винагороду за його вчинення, або становлять предмет кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або їх підшукали, виготовили, пристосували або використали як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) з'ясування обставин, які розглядаються як підстава для застосування щодо юридичних осіб кримінально-правових заходів [111].

Однак, бачимо, що ці положення мають узагальнювальний орієнтувальний характер для всіх видів кримінального провадження, тому в теорії доказів їх названо загальним предметом доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Зауважимо, що перелік обставин, що підлягають доказуванню, передбачений у ст. 91 КПК України, не є вичерпний, оскільки виділено обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Попри те, індивідуалізацію предмета доказування у межах конкретного провадження здійснюють, зважаючи на вимоги диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, яке підлягає доказуванню. Доходимо висновку, що не у всіх кримінальних провадженнях є обов'язковими для доказування перелічені пункти ст. 91 КПК України, оскільки їх диференціюють з огляду на конкретний склад кримінального правопорушення.

У ст. 91 КПК України перелічено обставини, які входять у предмет доказування у кримінальному провадженні, як сукупність фактів і обставин об'єктивної дійсності, що мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і становлять необхідні й достатні фактичні обставини для вирішення кримінального провадження по суті. Така норма відповідає на питання про те, установлення котрих фактів і обставин становить мету доказування [112, с. 635].

На сьогодні встановлено проблеми як теоретичного, так і практичного характеру, які пов'язані з визначенням обставин,

що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування створення НЗВЗФ, їх місця у системі кримінально-процесуальної науки, встановленням її елементів та кореляційних зв'язків між ними, зокрема у визначенні події кримінального правопорушення.

Погоджуємося із Р. В. Карпенко, який доречно зазначає, що визначені в законодавстві обставини мають для сторони обвинувачення загальноорієнтуєчий характер і стосується розслідування всіх кримінальних правопорушень. Водночас ці обставини недостатньою мірою конкретизовані стосовно деяких категорій кримінальних правопорушень [113, с. 109].

С. О. Сорока поділила перелік обставин, які підлягають доказуванню, на три групи:

1. Обставини, що передбачені ст. 91 КПК України.

2. Обставини, які встановлені диспозицією статті КК України.

3. Обставини, що не входять до предмета доказування, але мають велике значення для розгляду справи по суті [114, с. 289].

Проте, ми вважаємо, що доцільно розмежувати основні та додаткові обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ. Адже не всі обставини, перелічені в п. 1 ст. 91 КПК України, є основними під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ.

З'ясування переліку обставин, які підлягають установленню у розслідуванні кримінального провадження, виконує важливу роль. Як аргументує видатний криміналіст О. Н. Колесніченко, перед тим, як вивчати питання засобів, прийомів і методів розслідування, варто з'ясувати розв'язувані завдання й обставини, які підлягають установленню [115, с. 66].

Варто згадати, що суб'єктів доказування слід розділити на дві групи за повноваженнями:

1) державні органи та посадові особи, які зобов'язані збирати, перевіряти, оцінювати докази: слідчий, керівник органу досудового розслідування, дізнавач, керівник органу дізнання, співробітник оперативного підрозділу, прокурор, слідчий суддя, суд;

2) учасники кримінального провадження, які мають право брати участь у доказуванні: підозрюваний, обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники та законні представники та інші суб'єкти, заінтересовані у результатах вирішення кримінального провадження. Вони можуть представляти докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій зі збирання доказів, висловлювати свою думку з приводу оцінки доказів.

Інші учасники кримінального провадження виконують допоміжну роль у доказуванні, не маючи власного правового інтересу. Це свідки, поняті, спеціалісти, експерти, перекладачі, секретарі судового засідання, судові розпорядники [116].

Дискусійним у наукових колах залишилось питання визначення місця та ролі обставин, що підлягають доказуванню, серед складових криміналістичної методики, зокрема їх співвідношення із криміналістичною характеристикою. Ми погоджуємося із когортою вчених, які дотримуються позиції про те, що обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, необхідно відмежувати, розділити з криміналістичною характеристикою [117, с. 485; 118, с. 14–15; 119, с. 3].

Розробляючи питання, пов'язане з удосконаленням методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, В. І. Галаган аргументував, що у до її структури входять криміналістична характеристика й обставини, що підлягають установленню, як окремішні, однак взаємопов'язані компоненти [120, с. 26]. Водночас наявні протилежні погляди на цю проблему. Скажімо, І. О. Возгрін не виокремлює обставини, що підлягають доказуванню, із криміналістичної характеристики. На його думку, вони становлять один із видів довідкових криміналістичних відомостей, необхідних слідчому та прокурору, щоб успішно організувати кримінальне переслідування осіб, які вчинили кримінальне правопорушення [121, с. 302].

Погоджуємося із твердженням О. О. Хмирова про те, що за допомогою предмета доказування визначається кінцева мета, а у результаті застосування криміналістичної характеристики можна віднайти конкретні шляхи і способи її реалізації

[122, с. 54]. На нашу думку, криміналістична характеристика і обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінального провадження, є все ж таки різними категоріями.

Ми підтримуємо позицію про те, що доцільно виділити окремо обставини, які підлягають установленню у кримінальному провадженні, і зауважимо, що як такі можна розглядати упорядковані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права фактичні відомості, котрі і входять у предмет доказування, і сягають за його межі, нез'ясування яких виключає повне та усебічне вивчення предмета доказування, позаяк це необхідно для реалізації завдань кримінального провадження.

Правильне встановлення обсягу таких обставин у кожному кримінальному провадженні забезпечує повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події кримінального правопорушення. Так, зумисне розширюючи предмет доказування, можна невинувато затягнути досудове розслідування і судовий розгляд кримінального провадження. Окрім того, якщо обмеження є недозволеним, то розслідування кримінального провадження неодмінно буде неповним і навіть однобічним [123, с. 98].

Справді, у ст. 91 КПК України передбачено перелік обставин, які стосуються предмета доказування, як систему фактів та обставин об'єктивної дійсності, що мають матеріально-правове, кримінально-процесуальне, цивільно-правове значення і є необхідні та достатні фактичні обставини для вирішення кримінального провадження по суті. У цій нормі міститься відповідь про мету доказування, тобто необхідність установлення фактів і обставин [124, с. 88].

Проаналізувавши зміст ст. 260 КК України, розуміємо, що в ній передбачені обставини, які вказують на наявність або відсутність у досліджуваному діянні складу кримінального правопорушення, що прямо впливає на визначення розміру покарання чи у разі застосування спеціальних норм звільнення від кримінальної відповідальності або є підстави для закриття кримінального провадження [125, с. 82]. Отже, слідчий, розслідуючи кримінальне провадження про створення НЗВЗФ,

повинен дослідити всі обставини кримінально-правового та кримінально-процесуального значення для прийняття правильних процесуальних рішень на будь-якому етапі розслідування. Приміром, слідчий на початковому етапі досудового розслідування повинен установити елементи події кримінального правопорушення, а саме: час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення.

Розглянемо детальніше основні елементи події кримінального правопорушення створення НЗВЗФ в контексті обставин, що підлягають доказуванню. Подію у кримінальному законодавстві розуміють як елемент об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що вчиняється у певному місці, часі та певним способом. Юридично значущі ознаки діяння, встановлені кримінальним законом, вважаємо, становлять орієнтир у визначенні предмету доказування у межах конкретного кримінального провадження.

Здійснивши аналіз передбачених у законодавстві норм і врахувавши слідчо-судову практику, встановлено, що перелік обставин, які підлягають доказуванню, для будь-якого кримінального правопорушення однакові, проте за їхньою суттю можливо виділити дві групи:

- основні обставини (дані про подію кримінального правопорушення: час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення; форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення);

- додаткові обставини (наголошено на виді і розмірі шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням, розмірі процесуальних витрат; обставинах, що відображаються на ступені тяжкості скоєного кримінального правопорушення, охарактеризовують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або становлять підставу для того, щоб закрити кримінальне провадження; обставинах, що утворюють підставу для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставинах, які можуть підтвердити, що гроші, цінності та інше майно, щодо яких можна застосувати спеціальну конфіскацію, одержано унаслідок скоєного кримінального правопорушення

та/або є доходами від такого майна, або були призначені для того, щоб схилити особу до вчинення кримінального правопорушення, профінансувати та/або надати матеріальне забезпечення кримінальному правопорушенню чи винагороду за його вчинення, або становлять предмет кримінального правопорушення, зокрема що стосується їх незаконного обігу, або їх підшукали, виготовили, пристосували або використали як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; обставинах, які утворюють підставу для застосування до юридичних осіб кримінально-правових заходів).

Тому дослідження додаткових обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, буде утворювати нову систему знань щодо здійснення ефективного доказування зазначеної категорії у кримінальних провадженнях і виконання завдань, які покладено на орган досудового розслідування.

Вважаємо за доцільне розглянути ці дві групи більш детально.

2.1. Основні обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань

Під час доказування у кримінальному провадженні, насамперед, необхідно встановити обставини, які належать до події кримінального правопорушення [126, с. 267]. Тому, окреслюючи обставини, що належать до події кримінального правопорушення, деталізують спосіб його вчинення та кваліфікацію способів вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, тощо. У разі відсутності події кримінального правопорушення кримінальне провадження необхідно закрити за реабілітуючими підставами.

Встановлення та доказування події кримінального правопорушення, згідно зі ст. 214 КПК України, здійснюється у двох випадках: самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про створення чи діяльність НЗВЗФ, або отримання відповідної заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Проте, подія кримінального правопорушення не доводить його вчинення, тому після встановлення події необхідне проведення дій щодо доказування інших обставин вчинення кримінального правопорушення. Під час здійснення доказування потрібно встановити ознаки конкретного складу правопорушення (ознаки вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного зі створенням НЗВЗФ).

У доказуванні необхідно встановити обставини, які належать до події кримінального правопорушення. Під час доказування обставин, які утворюють подію кримінального правопорушення, встановлюються передбачені нормою ККУ діяння, наслідки (для матеріальних складів) та наявність між ними причинно-наслідкового зв'язку. Кримінальні правопорушення про створення НЗВЗФ – це конкретний акт вольової поведінки людини у формі дії, що посягає на охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини. Ця дія завжди характеризується місцем, часом і способом його здійснення.

Місце вчинення участі НЗВЗФ – це певна територія. Як доводить практика, навіть не одна. Зазвичай у НЗВЗФ є визначена територія для тренувань, відпочинку та місце виконання покладених завдань на учасника формування. Залежно від виконуваних функцій, місце вчинення кримінального правопорушення може змінюватись: чергування на різних блокпостах, охорона захоплених місць та приміщень, вербування та незаконна мобілізація у адміністративних будівлях.

Час створення або участі у НЗВЗФ має важливе значення для доказування вказаних кримінальних правопорушень. Проте, переважно участь у НЗВЗФ охоплює певний відрізок часу, який може коливатися від декількох днів до років. Тому точне визначення часу вчинення участі НЗВЗФ не так відчутно впливає

на доказування окреслених кримінальних проваджень, проте становить інтерес для повного та неупередженого досудового розслідування. Суттєвою інформацією для доказування буде момент створення НЗВЗФ, оскільки завдяки ньому можна встановити членство кожного із учасників.

Кримінальне право не визнає спосіб вчинення кримінального правопорушення обов'язковою кваліфікуючою ознакою, проте у кримінальному процесі спосіб вчинення є обов'язковим елементом предмета доказування у кожному кримінальному провадженні. У теорії доказів спосіб вчинення тлумачиться як комплекс дій, який вчиняє правопорушник у певній послідовності та який призводить до настання злочинного наслідку [127]. Спосіб вчинення кримінального правопорушення можна описати певними психофізичними причинами. Він не передбачає лише зовнішню, фізичну сферу. Кожна подія відбувається у реальному місці та часі. Тому доказування цих елементів описує та деталізує спосіб вчинення правопорушення, прив'язує його до активної реальності, підтверджує його та надає можливості для перевірки факту вчинення кримінального правопорушення, кваліфікації способів вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, установлення кримінально значущих ознак предмета кримінального правопорушення, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо.

Спосіб правопорушення становить характер дії правопорушника або їх групи, що проявляється у взаємодоповнючій системі операцій і прийомів готування, вчинення і приховування кримінального правопорушення [128, с. 22]. Означену діяльність спрямовано на скоєння злочинних посягань. Відповідно до функціонування воєнізованих або збройних формувань тяжкість наслідків таких посягань посилюється. Вони здатні оперувати складними способами вчинення кримінальних правопорушень, одночасно в різних місцях влаштовувати акції [129, с. 898–899]. Деякі члени таких формувань мають певний злочинний досвід або практичні навички, а також досвід спілкування зі слідчими й оперативними працівниками правоохоронних органів, знають прийоми та методи слідчої і

оперативної роботи, тому використовують весь арсенал протидії їх викриттю.

Здійснивши аналіз диспозиції ст. 260 КК України, встановлено такі способи вчинення досліджуваного нами виду кримінального правопорушення:

1. Створення не передбаченого законом воєнізованого формування.

2. Участь у не передбаченому законом воєнізованому формуванні.

3. Створення не передбаченого законом збройного формування.

4. Участь у не передбаченому законом збройному формуванні.

5. Керівництво зазначеними формуваннями НЗВЗФ.

6. Фінансування НЗВЗФ.

7. Постачання НЗВЗФ зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки.

8. Участь у складі НЗВЗФ у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян.

Кінцева мета створення НЗВЗФ, незважаючи на форму їх вчинення, виявляється в площині досягнення військових завдань. Воєнізованим формуванням притаманно виконання двох основних завдань: нападу або оборони. Отже, кінцева мета завжди буде пов'язана саме з виконанням функцій оборони чи нападу [130, с. 136–137].

З криміналістичної точки зору створення НЗВЗФ можна розглядати або як типовий спосіб підготовки до вчинення іншого кримінального правопорушення, або як основне діяння, що характеризує об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1, 2 ст. 260 ККУ.

На нашу думку, доцільно розглянути рішення Пленуму Верховного Суду України, який надав роз'яснення щодо створення злочинної організації – кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 ККУ. Отож, це сукупність дій з організації (заснування, створення) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за сутністю близькі до дій з організації кримінального правопорушення і

включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складання плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої організації є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників, упорядкування взаємодії його структурних частин [131, с. 6]. На нашу думку, таке роз'яснення стосується і створення НЗВЗФ, оскільки для утворення та функціонування воєнізованого та збройного формування необхідно підшукати учасників, провести їх навчання, розподілити ролі (створити стійку ієрархію) та контролювати виконання всіх наказів на всіх рівнях воєнізованих чи збройних формувань.

Доцільно зазначити, що у цьому контексті подібним за природою є визначення терористичної організації. Згідно із ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», це стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [132]. Розподіл функцій, встановлені правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення завдань, наявні під час діяльності НЗВЗФ.

Сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації може виражатися у різноманітних діях: допомозі в підшуванні осіб для терористичного об'єднання або в підготовці і вжитті певних заходів зі згуртування терористів, упорядкування, узгодження дій тих чи інших осіб для створення або діяльності терористичної групи чи терористичної організації [133, с. 172]

Як слушно зазначає Р. М. Дударець, за створення НЗВЗФ відповідає той, хто, передусім, здійснив підбір співучасників, поєднав їх на засадах загальної ідеології й мети. Щоб створити ці формування, необхідно виконати будь-які дії, наслідок яких

виявився в існуванні означених об'єднань. Найперше до таких належить низка організаційних дій: з'ясування мети й принципів активності формувань, розроблення плану діяльності, пошук і розподіл обов'язків між співниками, призначення керівництва структурних підрозділів, матеріальна підтримка діяльності формувань (надання зброї, транспортних та інших необхідних засобів, зокрема фінансових), а також допомога у створенні інших важливих для учинення кримінальних правопорушень умов [134, с. 134].

До типових способів створення НЗВЗФ входять: дії щодо пошуку учасників воєнізованих або збройних формувань із розподілом їхніх ролей; пошук об'єктів для нападу; підшукування матеріальних цінностей, необхідних для функціонування: транспорт, приміщення, гроші, сховища. Метою цих дій є об'єднання визначених осіб або груп у стійке формування з ієрархічною структурою, з визначенням кількості учасників, необхідної для вчинення кримінальних правопорушень, діяльності формування, спеціалізації учасників за спрямуванням формування та на цій основі – визначення структурних підрозділів для забезпечення функціонування формування із метою вербування людей серед відповідних кримінальних чи криміногенних верств населення. Навіть у випадку об'єднання раніше існуючих формувань, ці дії слід розглядати як створення воєнізованих або збройних формувань.

У сучасній криміналістиці загальноновизнаним є розуміння способу вчинення кримінального правопорушення як детермінованого об'єктивними та суб'єктивними чинниками комплексу дій суб'єкта з підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень. Однак воно стосується лише кримінальних правопорушень, які вчиняють з усвідомленим умислом. В інших випадках виокремлюють два елементи в структурі способу кримінального правопорушення: підготовка та вчинення або вчинення і приховування, а в найпростіших – лише спосіб вчинення кримінального правопорушення [135, с. 94].

Годиться акцентувати, що воєнізовані або збройні формування мають споріднені ознаки із злочинними бандами, як от стійка ієрархія, встановлені правила поведінки, розподілені

ролі, прикриття діяльності. Особлива небезпечність воєнізованих або збройних формувань – в умовах зростання злочинності, оскільки, крім публічного порядку, існує серйозна загроза для особистої безпеки громадян та їхнього майна, а також функціонування державних і приватних підприємств, установ та організацій. Недосконалість законодавства та спорідненість ознак перешкоджає правоохоронним органам правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення на етапі реєстрації у Єдиному реєстрі досудових розслідувань та за подальшого досудового розслідування [136, с. 304].

У розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 260 КК України, необхідно швидко, повно й неупереджено встановити всі обставини кримінального правопорушення, звертати особливу увагу на те, щоб до відповідальності були притягнуті всі учасники формування, особливо їх організатори, керівники та активні учасники.

Проаналізувавши чинне законодавство, вважаємо, що під створенням воєнізованого формування слід розуміти сукупність дій з об'єднання осіб для виконання функцій оборони чи нападу, забезпечивши організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Ці дії можуть полягати в розробленні ієрархії формування, загальних правил поведінки, розподілу ролей, у пошуку можливостей для прикриття діяльності як своїми силами, так і за допомогою сторонніх осіб, тощо.

Інформативним у визначенні способу вчинення, як обставина, що підлягає доказуванню, є п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями». Відповідно до нього, створення організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (заснування, створення) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за сутністю близькі до дій з організації (створення) НЗВЗФ і охоплюють підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними

обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин [137].

За аналогією закону, вважаємо, що воєнізовані та збройні формування за родовими ознаками є стійким злочинним об'єднанням. Створення воєнізованих формувань вміщує такі ознаки, як організація (керівництво), оскільки утворення формування неможливо уявити та реалізувати без сукупності цілеспрямованого впливу на її членів та забезпечення єдиного порядку. Закон не визначає, коли слід вважати воєнізоване формування створеним. Утім, якщо логічно допустити, то воєнізоване формування вважається створеним, якщо після досягнення особами згоди воно набуло всіх обов'язкових ознак воєнізованого формування, а саме: організаційну структуру військового типу, єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну із проведенням військової або стройової чи фізичної підготовки.

Проаналізувавши судову практику у кримінальних провадженнях, передбачених ст. 260 КК України, можемо дійти висновку, що участь у НЗВЗФ виражається у різних діях. Зокрема, у вирокі Лисичанського міського суду у Луганській області зазначено, що в липні 2014 року ОСОБА_2, маючи умисел на участь у діяльності не передбачених законами воєнізованих формувань, вступив у не передбачене законами України воєнізоване формування, чинне на території м. Лисичанська Луганської області, створене невстановленими особами. Після чого ОСОБА_2, маючи умисел на участь у діяльності не передбачених законами України воєнізованих формувань, знаходячись у районі будинку 7 по вулиці Комсомольська міста Лисичанська, брав участь у діяльності не передбаченого законами України воєнізованого формування, а саме – здійснював укріплення зазначеної будівлі. Свідок ОСОБА_3 пояснила, що в липні 2014 року вона спілкувалась із раніше незнайомим їй ОСОБА_2, який був одягнений у військову форму. В судовому засіданні не

здобуто достовірних, узгоджених даних про те, що ОСОБА_2 з кінця травня до 06 серпня 2014 року, діючи в складі не передбаченого законами України збройного формування, здійснював охорону будівлі 7 по вулиці Комсомольська міста Лисичанська, проводив розвідувальну діяльність. Обвинувачений пояснив, що працював біля будівлі заради грошей, участі у діяльності збройних формувань він не брав. Стороною обвинувачення не надано достатніх доказів того, що ОСОБА_2 брав участь у діяльності не передбаченого законами України збройного формування, і, враховуючи те, що усі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого, суд вважає, що фактичні обставини щодо участі ОСОБА_2 у діяльності зазначених формувань, викладені в обвинувальному акті, підтвердження в судовому засіданні не набули. Водночас суд враховує пояснення ОСОБА_2 про те, що формування, участь у діяльності якого він брав, виконуючи роботи з укріплення будівлі, мало структуру військового типу, тобто єдиноначальність, підпорядкованість і дисципліну (особи, які знаходились біля будівлі, виконували накази старшого та підтримували дисципліну) [138].

Отож, саме спосіб вчинення як обставина, що підлягає доказуванню, має важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення. Погоджуємося із правильним розмежуванням кримінального правопорушення, враховуючи спосіб вчинення та вирізнення кваліфікуючих ознак, як-от структура типу військового, для прикладу: єдине керівництво, підпорядкування та дисципліна.

У вироку Селидівського міського суду Донецької області зазначено, що ОСОБА_1 з метою отримання грошової винагороди, разом з іншими невстановленими особами, вступив у незаконне озброєне формування, члени якого беруть участь у бойових діях на боці «Донецької народної республіки» (далі – ДНР), яка є не передбаченим законом збройним формуванням. Так, ОСОБА_1, отримавши автоматичну зброю АКС-74 із набоями, щоб охороняти незаконно встановлений блокпост на автомобільній дорозі Красноармійськ– Донецьк, у межах вказаного блокпосту, використовуючи автоматичну зброю, незаконно оглядав автотранспорт, який проїжджав блокпостом. Відтак у

встановлений час, реалізуючи відведене йому завдання у функціонуванні незаконного збройного формування на території Донецької області, охороняв незаконно встановлений блок-пост, а також незаконно оглядав автотранспорт [139].

Спосіб учинення кримінального правопорушення, яке ми досліджуємо, виявляється у виконанні дій, спрямованих на успішну діяльність формування; водночас учасник усвідомлює, що мета активності означеного збройного формування – незаконно заволодіти деякими територіями чи утримувати їх, підтримати окремі незаконні владні структури силою або знищити Збройні сили України (далі – ЗСУ) і матеріальні ресурси, використовуючи вибухові речовини та іншу зброю, на добровільних засадах. Учасник, розуміючи незаконність своїх дій, ознайомлюється із установленими правилами поведінки, правами та обов'язками члена незаконного збройного формування, погоджується їх дотримуватися та виконувати, тобто стає постійним учасником незаконного формування. При цьому така згода може бути як усною, так і письмовою, оскільки НЗВЗФ не зобов'язані вести журнали та звіти. Учасник отримує автоматичну вогнепальну зброю, набої, формений одяг та військове спорядження.

Учасники не передбачених законом збройних формувань діють з прямим умислом, добре розуміють незаконність діяльності формування, беруть активну участь в його діяльності, виконують вказівки керівників формування, спрямовані на успішне функціонування незаконного збройного формування.

Аналізуючи вирок Троїцького районного суду Луганської області, встановлено, що у квітні 2014 року на території Луганської області невстановленою особою було створено не передбачене законами України воєнізоване збройне формування «Луганська народна республіка» (далі – ЛНР), члени та структурні підрозділи якого за попередньою змовою організувалися для спільної злочинної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень. 23.09.2014 року до створеного невстановленою особою структурного підрозділу, не передбаченого законами України воєнізованого збройного формування «ЛНР», увійшов ОСОБА_2,

який мав умисел брати активну участь у діяльності цього незаконного воєнізованого збройного формування та виконувати будь-які дії для його успішного функціонування, при цьому розуміючи, що діяльність зазначеного злочинного об'єднання спрямована на заволодіння окремими територіями та їх утримання, силою підтримку окремих незаконних владних структур, знищення живої сили супротивника та його матеріальних ресурсів, використання вогнепальної зброї, вибухових речовин та іншої зброї. Вступивши до зазначеного не передбаченого законами України воєнізованого формування, ОСОБА_2 виконував вказівки невстановлених осіб, які були рангом вище нього, спрямовані на успішне функціонування зазначеного незаконного збройного, та сприяв закріпленню не передбаченого законами воєнізованого збройного формування «ЛНР» на окупованій території Луганської області шляхом здійснення імітації діяльності оперативного співробітника правоохоронного органу, який є структурним підрозділом незаконного воєнізованого збройного формування «ЛНР», що виявилась у розкритті кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків та проти життя та здоров'я особи, участі щодо затримання осіб, які займаються мародерством на території Жовтневого району м. Луганська [139].

З цього вироку можемо виокремити такий безпосередній спосіб участі у НЗВЗФ, як імітація діяльності оперативного співробітника правоохоронного органу у вигляді розкриття правопорушень та затриманні осіб.

Також способом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 260 КК України, є участь у збройному формуванні як організації осіб для спільної злочинної діяльності, з метою безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень. Так, учасники такого формування мають прямий умисел брати активну участь у діяльності цього НЗВЗФ та виконувати будь-які дії для його успішного функціонування, при цьому розуміючи, що діяльність зазначеного злочинного об'єднання спрямована на заволодіння окремими територіями та їх утримання, силою підтримку окремих незаконних владних структур, знищення живої сили

супротивника та його матеріальних ресурсів, використання вогнепальної зброї, вибухових речовин та іншої зброї. Ці особи, розуміючи незаконність своїх дій, беруть активну участь у діяльності злочинного об'єднання, а саме – виконують вказівки осіб, рангом вище, які спрямовані на успішне функціонування незаконного збройного формування та сприяють закріпленню не передбаченого законами воєнізованого збройного формування на певній території.

Цікаві дані для визначення способу вчинення участі у не передбаченому законом збройному формуванні містяться у вирокі в кримінальній справі № 225/5463/15-к від 09 вересня 2019 року Держинського міського суду Донецької області. Колегія суддів, розглянувши у відкритому судовому засіданні кримінальне провадження, внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 2201505000000198 від 10.04.2015 року, встановила, що з січня 2015 року до 10 квітня 2015 року ОСОБА_1 прийняв пропозицію невстановленого представника самопроголошеної «ДНР» на участь у діяльності зазначеної організації в Донецькій області. У зв'язку з цим ОСОБА_1 був залучений на службу до 1-го відділу військового комісаріату «ДНР» на посаду, пов'язану із здійсненням заходів мобілізаційного характеру. У вказаний період ОСОБА_1 здійснював мобілізаційні заходи, залучав мешканців Донецької та Луганської областей для вступу до лав незаконних воєнізованих та збройних формувань, так званого міністерства оборони «ДНР», здійснював облік призовників та їх розподіл до незаконних воєнізованих та збройних формувань цього міністерства «ДНР», з метою їх подальшої участі у здійсненні збройного опору ЗСУ та правоохоронним органам, які задіяні в антитерористичній операції [140].

Проаналізувавши цей вирок, доходимо висновку, що спосіб вчинення участі у не передбаченому законом збройному формуванні може виявлятися не лише активними бойовими діями, а й діями з укомплектування та підбору учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, якот: упорядкування до належного стану документації формування; здійснення направлення призовників до не

передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, надання рекомендацій щодо отримання військових квитків; повідомлення про випуску військових квитків призовникам та їх перерозподіл у незаконні воєнізовані та збройні формування; надання інформації з приводу необхідності комплектації незаконних воєнізованих та збройних формувань новими призовниками; надання консультацій щодо можливості переведення осіб з незаконного воєнізованого та збройного формування; роз'яснення необхідності проходження медичного огляду пораненим бойовикам; роз'яснення окремих питань щодо заповнення службової документації, необхідної для проходження служби в незаконних формуваннях; пропозиції особам вступати до лав незаконних воєнізованих або збройних формувань; роз'яснення окремих питань щодо процедури прийняття на військову службу до незаконних воєнізованих або збройних формувань; роз'яснення окремих правил відстрочки від призову на службу до незаконних воєнізованих або збройних формувань стосовно осіб, які навчаються; здійснення заходів щодо підбору призовників для проходження служби у складі незаконних воєнізованих або збройних формувань; здійснення обліку призовників та їх розподіл до незаконних воєнізованих та збройних формувань; приведення в належний стан документації військового комісаріату; здійснення направлення призовників до військових частин; надання рекомендацій щодо отримання військових квитків; повідомлення про випуску військових квитків призовникам та їх перерозподіл по незаконним воєнізованим та збройним формуванням; надання інформації з приводу необхідності комплектації незаконних воєнізованих та збройних формувань новими призовниками; надання консультацій щодо можливості переведення осіб з незаконного воєнізованого та збройного формування до інших підрозділів незаконних воєнізованих та збройних формувань; роз'яснення причин відмови у прийнятті осіб до лав незаконних воєнізованих та збройних формувань; роз'яснення необхідності проходження медичного огляду пораненим бойовикам; роз'яснення окремих питань заповнення службової документації, необхідної для

проходження служби; пропозиції особам вступати до лав незаконних воєнізованих або збройних формувань; роз'яснення окремих питань щодо процедури прийняття на військову службу до незаконних воєнізованих або збройних формувань офіцерів; роз'яснення питань взаємодії між відділами військових комісаріатів; роз'яснення окремих питань щодо процедури оформлення на військову службу до незаконних воєнізованих або збройних формувань.

Керівництво НЗВЗФ, їхніми структурними підрозділами виконують, визначаючи тактику діяльності утвореного формування. Зокрема, йдеться про розробку поточних і перспективних планів діяльності, з'ясування об'єктів впливу. За потреби перерозподіляють обов'язки між учасниками формування, надають розпорядження із поточного забезпечення активності, а саме – фінансові, кадрові, налагоджують контакти з корумпованими працівниками органів влади й управління, підтримують належну внутрішню дисципліну тощо. Проаналізувавши судову практику, доходимо висновку, що необхідно розмежовувати створення та керівництво не передбачених законом воєнізованих і збройних формувань.

Вважаємо, що основою керівництва НЗВЗФ є розробка плану діяльності формування. Цей план повинні знати всі учасники формування. Утім, доцільно зазначити, що обсяг відомостей для кожного учасника формування буде різний, у міру, яка достатня для виконання покладених на нього обов'язків.

Слушно зазначає А. А. Вознюк, що план злочинної діяльності організованої групи може передбачати такі елементи: розподіл функцій та ролей; види кримінальних правопорушень, які вчиняють і планують учинити учасники об'єднання; кількість таких кримінальних правопорушень; період функціонування групи; час, місце, спосіб, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення; потерпілі від правопорушення; відомості про співучасників; розподіл прибутку від правопорушення; заходи конспірації [141, с. 81].

У НЗВЗФ важко контролювати єдність плану через велику чисельність учасників, і виникає питання, чи дійсно план спільний для всіх учасників формування. Адже кожен учасник

не інформується про план у повному обсязі, а лише в межах покладених на нього керівництвом формування обов'язків.

Що стосується єдності плану, то її варто розглядати так: план є спільним для усіх або більшої кількості учасників формування. Думку про те, що він єдиний, годиться заперечити, позаяк у процесі вивчення практики виникають підстави для ствердження, що злочинна діяльність об'єднання може послуговуватися загальним планом, а також мати план вчинення конкретного кримінального правопорушення, план дій конкретного учасника НЗВЗФ. В окремих структурних підрозділів можуть бути свої плани, які не завжди повністю тотожні планам усього об'єднання [142, с. 162].

Проте наявність плану дає змогу керівнику НЗВЗФ розподілити функції та завдання для учасників формування, для досягнення кінцевої мети.

Підсумовуючи викладене, можемо узагальнити, що керівництво НЗВЗФ полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на: підтримку функціонування, тобто надання допомоги у забезпеченні існування та збереженні формування як міцного об'єднання; реалізацію ним планової діяльності.

В управлінні процесом підтримки діяльності формування виконують такі дії:

- забезпечують виконання загальних правил поведінки, дотримання дисципліни;
- вербують інших членів формувань;
- розподіляють (перерозподіляють) функціональні обов'язки їхніх членів;
- планують учинення певних дій;
- вдосконалюють організаційну структуру формування;
- організують і розробляють заходи із прикриття активності формування.

Управління процесом керівництва формуванням охоплює:

- визначення мети і напрямів такої діяльності, конкретних завдань, які висуваються перед формуванням, її структурними частинами чи окремими учасниками;

– об'єднання і координацію дій окремих структурних частин або учасників тощо.

Керівництво формуванням може здійснюватися у формі:

- наказів, розпоряджень, доручень, вказівок;
- проведення інструктажів;
- організації звітів про виконання тих чи інших дій;
- прийняття рішень про застосування заходів впливу щодо членів не передбачених законом формування за невиконання доручень керівництва або порушення встановлених правил поведінки.

Фінансування діяльності створених НЗВЗФ є окремим способом вчинення зазначеного кримінального правопорушення. Вважаємо, що поняття фінансування НЗВЗФ та фінансування терористів, терористичних груп (терористичних організацій) є подібними. Тому визначено спільні форми фінансування для цих двох правопорушень.

У ст. 25 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» визначено форми сприяння терористичній діяльності. А саме наголошено на: проведенні грошових операцій та виконанні інших дій щодо фінансових активів фізичних осіб, які вчинили або спробували вчинити терористичний акт або правопорушення терористичного спрямування, або були учасниками їх вчинення чи надавали сприяння у їх вчиненні; юридичних особах, чиє майно у безпосередній чи опосередкованій формі перебуває у власності чи контролюється терористами, або особами, які здійснюють сприяння тероризму; юридичних і фізичних особах, котрі виконують дії від імені чи з вказівки терористів чи осіб, котрі сприяють терористичним актам, зокрема йдеться про гроші, отримані внаслідок використання об'єктів власності, що у безпосередній або опосередкованій формі перебувають у власності чи контролюються особами, котрі здійснюють сприяння тероризму, або пов'язаних із ними юридичних і фізичних осіб; наданні коштів, інших фінансових активів чи економічних ресурсів, відповідних послуг у безпосередній чи опосередкованій формі, щоб використати в інтересах фізичних осіб, які скоюють терористичні акти або надають сприяння чи стають учасниками їх вчинення, чи в інтересах юридичних осіб, чиє майно у

безпосередній чи опосередкованій формі перебуває у власності чи контролюють терористи або особи, які виявляють сприяння тероризму, а також юридичних і фізичних осіб, що здійснюють діяльність від імені чи з вказівки перелічених осіб тощо [143].

У відкритому реєстрі судових рішень в Україні за 2020 рік прийнято 35 вироків за обвинуваченням осіб у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 260 КК України (Створення не передбачених законом воєнізованих формувань або участь у їх діяльності) [144]. З них 29 вироків прийняті на підставі угоди про визнання вини обвинуваченого та в порядку спрощеного судового розгляду. Тобто існує гостра необхідність чітко окреслити поняття та методи доказування керівництва не передбаченими законами формуваннями, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. Оскільки, якщо є доведені факти участі у НЗВЗФ, є особи, які керують цими формуваннями.

07.08.2019 на офіційній сторінці прокуратури АР Крим та міста Севастополя, що підконтрольна українській владі та фактично знаходиться у м. Києві, було офіційне повідомлення про те, що правоохоронні органи АР Крим повідомили про підозру громадянину України, що причетний до фінансування «Самооборони Криму». Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні здобуто достатньо доказів для повідомлено громадянину України Н. про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 260 КК України. Встановлена причетність громадянина Н. до фінансування у лютому-березні 2014 року, не передбаченого законами України збройного формування «Самооборона Криму», яка полягала у передачі готівкових коштів та забезпеченні усім необхідним цього НЗВЗФ. А також встановлено, що вказаний громадянин надавав приміщення готелю та кафе, що розташовані у селищі Чонгар Генічеського району Херсонської області, у користування так званим «самооборонівцям» і спецслужбам РФ, для організації їх штабу та місця проживання [144]. Проте кінцевого рішення судом за цим обвинуваченням ще не прийнято.

Ще одним кваліфікуючим способом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 260 КК України,

є постачання НЗВЗФ зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. Учасники НЗВЗФ прагнуть мати ті ж види зброї, що знаходяться на озброєнні ЗСУ, правоохоронних органів і створених на законних підставах воєнізованих формувань [137]. Утім, розглядаємо можливість про забезпечення НЗВЗФ новими видами зброї, подекуди кращими за наявні у передбачених законами воєнізованих або збройних формуваннях.

Такий спосіб вчинення за сутністю є тотожним ст. 263 КК України (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами), а саме: предметом двох складів злочинів є вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини і вибухові пристрої, холодна зброя (кинджали, фінські ножі, кастети).

Згідно з коментарем до ст. 260 КК України, збройним формуванням є воєнізована група, яка характеризується такою специфічною (крім загальних ознак злочинної організації та воєнізованого формування) рисою: незаконно має на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову або іншого виду зброю [146].

Доцільно провести паралель із добровольчими формуваннями територіальної громади: воєнізована група, сформована на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, що призначена для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони [147]. Ці формування утворилися із прийняттям ЗУ «Про основи національного спротиву», який узаконив добровольчі батальйони. До цього часу трактування добровольчих батальйонів в Україні було двояке, оскільки вони не були включені до підрозділів ЗСУ, а за ознаками повністю відповідали НЗВЗФ.

Відповідно до Наказу № 622 МВС України від 21.08.1998 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями

метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [148], до вогнепальної зброї, яка є предметом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 262–264, 410 КК України, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає за статтями 262, 263 КК України [149].

З огляду на те, що для кваліфікації не передбаченого законом збройного формування використовують таке формулювання: «незаконно має на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову або іншого виду зброю», слід зробити висновок, що, маючи на озброєнні перелічені види зброї, яка буде придатна для використання, слід кваліфікувати збройне формування.

Для відповідальності за збройне формування має значення законність володіння зброєю, оскільки у примітці до ст. 260 КК України чітко сформовано поняття про те, що під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

Доцільно зауважити, що у ППВСУ «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» в № 3 від 26.04.2002 р. питання про правовий статус пневматичної зброї, пристроїв для стрільби газовими, гумовими та іншими

аналогічними зарядами вирішується стосовно не ст.260, а ст. 262 і 263 КК України. Тому наявність пневматичних чи газових рушниць, пістолетів, револьверів, металевих, електрошокових чи інших аналогічних пристроїв має враховуватися як озброєність збройного формування за умови, що вони належать до типів, використання яких громадянами потребує спеціального дозволу (пневматична зброя калібру понад 4,5 мм і швидкістю кулі понад 100 м/сек., газові пістолети, револьвери, балони споряджені газом нервовопаралітичної дії) [150].

В умовах сьогодення є значні ризики незаконного обігу зброї, адже можливо постачання зброї на окуповані території на півдні і сході України. Також можуть поширювати стрілецьку зброя, боєприпаси та вибухівку з лінії розмежування, контрабанду зброї, переробляти травматичну зброя у бойову.

Ефективність контролю вогнепальної зброї, її найважливіших компонентів, боєприпасів, компонентів боєприпасів, вибухових речовин і заготовок вибухових речовин регулюється веденням їх обліку. Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) наказом № 2 від 10.01.2022 затвердило Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ [151]. Функціонування цього реєстру забезпечить контроль усього циклу використання зброї, автоматизацію процесів інформаційного забезпечення у сфері обігу зброї, предметів та вибухових матеріалів, фіксації фактів її викрадень та втрат, що позитивно вплине на боротьбу із постачанням зброї для НЗВЗФ.

Ще одним кваліфікуючим способом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 260 КК України, є участь у складі воєнізованого чи збройного формування в нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян. Означений спосіб вчинення передбачений ч. 4 ст. 260 КК України та за змістом є тотожним кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 257 КК України, – бандитизм. Беручи участь у нападі, особа виконує дії, які утворюють напад, а саме: застосовує насильство чи створює реальну загрозу її застосування щодо працівників підприємств, установ, організацій чи стосовно окремих громадян.

Участь у нападі виникає тоді, коли члени формування, спільно беруть безпосередню участь у вчиненому нападі, тобто є його співвиконавцями. Акцентуємо на тому, що ст. 257 КК України, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього кримінального правопорушення, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади кримінальних правопорушень (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Аналогічно і з ч. 4 ст. 260 КК України, в диспозиції статті не вказано ціль нападу. Тому, на нашу думку, в таких випадках судам слід керуватися положенням ст. 33 КК України, згідно з яким за сукупності кримінальних правопорушень кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Слушною в цьому аспекті є думка М. Ю. Ковальської про те, що у формуванні уявлень щодо бандитизму важливий критерій становить виокремлення різновидів злочинців. Також неабияку роль у цьому виконує ієрархія банди та зв'язки її членів з посадовими особами і злочинними угрупованнями. З огляду на це, виокремлено організаторів (керівників) і решту учасників банди, розмежовано їхні функції. Як потерпілих від бандитизму визначено юридичних осіб (підприємства, установи, організації), а також окремих фізичних осіб [152, с. 5]. Проте за визначення участі у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян важлива ієрархія формування військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліна, при якому визначений керівник і розмежовані функції.

Доцільно було б розглянути відмінність бандитизму, розбою та участі у складі НЗВЗФ у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян та розбої. Оскільки три склади правопорушень містять спільні ознаки кримінальних правопорушень.

Відповідно до ст. 257 КК України, організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи

на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчиненому нею нападі, суб'єктивна сторона бандитизму характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу. Спеціальна мета – напад на підприємства, установи, організації чи окремих осіб. Мотиви у більшості випадків корисні. Банда – це завжди троє і більше осіб. Обов'язкова ознака банди виникає тоді, якщо хоча б у когось із її учасників є будь-яка вогнепальна чи холодна зброя, з умовою, що інші учасники групи відають про це і усвідомлюють, що її можна застосувати у нападах.

Відповідно до ч. 4 ст. 260 КК України, участь у складі НЗВЗФ у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу. Спеціальна мета – напад на підприємства, установи, організації чи на громадян. Мотиви також переважно корисні. Під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Збройні формування варто тлумачити як воєнізовані групи, що у незаконний спосіб отримали на озброєння вогнепальну, вибухову чи іншу зброю, яка є придатною для використання.

Тобто одні і ті ж діяння (напад на підприємства, установи, організації чи окремих осіб) будуть кваліфікуватися по-різному лише через структурно-організаційну форму злочинного об'єднання, яке виконує ці діяння.

Що ж до розбою, то відмінними ознаками буде можливість його здійснення однією особою. Від розбою, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, бандитизм відрізняється найбільш високим ступенем внутрішньої організації, стійкості, згуртованості, а не передбачені воєнізовані чи збройні формування своєю структурою – єдиноначальністю, підпорядкованістю та дисципліною. Вважаємо відмінністю і родовий об'єкт, а саме: для бандитизму та не передбачених законом формувань це громадська безпека, а для розбою – власність.

Тому вважаємо тотожними за сутністю лише бандитизм та участь у складі НЗВЗФ у нападі на підприємства, установи,

організації чи на громадян. На нашу думку, сьогодні залишилось проблематичним розмежування цих двох кримінальних правопорушень через подібність способу вчинення та обставин, що підлягають доказуванню.

У доказуванні мають бути встановлені обставини, які належать до події кримінального правопорушення, а саме: час, місце та спосіб вчинення. Вважаємо, що у досліджуваних кримінальних провадженнях спосіб вчинення є центральним елементом події кримінального правопорушення як обставини, що потребує доказування.

2.2. Додаткові обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань

Поняття «предмет доказування» взаємопов'язане із поняттям меж доказування. Як таке варто розглядати доказування певних доказів, які забезпечують достовірне установлення обставин, які підлягають доказуванню.

У цьому годиться не нехтувати кількісними й якісними характеристиками доказів, аби вони підтвердили факти й обставини, указані у ст. 91 КПК України. Звужування меж доказування неприпустимо. Адже таке може спричинити недостатню обґрунтованість тези, яку доказують, крім того, порушити права і законні інтереси особи. Розширюючи межі доказування, також можна негативно вплинути на оперативність у розкритті кримінального правопорушення, зумовити зайве залучення сил і засобів [153].

Ми умовно розділили всі обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, на дві групи – основні та додаткові. Проте, незважаючи на умовний розподіл, законодавець зобов'язує сторону обвинувачення встановити всі обставини.

Тому детальніше розглянемо додаткові обставини. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, у кримінальному

провадженні підлягають доказуванню вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Okремо зазначимо, що поняття шкоди в кримінальному процесуальному законодавстві прямо не розкривається. Проте, аналізуючи окремі норми процесуального закону (статті 55, 56, 61 КПК) та юридичні джерела з цього приводу, розглянемо (як родові види шкоди) фізичну, моральну і майнову шкоду.

Етимологічне значення слова «шкода» охоплює збитки й втрати як наслідок учинення будь-яких неправомірних дій, спричинених кримінальними правопорушеннями.

Скористатися правом на відшкодування шкоди в кримінальному провадженні вдасться тільки тоді, коли шкоду заподіяно безпосередньо у результаті кримінального правопорушення. Інакше кажучи, якщо поміж шкодою і правопорушенням виник прямий причинний зв'язок. З огляду на це, у межах кримінального провадження передбачено відшкодування лише прямих збитків, які завдано саме кримінальним правопорушенням [154, с. 296].

На думку Є. В. Віденко, вид і розмір шкоди, виражені в майновому (грошовому) еквіваленті, є предметом цивільного позову. Тим паче, що у доказуванні виду й розміру спричиненої шкоди у кримінальному провадженні важливо не тільки обґрунтувати цивільний позов, щоб її відшкодувати. Це набуває насамперед кримінально-правового значення. Адже розмір завданої шкоди входить в об'єктивну сторону скоєного кримінального правопорушення, сприяє визначенню ступеня його суспільної небезпечності, часто впливає на встановлення кримінально-правової кваліфікації [155].

На думку Т. М. Барабаш, доказувати вид, розмір і характер шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, потрібно для того, аби визначити розмір стягнення за цивільним позовом і обсяг майна, щодо якого можна застосувати арешт. Попри те, характер і розмір шкоди можуть слугувати як обставини, які впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення, визначення ступеня вини і розміру покарання підсудного. Для визначення характеру і ступеня суспільної небезпечності

кримінального правопорушення необхідно встановити розмір шкоди, що іноді має вирішальне значення для визнання діяння злочинним і визначення тяжкості кримінального правопорушення [156, с. 79, 87].

Проте, на нашу думку, ця обставина є додатковою, оскільки учасник воєнізованого чи збройного формування, будучи лише учасником такого формування, своїми діями може не завдати шкоди. Для прикладу, несучи службу на блокпосту у складі воєнізованого формування, усвідомлюючи протиправність свого діяння та розуміючи, що він є учасником воєнізованого формування, не передбаченого законом, він лише здійснює перевірку документів у водіїв та пасажирів автотранспорту, оскільки лише такі завдання покладені на нього керівництвом.

Попри те, є способи вчинення цього ж кримінального правопорушення, які можуть спричинити різні види шкоди. В кримінально-процесуальній науці розмежовують поняття «шкода» і «збитки», оскільки шкода вважається будь-яким знеціненням блага, яке охороняє право. Тому вона поділяється на майнову і немайнову (моральну). Збитки – це грошове оцінювання шкоди, що виникла тоді, коли неможливо відшкодувати шкоду в натурі [157].

Фізичну шкоду зазвичай визначають як сукупність змін у стані людини, що виникли об'єктивно у результаті учинення кримінального правопорушення. Складові фізичної шкоди такі: тілесні ушкодження, розлад здоров'я, фізичні страждання, біль. У разі, коли відшкодувати фізичну шкоду певною мірою складно, то відшкодувати витрати на лікування можливо. Це компенсаційна форма відшкодування фізичної шкоди, яку є змога вирахувати. Це питання може бути предметом цивільного позову у кримінальному провадженні. З огляду на роз'яснення Пленуму Верховного Суду України у постановах «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами України норм кримінально-процесуального законодавства, якими передбачені права потерпілих від злочинів» № 8 від 22 грудня 1978 р. [158] та «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат» № 11 від 7 липня 1995 р. (із змінами та доповненнями) [159],

суб'єктом права на відшкодування шкоди у справах цього виду можуть бути самі потерпілі, а також прокурор, згідно з п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України.

Відповідно до проведеного анкетування працівників підрозділів Національної поліції, встановлено, що у 40% досліджених випадків респонденти отримували документи про розмір завданої шкоди від потерпілих у кримінальному провадженні. 18% респондентів призначали товарознавчу експертизу для визначення розміру шкоди у кримінальних провадженнях про НЗВЗФ. У випадку пошкодження будівель у кримінальному провадженні призначають будівельно-технічну експертизу, зокрема для з'ясування питання вартості відновлення будівлі до попереднього стану. Також у разі пошкодження автомобіля автотоварознавча експертиза може визначити вартість відновлювальних робіт, що і буде розміром шкоди.

Відповідно до ч. 5 ст. 260 КК України, йдеться про діяння, передбачене частиною четвертою цієї статті, що призвело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків. Ця кваліфікуюча обставина передбачає загибель людей, а тому, відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України, у справах щодо розслідування злочинів, унаслідок яких потерпілий помер, правом отримати відшкодування шкоди володіють близькі родичі або члени сім'ї цієї людини. Їх за установленим у законі порядком слід визнавати потерпілими [160].

Згідно з ч. 4 ст. 260 КК України, участь у складі передбачених частинами першою або другою цієї статті формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян передбачає можливість визначення шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У такому випадку потерпілим може бути як фізична, так і юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Разом із видом і розміром шкоди, яку спричинено внаслідок кримінального правопорушення, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, доказування у кримінальному провадженні поширюється і на розмір процесуальних витрат. Так, процесуальні витрати у межах кримінального провадження охоплюють: 1) витрати на правову допомогу; 2) витрати, пов'язані з прибут-

тям до місця досудового розслідування або судового провадження; 3) витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; 4) витрати, пов'язані зі збереженням і пересилкою речей і документів.

Узагальнюючи викладене, можемо зробити висновок, що кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1–3 ст. 260 КК України, мають формальний склад, тому шкода є лише факультативним (необов'язковим) елементом предмета доказування. Для означеного виду кримінальних правопорушень злочинний результат презюмується, тому для їх кваліфікації достатньо встановити лише вказане в законі діяння. Тому обставину, передбачену ч. 3 ст. 91 КПК України, а саме: вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, і розмір процесуальних витрат, слід визначити як додаткові обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ.

У п. 4 ч. 1 статті 91 КПК України законодавець визначив обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. Ці обставини слід розглянути детальніше. Відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України, кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. А згідно з ч. 3 цієї ж статті злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Аналізуючи санкції статті 260 КК України, доходимо висновку, що дії, передбачені ч. 1 ст. 260, а саме створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їхній діяльності, утворюють склад нетяжкого злочину. Проте дії, передбачені ч. 2 та ч. 3 ст. 260 КК України, утворюють уже склад тяжкого кримінального правопорушення. Тобто такі обставини, як керівництво, фінансування, постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки, є обставинами, які впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення.

Дії, передбачені ч. 4 та ч. 5 ст. 260 КК України, утворюють склад особливо тяжкого кримінального правопорушення. У

законодавстві України термін «тяжкість злочину» вживається переважно в контексті позначення однієї або декількох категорій суспільно небезпечних посягань, передбачених частинами 3–7 ст. 12 КК України (класифікація кримінальних правопорушень). Ця класифікація типова та ґрунтується лише на визначеній санкції покарання. Тобто законодавець визначив типову тяжкість, якою характеризуються всі кримінальні правопорушення, що охоплюються відповідною категорією. В окремих випадках (статті 53, 65, 68, 69, 75, 84, 94, 99 КК України) законодавець вимагає від суду зважати на тяжкість (або ступінь тяжкості) кримінального правопорушення (або діяння (статті 68, 94 КК України)), що притаманна певному конкретному посяганням, тобто індивідуальну тяжкість вчиненого в реальності кримінального правопорушення, а не лише типову, визначену в законі тяжкість кримінального правопорушення окремих категорій.

За таких умов формується широке поле для судової дискреції під час індивідуалізації кримінальної відповідальності (обрати міру покарання серед кримінально-правових санкцій, за їхніми межами, звільнити від покарання та його відбування) та вжиття інших заходів кримінально-правового характеру (мова про встановлення, які примусові заходи медичного спрямування застосувати).

Відповідно до п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», визначаючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, суди повинні зважати на класифікацію кримінальних правопорушень (ст. 12 КК України), а також особливості конкретного кримінального правопорушення й обставини його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо правопорушення вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо) [161].

Аналізуючи судову практику ухвалення обвинувальних вироків стосовно осіб, які вчинили кримінальні правопорушення про створення НЗВЗФ, доходимо висновку, що на

практиці суди не завжди дослухаються до висловлених міркувань, оскільки не розглядають у вироках фактори, що визначають індивідуальний ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обмежуючись вказівкою на типову ступінь тяжкості посягання. Попри те, що у чинному КПК України не встановлено вимог до мотивувальної частини вироку (ч. 3 ст. 374 КПК), у цій статті відсутнє положення про необхідність установлення індивідуальної тяжкості.

Варто звернути увагу на те, що у п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України, окрім обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, зазначено ще й обставини, що характеризують підозрювану особу. Водночас, зауважимо, що законодавець не конкретизує, які саме це обставини, не подає їх вичерпного переліку та поділу. Саме через відсутність такого вичерпного переліку на практиці, під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, виникає чимало питань.

У теорії кримінального процесу існує позиція, згідно з якою обставини щодо винуватості обвинуваченого, форми, вини, мотиву й мети вчинення кримінального правопорушення – це особистісна складова, що безпосередньо стосується події кримінального правопорушення, а обставини, котрі характеризують особу обвинуваченого, – це особистісна інформація, опосередковано пов'язана з учиненням кримінального правопорушення, механізмами, передбаченими у п. 2 ст. 91 КПК України. Опосередкований характер інформації про особу обвинуваченого – це інформація, що характеризує особу незалежно від події кримінального правопорушення [162, с. 98–99].

Погоджуємось із думкою В. А. Лазаревої про те, що неоднорідність та індивідуальність обставин, котрі характеризують особу обвинуваченого, зумовили необхідність виокремити з них ті, що становлять головний факт вчинення кримінального правопорушення певною особою. Проте він не передбачає всіх обставин, що підлягають доказуванню, оскільки вони повинні бути підтверджені доказами. Отже, сукупність обставин, що підлягають доказуванню, складна та неоднозначна, що потребує поєднання їх у взаємопов'язану систему [163, с. 114].

Цікавою є думка А. А. Гавриленко про те, що вивчати обставини, які характеризують особу обвинуваченого, як частину предмета доказування неможливо без взаємозв'язку з іншими його елементами, що зумовлено їх взаємодією загалом як системи. У результаті вивчення обставин, які характеризують особу обвинуваченого, можна відповісти щодо можливості використання або застосування конкретною особою спеціальних засобів або охарактеризувати способи вчинення кримінального правопорушення та надати відповідь на запитання, чи могла ця особа учинити це кримінальне правопорушення. З'ясування винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини та мотиву передбачає встановлення не тільки умислу або необережності, а й факту вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, тобто необхідно встановити тотожність особи. Кореляція полягає в тому, що властивості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, можна визначити, досліджуючи наслідки вчиненого правопорушення. Таким чином, вивчення підозрюваної особи в межах предмета доказування не повинно відбуватися поза іншими елементами предмета доказування [164, с. 38].

Відомості про підозрюваного є важливим елементом обставин, що підлягають доказуванню в процесі досудового розслідування. Усі елементи, що належать до предмета доказування, перебувають у тісному взаємозв'язку. Це означає, що вимоги до встановлення тих або інших властивостей, котрі характеризують особу обвинуваченого, забезпечуються також шляхом доказування: 1) обставин, що належать до події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого, форми його вини й мотивів учинення правопорушення; 2) обставин про характер і розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням; 3) обставин, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого.

Погоджуючись із викладеним, вважаємо, що обставини, котрі характеризують особу обвинуваченого, слід детально вивчити, зібравши ґрунтовні докази під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Такий підхід до вказаних обставин

можливий лише при володінні прийомами та методами збирання відповідної інформації та її систематизації.

На нашу думку, Ю. І. Азаров слушно запропонував структуру відомостей про особу обвинуваченого, яка складається із таких елементів:

- 1) ступеня суспільної небезпеки обвинуваченого;
- 2) індивідуально обумовлених ознак особи;
- 3) соціально обумовлених властивостей особи;
- 4) біолого-психологічних рис особи;
- 5) даних, пов'язаних зі ставленням обвинуваченої особи до здійсненої нею протиправної дії і її поведінка у провадженні у справі [165, с. 15–24].

П. П. Цветков розширив і сформував загальний перелік (класифікацію) особистісної інформації про обвинуваченого, яка підлягає обов'язковому або факультативному вивченню. Йдеться про:

- 1) установчі дані. Це зазвичай біографічні або демографічні відомості. Однак автор зазначає, що правильно називати ці дані персонографічними або установчими;
- 2) дані, що характеризують особу обвинуваченого у кримінально-правовому розумінні;
- 3) світогляд, соціальне середовище (мікросередовище) та поведінка обвинуваченого;
- 4) психологічні особливості;
- 5) стан здоров'я;
- 6) біологічні дані, дослідження яких охоплює збирання, порівняльне вивчення та оцінку відповідних слідів і речових доказів, зіставлення їх з аналогічними зразками, що взяті в обвинуваченого;
- 7) зовнішній вигляд;
- 8) шкірні візерунки (дактилоскопія) [166, с. 10–17].

Окреслена структуризація, розроблена П. П. Цветковим ще у 1974 році, потребує оновлення та доповнення. Вважаємо, що лише за повного зібрання та дослідження даних про особу обвинуваченого можна у повному обсязі відповісти на всі питання, що виникають під час досудового розслідування кримінального правопорушення.

На жаль, актуальний стан законодавства не передбачає вичерпного переліку обставин, які підлягають доказуванню, про особу обвинуваченого. На нашу думку, необхідно внести зміни у КПК України та закріпити деталізований перелік таких обставин.

А. В. Дуда наводить таку структуру обставин, що характеризують особу обвинуваченого:

1) установочні (персонографічні) дані: прізвище, ім'я, по батькові; дата, місяць, рік народження; місце народження; місце проживання та реєстрації; громадянство; національність; освіта; вид занять, спеціальність, посада; відношення до військової служби; наявність військових чи інших спеціальних звань, орденів, нагород, медалей;

2) якості та властивості, що характеризують соціальний статус особи обвинуваченого, її спрямованість та функції в системі суспільних відносин та в життєдіяльності, а саме ті, що розкривають індивідуальні властивості обвинуваченого, моральність, поведінку, дані щодо відносин, які виникають у різноманітних сферах суспільного життя, та фактори соціального середовища, котрі впливають на особу обвинуваченого;

3) кримінально-правові ознаки та властивості особи обвинуваченого (ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, його наслідків, поведінка під час проведення досудового слідства у кримінальній справі (зокрема попереднього, якщо таке було) та порівняння поведінки обвинуваченого під час розслідування кримінальних проваджень);

4) психофізіологічні особливості обвинуваченого: а) дані щодо психологічних, психічних особливостей здоров'я; б) дані щодо фізичного стану здоров'я [167, с. 9].

Вважаємо, що за встановлення характеристик особи як обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування НЗВЗФ, необхідно з'ясувати:

1) персональні дані особи: відомості про прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце народження, місце реєстрації, місце фактичного проживання, сімейний стан, національність, місце роботи, заняття, посада, професія, освіта, нагороди

та звання, судимість. Такі дані, як громадянство, відношення до військової служби та інші, можна досліджувати факультативно;

2) дані, що характеризують підозрювану особу у кримінально-правовому розумінні. До них належать ознаки, стани або інші відомості про особу обвинуваченого, які мають кримінально-правовий характер та відображено у кримінальному законодавстві: вік, осудність, сильне душевне хвилювання, сп'яніння, особлива жорстокість, ознаки особливо небезпечного рецидивіста, дані, що свідчать про особливу небезпечність обвинуваченого, та ін.;

3) стан здоров'я та психологічні особливості. За визначення цих факторів необхідно з'ясувати не лише загальний стан здоров'я, а й патологічне порушення життєво важливих функцій організму. Вважаємо, що визначення психологічного здоров'я або виявлення його особливостей дасть змогу встановити ефективну тактику його допиту, обшуку, обґрунтовано висунути розшукові версії у випадках, коли обвинувачений переховується від слідства та суду.

Запропонована класифікація відомостей про підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 260 КПК України, найбільш повна. Вважаємо за доцільне передбачити вичерпний перелік таких відомостей у КПК України.

Під час досудового розслідування персональні дані підозрюваної особи є змога установити через документи, котрі посвідчують особу та підтверджують громадянство України. А саме це можна зробити на основі: паспорта громадянина України; паспорта громадянина України для виїзду за кордон; дипломатичного паспорта України; службового паспорта України; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; посвідчення особи на повернення в Україну; тимчасового посвідчення громадянина України; документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус: посвідчення водія; посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон; посвідки на постійне проживання; посвідки на тимчасове проживання; картки мігранта; посвідчення біженця; проїзного документа біженця; посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту; проїзного документа особи, якій надано додатковий захист

[168]. Якщо таких документів немає, необхідно звернутися в органи, які їх видавали.

З огляду на проведені опитування, працівники органів Національної поліції повідомили, що у 57% випадках установлення персональних даних учасників НЗВЗФ здійснюється за допомогою паспорта громадянина України, у 31% випадків – за паспортом громадянина України для виїзду за кордон. Однак, трапляються випадки, коли підозрювана особа – громадянин іншої держави, тому у 8% випадках особу підозрюваного підтверджують паспортом інших країн.

Дані, що характеризують підозрювану особу у кримінально-правовому розумінні, можна отримати із сукупності відомостей у кримінальному провадженні. Доцільно отримати довідки із психо- та наркодиспансерів про те, чи не перебуває підозрюваний на обліках. Для цього необхідно звернутися до них із запитом.

Дані про стан здоров'я та психологічні особливості особи є змога встановити із медичних документів підозрюваного. Також, якщо підозрювана особа знаходиться на обліках у нарко- або психодиспансерах, необхідно призначити судово-психіатричну експертизу.

Окрім викладеного, у п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України законодавець зазначає про обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання. Тобто усі наявні у кримінальному провадженні пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини. Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує чи обтяжує покарання, передбачена в статті КК України як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз урахувувати її за призначення покарання як таку, що його пом'якшує чи обтяжує (ч. 3 ст. 66 КК України і ч. 4 ст. 67 КК України).

На окремій обставини, які впливають на призначення особи покарання і підлягають установленню, може бути вказано у нормі Особливої частини КК. Вичерпний перелік обставин, що пом'якшують покарання, передбачений у ст. 66 КПК України. Водночас у ч. 2 цієї статті зазначено, що при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

Обставини, які пом'якшують покарання, утворюють систему, яка характеризується нижчим ступенем суспільної небезпеки особи правопорушника та вчиненого ним діяння, та виступають критерієм індивідуалізації покарання.

Законодавець додає нормам гуманізму. Гуманізацію кримінального законодавства визначають на основі прав і свобод людини, вивчення, як використовують, виконують та дотримуються прав і свобод у реалізації кримінального законодавства. Попри те, через імперативну природу кримінальних законів значно обмежуються права та свободи людини. У цьому надається перевага публічному правому регулюванню, мінімізуючи приватний інтерес. У гуманізації кримінального законодавства найперше відображається закріплення й реалізація загальних людських цінностей особи, дотримуються її законні права і свободи, зміщуються акценти з абсолютно публічного на публічно-приватне кримінально-правове регулювання (охорона) суспільних взаємин [169; 104].

Приміром, одна із обставин, що пом'якшує покарання, – це з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, які мають бути добровільними, тобто ґрунтуватися на внутрішньому переконанні особи. Під зізнанням розуміють відомості про підготовлене, вчинюване або вчинене кримінальне правопорушення. Закон не встановлює мотивів з'явлення із зізнанням, а також, до кого саме особа повинна з'явитися із зізнанням, щоб така її поведінка була визнана обставиною, яка пом'якшує покарання, але мається на увазі, що йдеться про компетентний орган державної влади або його відповідну службу особу.

В основі щирого каяття лежить належна критична оцінка особою своєї протизаконної поведінки, коли така особа щиро осуджує таку поведінку, визнає свою провину, висловлює жаль щодо учиненого, бажає поправити ситуацію, яка виникла, а також готовністю зазнати кримінальної відповідальності. Візнання вини під тиском зібраних у провадженні доказів не свідчить про щире каяття винного у вчиненні кримінального правопорушення. У законодавстві не передбачено форма з'явлення із зізнанням або щирого каяття. Утім, вважаємо, що це має бути

письмова форма із позначкою службової особи компетентного органу, до якої звернулася особа.

Сприяння розкриттю кримінального правопорушення здійснюється добровільно у будь-якій формі: повідомлення правоохоронним органам або суду фактів, надання доказів, іншої інформації про свою злочинну діяльність та/або таку діяльність інших осіб. Таке сприяння має бути активним, тобто певною мірою ініціативним та енергійним.

Також важливо те, що особа повинна повідомити всі відомі їй факти. Наприклад, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у постанові від 27.04.2021 у справі № 520/16394/16-к вказав: те, що засуджений визнав свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, безумовно не свідчить, що він щиро кається через вчинене. І це не можна вважати обставиною, яка пом'якшує покарання. Скажімо, засуджений відмовився сприяти у розкритті кримінального правопорушення, адже злочин виявлено у процесі обшуку автомобіля і самого засудженого. Саме під час цих процедур вдалося отримати усі докази, які підтверджують його вину. Отож, засуджений не виконував жодних активних дій, аби розкрити злочин. Суд погоджується з тим, що в діях засудженого не виявлено активне сприяння у розкритті злочину, адже, крім інформації, котру здобуто у результаті проведення слідчих дій, він не повідомляв про жодні інші відомості. Визнання засудженим своєї вини не може безумовно свідчити, що він щиро шкодує про вчинене. У щирому каятті, крім визнання особою, що вона вчинила кримінальне протиправне діяння, має проявлятися й щире жалкування про скоєне, осуд власної поведінки [170].

Добровільно відшкодувати завданий збиток або усунути заподіяну шкоду винний може з власної ініціативи до того, як суд винесе обвинувальний вирок.

Збитки становлять майнову шкоду, яка виражена у грошовій формі. Усунути заподіяну шкоду можна, приміром, відновивши попередній стан предмета злочинного посягання, повернувши викрадене або рівноцінне майно, надавши потерпілому кошти, витрачені через злочинне посягання (скажімо, на лікування). Суд може розглядати у добровільному відшко-

дуванні спричиненого збитку або усуненні завданої шкоди обставину, котра пом'якшує покарання, незважаючи на те, чи їх здійснено до того, як викрито злочин, під час його розслідування чи розгляду у суді. І не важливо, чи винний відшкодував завданий збиток особисто, чи на його прохання це виконала третя особа. Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди має бути повним. В разі часткового відшкодування суд може врахувати це як обставину, яка характеризує особу винного (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України).

Під час застосування кримінально-правових норм про добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди виникають проблемні питання, пов'язані з різним тлумаченням і застосуванням кримінально-правової ознаки добровільності: нині чітко не визначено, які кримінально-правові норми слід віднести до добровільного, а які – до примусового відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; немає однозначної відповіді й на питання про те, чия може бути ініціатива таких позитивних посткримінальних дій, якими мотивами особа може керуватися тощо [171, с. 117].

Ознака добровільності має значення для застосування не лише кримінально-правових норм, а й норм інших галузей права, що регулюють особливості відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди. Передусім це кримінальні процесуальні норми, що визначають порядок добровільного відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 127 КПК України). Попри те, що про добровільність там не йдеться, однак ця ознака логічно впливає з буквального тлумачення змісту відповідної норми. Її виокремлюють і в кримінальній процесуальній літературі [172, с. 11].

Підтвердженням добровільності та відшкодування збитків може стати розписка про отримання коштів потерпілого або роздруківка банківського переказу, якщо відшкодування здійснювалося безготівковим способом. Також можлива ситуація із купівлею такої ж речі, на підтвердження чого підозрюваний надасть товарний або фіскальний чек.

Надання медичної допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення може здійс-

нюватися як самим правопорушником, так і залученими ним третіми особами. Приміром, виклик на місце події бригади швидкої допомоги чи доставлення потерпілого до лікувального закладу може розцінюватись як обставина, яка пом'якшує покарання. Якщо учасник НЗВЗФ завдав тілесних ушкоджень потерпілому та викликав на місце події карету швидкої медичної допомоги, цю дію слід розцінювати як обставину, що пом'якшує покарання. Підтвердженням такого факту буде вихідний виклик із мобільного телефону підозрюваного або свідчення людини, яку він попросив це зробити.

Вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім може бути визнано обставиною, яка пом'якшує покарання. Відповідно до ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Тобто, якщо особа у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років вчинила кримінальне правопорушення про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, така обставина буде враховуватись як пом'якшувальна. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України, за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 260 КК України, відповідальність із чотирнадцяти років не настає. Такий підхід законодавця ґрунтується на тому, що у неповнолітнього недостатня воляова та інтелектуальна зрілість, емоційність, імпульсивність поведінки, тому у ситуаціях стресу вони не можуть оцінити свої дії та здійснити правовий аналіз.

Відповідно до роз'яснень, наданих Пленумом Верховного Суду України в постанові «Про практику застосування судами України законодавства у справах про кримінальні правопорушення неповнолітніх» (абзац 2 п. 10), ця обставина обов'язково має враховуватись при призначенні покарання – незалежно від того, чи досяг підсудний на час розгляду справи повноліття [173]. Висновок про обов'язковість урахування вказаної обставини як такої, що пом'якшує покарання, можливо, був зроблений, з уваги на буквальне розуміння формулювання ч. 1 ст. 66 КК України, де вжито слово «визнаються», а не «можуть бути визнані».

А. С. Хильченко також дотримується думки про те, що обставини, закріплені в ч. 1 ст. 66 КК України, обов'язково мають враховуватися під час призначення покарання: «Кожна з обставин, передбачених ч. 1 ст. 66 КК України, має обов'язкове пом'якшуюче значення...» [174, с. 248]. Очевидно, іншої позиції дотримується Л. К. Маньковський: «Усі обставини, які впливають на призначення покарання неповнолітньому, мають враховуватися в їх сукупності. Тобто сам факт вчинення кримінального правопорушення особою, яка не досягла 18-річного віку, ще не є підставою для обов'язкового пом'якшення становища такої особи» [175, с. 178].

Визнання вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності обставиною, що пом'якшує покарання, є цілком обґрунтованим, оскільки вагітність супроводжується низкою істотних змін в організмі і психіці жінки. Підвищена дратівливість, збудливість, запальність, нервозність утрудняють у конфліктних і інших передзлочинних ситуаціях вибір правильної поведінки. Справді, учасниками НЗВЗФ бувають жінки, які виконують визначені у формуванні завдання. Для підтвердження факту вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності необхідно отримати довідку із жіночої консультації про вагітність та її термін.

Збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин означає наявність таких негативних обставин, які заподіюють особі страждання, впливають негативно на її психіку та свідомість. Вичерпного переліку цих обставин у законі не визначено. Проте судова практика доводить, що до таких обставин можна віднести смерть чи тяжку хворобу близької людини, хворобу підозрюваного або втрату ним роботи. Проте для визнання цих обставин як таких, що пом'якшують покарання, необхідно довести об'єктивний зв'язок між ними та протиправними діями правопорушника. У розслідуванні створення НЗВЗФ часто стають учасниками таких формувань, оскільки втратили роботу, проте мають необхідні навички. Однак, на нашу думку, лише втрата роботи не може стати обставиною, що пом'якшує покарання. Також, приміром, скрутне матеріальне становище чи складна сімейна ситуація, які стали наслідком алко- чи нарко-

залежності, не можуть визнаватися обставиною, яка пом'якшує покарання у вчиненні створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Тому суд повинен не лише вказати у вирокі на наявність цих обставин, а й розкрити їх зміст та обґрунтувати зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням.

Отож, не закріплення вичерпного переліку обставин збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин значно ускладнює їх виявлення та застосування. На нашу думку, для встановлення таких обставин необхідно проводити психологічне дослідження особи підозрюваного чи/або обвинуваченого та обставин, що могли на неї вплинути, адже в кожному індивідуальному випадку одна і та ж обставина може по-різному впливати на особу.

У п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України зазначено як обставину, що пом'якшує покарання, вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність. На нашу думку, п. 5 та п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України є близькими за змістом. Основна відмінність між ними полягає у тому, що при вчиненні кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність негативними зовнішніми факторами, які впливають на психіку особи, є воля третіх осіб. У такому випадку кримінальне правопорушення вчиняється за ініціативою та для задоволення інтересів цих третіх осіб. Однак їхню волю можна визначити, скажімо, якщо це матеріальна залежність: у підозрюваного можуть бути боргові розписки або інші підтверджуючі документи. У випадку службової залежності можна встановити свідків цієї ситуації, проте необхідно проводити психологічне дослідження особи підозрюваного чи/або обвинуваченого та обставин, що могли на неї вплинути.

Що ж до п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України, то у ньому йдеться про вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого. З цього приводу суд касаційної інстанції

висловив свою позицію щодо безпідставного визнання обставиною, яка пом'якшує покарання, перебування особи у стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними діями сім'ї потерпілого, перерізання дружиною потерпілого інтернет-кабелю до будинку обвинуваченого, оскільки така обставина не передбачена п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України. ВС зауважив, що навіть згідно з ч. 2 ст. 66 КК України у місцевого суду не було підстав визнавати її такою, що пом'якшує покарання обвинуваченого. Суд роз'яснив, що стан сильного душевного хвилювання, як емоційний процес, характеризується раптовістю, неочікуваністю, миттєвістю, бурхливістю, швидкоплинністю. А, відповідно до обставин провадження, засуджений спричинив потерпілому тілесні ушкодження на наступний день після перерізання кабелю. Про безпідставність визнання судом зазначеної пом'якшуючої покарання обставини свідчить і малозначність приводу, через який особа вчинила кримінальне правопорушення, та відсутність будь-яких протиправних дій з боку потерпілого щодо нього [176]. Проте, оскільки участь у НЗВЗФ передбачає певний часовий період та усвідомлене виконання вказівок керівництва формування, вважаємо, що ця обставина не стосується досліджуваного кримінального правопорушення.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 66 КК України, йдеться про виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених цим кодексом. Законодавець йде шляхом законодавчого заохочення та визнання соціально позитивною поведінкою виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації [177].

Про означене свідчить те, що у чинному КК України окремою обставиною, яка виключає злочинність діяння, встановлено виконання спеціального завдання із запобігання чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Відповідно до ст. 43 КК України, не становить злочину вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним

інтересам, якщо особа, яка, згідно із законом, виконуючи спеціальне завдання, брала участь у діяльності організованої групи чи злочинної організації, аби попередити чи розкрити їхню злочинну діяльність.

Щодо особи, котра виконує спеціальне завдання із запобігання чи розкриття злочинної діяльності, яку провадить організована група чи злочинна організація, застосовується кримінальна відповідальність тільки тоді, якщо вона, перебуваючи у організованій групі чи злочинній організації, вчинила особливо тяжкий злочин, умисний і поєднаний із насильством над потерпілим, або тяжкий злочин, вчинений умисно й пов'язаний зі завданням потерпілому тяжкого тілесного ушкодження або за настання інших тяжких чи особливо тяжких наслідків. Окрім того, якщо особа, виконуючи спеціальне завдання із запобігання чи розкриття злочинної діяльності, яку провадить організована група чи злочинна організація, скоїла такі злочини, її не можна засуджувати до довічного позбавлення волі, як і застосувати щодо неї покарання у вигляді позбавлення волі на термін, котрий перевищує половину максимального строку позбавлення волі, що передбачено у законі за такий злочин. Зрозуміло, що у таких положеннях міститься і низка відповідних відомчих нормативних актів, у яких регламентовано організаційно-тактичні аспекти реалізації спецзавдання, що полягає у розкритті злочинної діяльності, яку провадить організована група чи злочинна організація [178].

На нашу думку, така обставина, яка пом'якшує покарання у передбачених законом випадках, спрощує роботу працівників поліції, які здійснюють досудове розслідування, та посилює його ефективність. Адже зараховує спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації до категорії негласних слідчих (розшукових) дій, тобто до різновиду слідчих (розшукових) дій. Згідно зі ст. 272 КПК України, здійснюючи досудове розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів, особа, яка, згідно із законом, залучена до виконання спеціального завдання, беручи участь у діяльності організованої групи чи злочинної організації, або є учасником указаної групи чи злочинної організації, і є конфіден-

ційним співробітником органів досудового розслідування, може отримати відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування. Спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» передбачено, що, виконуючи спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, слідчий і оперативний підрозділ організують уведення особи, яка згідно із законом уповноважена виконати спеціальне завдання, до організованої групи чи злочинної організації, застосовуючи легенду прикриття, щоб отримати речі і документи, відомості щодо її структури, способів і методів злочинної діяльності, котрі важливі у розслідуванні злочину або злочинів, що вчиняють ці групи [179].

Таке завдання виконують з огляду на постанову слідчого, погоджену з керівником органу досудового розслідування, або зважаючи на постанову прокурора, зберігаючи у таємниці достовірні відомості про особу. Для цього не потрібен дозвіл слідчого судді.

Під час досудового розслідування кримінального правопорушення про створення НЗВЗФ, обставиною, що виключає кримінальну відповідальність, є виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Діяння не розглядається як кримінальне правопорушення (дія чи бездіяльність), якщо його вчинено під час воєнного стану або у процесі збройного конфлікту та його мета – надати відсіч і стримувати збройну агресію Російської Федерації або агресію іншої країни, якщо воно завдало шкоди життю або здоров'ю особи-агресорки, або спричинило шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи використання засобів ведення війни, які заборонені у міжнародному праві, інших порушень законів і звичаїв війни, котрі передбачено у міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надала ВРУ [180].

Отже, якщо діяльність НЗВЗФ спрямована на відсіч і стримування збройної агресії Російської Федерації, тоді виключається кримінальна відповідальність. Водночас щодо учасника НЗВЗФ не застосовують кримінальну відповідальність за використання зброї (озброєння), бойових припасів чи вибухових речовин проти осіб, котрі характеризуються збройною агресією проти України, та за ушкодження чи знищення через це майна.

Отже, проаналізувавши обставини, що пом'якшують покарання, робимо такий висновок: законодавством згруповано основні види цих обставин, проте у ньому немає вичерпного переліку таких обставин. Так, на нашу думку, певні групи обставин, що пом'якшують покарання, необхідно описати детальніше, щоб не виникало зловживання процесуальними правами зі сторони захисту, деякі із них – індивідуалізувати. Проблемним залишилось питання про те, що під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань не всі обставини, що пом'якшують покарання, розглядаються та збираються стороною обвинувачення, що в подальшому спричиняє в окремих випадках однобічний судовий розгляд.

Також слід звернути увагу на те, що обставиною, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, є обставини, що обтяжують покарання. Справді, у ч. 1 ст. 67 КК України визначено вичерпний перелік обставин, що обтяжують покарання. У ч. 3 цієї ж статті вказано, що суд при призначенні покарання не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в ч. 1 окресленої статті.

Однак, вичерпний перелік обставин, які обтяжують покарання, необхідний, позаяк виключає врахування як обставину, що обтяжує покарання, таку, що не стосується характеристики винної особи. Відтак вичерпний перелік обставин, які обтяжують покарання, має важливе практичне значення, обмежуючи повноваження суду, що свідчить про гуманність цієї норми ККУ.

Натомість Д. С. Дядькін намагається з'ясувати таке: якщо суд може враховувати будь-яку обставину, яка пом'якшує та

обтяжує покарання, то навіть взагалі потрібні їх переліки. Він пропонує два варіанти відповіді на це питання: 1) для того, щоб врахування обставин, вказаних у переліках, було обов'язковим, а інших – факультативним; 2) щоб вказані у переліках обставини впливали на міру покарання сильніше, ніж ті, які у них не вказані. Науковець аргументує, що у першому варіанті відповіді міститься суперечність загальному правилу врахування усіх обставин, що характеризують діяння й особу винного, а інший – неправильний, оскільки у межах кожної справи обставина, яку не вказано у законі, може мати більшу вагомість, аніж та, котра передбачена законодавцем [181, с. 254].

Відповідно до ст. 284 КПК України, закріплено вичерпний перелік підстав для закриття кримінального провадження. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, прокурору про закриття кримінального провадження за наявності описаних у цій статті підстав.

Проте, на нашу думку, п. 7 та п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України не є підставою для закриття кримінального провадження про створення НЗВЗФ. Оскільки у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України вказано, що потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – його представник, відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, проте кримінальні правопорушення, передбачені ст. 260 КК України, не охоплюються переліком кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, зазначеним у ст. 477 КК України. Також не може бути підставою для закриття кримінального провадження досліджуваних кримінальних правопорушень п. 9 ч. 1 ст. 284, оскільки у ній йдеться про податкові зобов'язання особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України.

До обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, належать обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

П. С. Матишевський аргументує, що у звільненні від кримінальної відповідальності виявляються законні підстави та

певні умови, які сприяють звільненню людини, котра учинила злочин, від виконання обов'язку зазнати судового осуду і потерпіти покарання [182, с. 219]. С. С. Яценко зазначає, що звільненням від кримінальної відповідальності є виконана, згідно з кримінальним, кримінально-процесуальним законом, державна відмова в особі суду застосовувати кримінально-правові заходи до осіб, котрі учинили злочин [183, с. 22]. Аналогічно визначає звільнення від кримінальної відповідальності О. О. Дудоров, акцентуючи, що звільнення від кримінальної відповідальності виявляється тоді, коли держава в особі компетентних органів відмовляється притягати особу, що вчинила злочин, до кримінальної відповідальності [184, с. 255].

Звільнення особи від кримінальної відповідальності поділяють на два види: імперативне (обов'язкове) і дискреційне (факультативне, необов'язкове). Дискреційне – це звільнення, передбачене у ст. 47 КК України (передача на поруки), ст. 48 КК України (зміна обстановки) та ч. 1 ст. 97 КК України (наголошено на звільненні від кримінальної відповідальності неповнолітніх, застосовуючи примусові заходи виховного спрямування). Отож, якщо наявні підстави, передбачені у зазначених статтях, суд має право, але незобов'язаний, на звільнення особи від кримінальної відповідальності. У всіх інших випадках законна вимога звільнити особу від кримінальної відповідальності імперативна, а саме – така, що зобов'язує суд – звільнити її від кримінальної відповідальності (скажімо, за дійового каяття або опісля закінчення термінів давності й за спеціальних видів звільнення, що передбачені у Особливій частині КК України).

У КК України передбачено перелік випадків, коли звільняють від кримінальної відповідальності, у Загальній та Особливій частинах. У межах Загальної частини КК України законодавцем виокремлено десять загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, позаяк вони є загальними для деяких видів злочинів і злочинців. В Особливій частині КК України передбачено 21 спеціальний вид звільнення особи від кримінальної відповідальності, котрі застосовують щодо певних злочинів, якщо є для цього відповідні підстави [46].

Згідно з ч. 6 ст. 260 КК України, необхідно звільнити від кримінальної відповідальності особу, котра опинилася в складі перелічених у цій статті формувань, через дії, окреслені у ч. 1 або ч. 2 цієї статті, якщо вона з доброї волі покинула таке формування і сповістила про його існування представникам органів державної влади чи органів місцевого самоврядування [46].

Тобто у диспозиції статті наявна норма спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності. Для її застосування особа повинна повідомити про існування НЗВЗФ органи державної влади чи органи місцевого самоврядування. Відповідно до проаналізованих кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, повідомлення про існування повинно бути письмовим, на його основі вноситься інформація до ЄРДР та розпочинається кримінальне провадження, яке в подальшому, після проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, направляється до суду із клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

Згідно з п. 6 ст. 91 КПК України, обставина, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, – це обставини, котрі підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, до яких можна застосувати спеціальну конфіскацію, отримані у результаті здійснення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або були призначені (використані), щоб схилити особу до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема спрямованого на їх незаконний обіг, або їх підшукали, виготовили, пристосували або використали як засоби чи знаряддя учинення кримінального правопорушення.

Об'єктом застосування цієї норми, відповідно до ч. 1 ст. 96-1 КК України, є гроші, цінності та інше майно. Проте у КК України не регламентується значення кожної категорії. Предмет спеціальної конфіскації є лише гроші, цінності, інше майно, визначені у ч. 1 ст. 96² КК України. Крім цього усі підстави застосування спеціальної конфіскації пов'язують гроші, цінності та інше майно з фактом вчинення суспільно небезпечного

діяння. Тому, ознака спеціальної конфіскації є пов'язаність застосування з фактом вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України [185, с. 98].

Згідно з ч. 2 цієї статті, спеціальна конфіскація застосовується на підставі: обвинувального вироку суду; ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності; ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру; ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

Доречно зауважити, що в окремих рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) підкреслюється теза про те, що спеціальна конфіскація майна, яке набуто незаконним чином або походження якого пояснити неможливо, має як компенсаторну, так і превентивну мету [186].

Водночас існує позиція, згідно з якою спеціальна конфіскація насправді не відмежована за своїми ознаками від кримінального покарання. Це твердження висвітлено безпосередньо в ухваленні конкретних рішень ЄСПЛ, у яких наголошено, що спеціальна конфіскація може бути спрямована не тільки на досягнення цілей превенції й відшкодування, а й покарання. Відтак цілі превенції і відшкодування поєднують із цілями покарання, їх можна розглядати як частини поняття «покарання». Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, конфіскація майна (якщо ця конфіскація у формальному розумінні заснована на законних вимогах) здійснюватиметься відповідно до вимог ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тільки у разі, якщо означена законна конфіскація у межах цієї конкретної ситуації не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб». ЄСПЛ в ухваленому рішенні у справі «Уелч проти Сполученого Королівства» наголосив, що обов'язковим критерієм, що визначає правомірність втручання у право мирного володіння майном, є пропорційність, «справедлива рівновага» серед суспільних і приватних інтересів. Елементи зазначеного критерію не універсальні (абсолютні), адже не розроблено чіткий, виключний перелік обставин, установ-

лення яких безперечно засвідчить про дотримання чи навпаки такої «справедливої рівноваги» [187].

В Україні створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено – Агентство з розшуку та менеджменту активів, або АРМА). Це центральний орган виконавчої влади, який має спеціальний статус. Він уповноважений формувати та реалізувати державну політику у виявленні та розшуку активів, котрі можуть зазнати арешту у кримінальному провадженні, а також управляти низкою активів, які заарештовані під час розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні.

АРМА за сутністю, обсягом функцій і правовим статусом не має аналогів у системі органів державної влади в Україні. Тому під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ доречно звертатися в АРМА для розшуку активів.

З метою забезпечення належної взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконання запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів, АРМА видано спільний наказ з НАБУ, ГПУ, СБУ, МВС та Мінфіном від 20.10.2017 року № 115/197-0/297/586/869/857 «Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів» [188]. Тому вважаємо, що слідчому щодо осіб, яким оголошено про підозру під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, необхідно надсилати запит до АРМА для розшуку їхніх активів.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 91 КПК України, обставиною, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, є обставини, що слугують підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Відповідно до ст. 96-3 КК України, підставами для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення

її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою-четвертою статті 159-1, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу. Тобто законодавець прямо вказує, що за вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи дій, передбачених ст. 260 КК України, застосовуються заходи кримінально-правового характеру.

У доктрині кримінального права вже репрезентоване дослідження В. В. Антипова і В. І. Антипова, присвячене обставинам, що виключають застосування окремих видів каральних заходів кримінально-правового характеру – кримінальних покарань [189, с. 114].

Відповідно до ст. 96-4 КК України, суд може застосувати заходи кримінально-правового характеру щодо суб'єктів приватного та публічного права резидентів і нерезидентів України, зокрема щодо: підприємств, установ чи організацій, державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, фондів, а також міжнародних організацій, інших юридичних осіб, які створено згідно з вимогами національного чи міжнародного права [46].

Згідно зі ст. 96-6 КК України, до юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру: штраф; конфіскація майна; ліквідація. Щодо юридичних осіб штраф і ліквідацію можуть застосовувати винятково у значенні основних заходів кримінально-правового характеру, а конфіскацію майна – тільки як додатковий захід. Під час застосування заходів кримінально-правового спрямування в юридичної особи виникає обов'язок із відшкодування завданих збитків та шкоди у повному обсязі, а також розміру одержаної неправомірної вигоди, яку отримала чи могла отримати юридична особа [46].

Водночас при вчиненні уповноваженою особою юридичної особи кримінального правопорушення про створення НЗВЗФ суд не може застосувати ліквідацію. Тобто основним покаранням за такі дії є лише штраф.

Як додаткове визначене покарання у вигляді конфіскації майна.

З уваги на викладене, вважаємо за доцільне виокремити обставини, які підлягають установленню у кримінальному провадженні, систематизовані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права. Зазначимо, що правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні забезпечує повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події злочину. Тому ми запропонували умовно розділити обставини, які підлягають доказуванню, на дві групи: основні та додаткові. Виокремивши в основні обставини, обов'язкові для доказування, та в додаткові – обставини, обсяг яких можна визначити у кожному конкретному випадку.

Проаналізувавши обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, ми запропонували класифікацію та опис обставин, що підлягають доказуванню, виокремивши в основні обставини, обов'язкові для доказування, та в додаткові – обставини, обсяг яких можна визначити у кожному конкретному випадку.

Перелічені у підрозділі безпосередні способи вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 260 КК України, потребують установлення та доведення для правильної кваліфікації та ефективного проведення доказування під час досудового розслідування створення НЗВЗФ.

Тому вважаємо за доцільне віднести до основних обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, встановлення яких надає інформацію про те, що злочин був вчинений, та встановлено особу, яка його вчинила. Основні обставини є базовими у доказуванні обставин цього злочину та похідними на початковому етапі розслідування (подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення)).

Зауважимо, що правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні

забезпечує повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події злочину. Тому ми запропонували розділити обставини, які підлягають доказуванню, на дві групи: основні та додаткові, виокремивши в основних обставини, обов'язкові для доказування, та в додаткових – обставини, обсяг яких можна визначити у кожному конкретному випадку.

На жаль, актуальний стан законодавства не передбачає вичерпного переліку обставин, які підлягають доказуванню, про особу обвинуваченого. На нашу думку, необхідно внести зміни у КПК України та закріпити деталізований перелік таких обставин, а саме: персональні дані особи; дані, що характеризують підозрювану особу у кримінально-правовому розумінні; відомості про стан здоров'я та психологічні особливості.

Законодавець зазначає про обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання. Обставини, які пом'якшують покарання, утворюють систему, яка характеризується нижчим ступенем суспільної небезпеки особи правопорушника і вчиненого ним діяння, та виступають критерієм індивідуалізації покарання. За детального розгляду цих обставин, розуміємо, що законодавець додає нормам гуманізму. Встановлення змісту гуманізації кримінального законодавства визначається правами та свободами людини, із зазначенням стану використання, виконання та дотримання прав і свобод у кримінальному законодавстві.

Під час детального аналізу встановлено, що обставини які пом'якшують покарання, згруповані в основні види таких обставин. Однак вичерпний перелік їх не закріплений. Під час досудового розслідування створення НЗВЗФ не всі обставини, що пом'якшують покарання, розглядаються та збираються стороною обвинувачення, що в подальшому спричиняє в окремих випадках однобічний судовий розгляд.

**ЗБИРАННЯ (ОТРИМАННЯ) ДОКАЗІВ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО СТВОРЕННЯ
НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ
АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ**

**3.1. Збирання (отримання) доказів
під час досудового розслідування кримінальних
проваджень про створення не передбачених законом
воєнізованих або збройних формувань**

Пізнання під час досудового розслідування кримінального провадження здійснюється за допомогою кримінального процесуального доказування – встановленої законом процесуальної діяльності, що виражається у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України). Отже, елементами процесу доказування є збирання (отримання), перевірка та оцінка доказів.

Враховуючи визначені та описані обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, необхідно розробити та описати алгоритм збирання доказів у досліджуваних кримінальних провадженнях.

Правознавці завжди приділяли особливу увагу збиранню доказів як термінові, який закріпився в юридичній теорії. Скажімо, у 1950-х роках А. І. Вінберг збирання доказів розумів як сукупність дій з виявлення, фіксації, вилучення та збереження різних доказів [190, с. 16–17]. Більш розширено це поняття

тлумачить Р. С. Белкін та описує збирання доказів як установлену кримінальним процесуальним законом діяльність спеціально уповноважених суб'єктів з відшукування, виявлення та фіксації відомостей про відповідні факти, а також їх процесуального оформлення (закріплення) з метою надання одержаній інформації статусу доказів [191, с. 28–29].

Свою чергою, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор та В. П. Шибіко розглядали досліджуване поняття «як врегульовану КПК діяльність слідчого, прокурора, судді і суду з виявлення та фіксації в процесуальних документах і додатках до них матеріальних і ідеальних слідів злочину або іншої події як доказової інформації» [192, с. 117].

Окреслений підхід щодо визначення поняття «збирання доказів» збережений і сьогодні, проте його уточнено під чинне законодавство. Для прикладу, В. В. Назаров зазначає, що досліджуване поняття є врегульованою кримінальним процесуальним законом діяльністю сторони обвинувачення, пов'язаною з виявленням і фіксацією у процесуальних документах і додатках до них матеріальних та ідеальних слідів кримінального правопорушення або іншої події як доказової інформації, а також діяльністю сторони захисту, потерпілого з виконання дій, спрямованих на забезпечення надання суду належних і допустимих доказів [193, с. 196–197].

Слідчий в рамках змагального процесу не може формувати докази загалом, а наявність процесуального документа, складеного за результатами проведення дій, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 93 КПК України, ще не є сформованим доказом. Ця думка набуває підтвердження у ч. 2 ст. 23 КПК України, оскільки не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду.

Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, О. Г. Шило вважають, що поняття «збирання доказів» умовне, адже у сторін кримінального провадження немає завдання збирати готові докази. Такі докази виникають у доказовій діяльності поетапно [194, с. 195].

Проаналізувавши наукові підходи до визначення поняття «збирання доказів», на жаль, розуміємо, що одностайності

поглядів щодо цього питання немає. Така ситуація відображається на роботі сторони обвинувачення, а саме – слідчих та прокурорів, оскільки збирання доказів є найважливішою базовою складовою процесу доказування. Своєю чергою, вважаємо, що його обов'язковими елементами мають бути:

а) діяльність учасників кримінального провадження, за правилами здійснення процесуальних дій, за допомогою яких із відповідних джерел установлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження;

б) фіксування таких обставин у матеріалах кримінального провадження.

Під збиранням доказів прийнято розуміти складну комплексну діяльність суб'єктів доказування з виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку доказів. Докази збирають сторони кримінального провадження, потерпілі, представник юридичної особи, стосовно котрої триває провадження, згідно з порядком, передбаченим у КПК (ч. 1 ст. 93 КПК). З огляду на положення ч. 1 ст. 22 КПК, основа здійснення кримінального провадження – змагальність: сторона обвинувачення і сторона захисту самостійно обстоюють свої правові позиції, права, свободи і законні інтереси, використовуючи засоби, передбачені у КПК. Окрім цього, у сторін кримінального провадження є однакові права збирати та подавати у суд речі, документи, інші докази (ч. 2 ст. 22 КПК) [111]. Саме ці законодавчі положення дають змогу зробити висновок, що під час досудового розслідування процес доказування має певні особливості.

У збиранні доказів під час досудового розслідування кримінального провадження переважають риси розшукового типу процесу, що обумовлюється так:

1) обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, покладений на сторону обвинувачення;

2) стороні обвинувачення надано більші повноваження щодо збирання доказів, але одночасно стороні захисту та потерпілому розширено межі прав, спрямованих на можливість їх збирання (ініціювання проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, подання клопотань про

застосування заходів забезпечення кримінального провадження, реалізація права бути присутніми при проведенні слідчих дій тощо), а також йдеться про розширення сфери судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні;

3) неприпустимо покладення на сторону захисту обов'язку доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення [195].

Саме на слідчого та прокурора, відповідно до ст. 214 КПК України, покладено обов'язок невідкладно розпочати досудове розслідування в кожному випадку виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення, особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України), забезпечення ефективності досудового розслідування (ч. 4 ст. 38 КПК України) [196].

Прокурор, слідчий зобов'язані всебічно, повно та неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити обставини, які викривають, та ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання (ч. 2 ст. 9 КПК). З метою недопущення однобічного висвітлення події, під час збирання доказів КПК України встановлює: якщо отримано докази, що можуть указувати на те, що особа невинна у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані повністю виконати відповідну слідчу (розшукову) дію, здійснити долучення складених процесуальних документів до матеріалів досудового розслідування та забезпечити надання їх суду у разі звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 223 КПК).

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення

обставин, що мають значення для кримінального провадження. Одним із елементів процесу доказування є збирання (формування) доказів. Це складна комплексна діяльність із виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку доказів [197, с. 223]. Водночас у ч. 1 ст. 223 КПК України поряд із терміном «збирання» вживається термін «отримання». З цього приводу М. А. Погорецький зазначає, що для початкового етапу доказування більш прийнятним є застосування терміна «отримання», оскільки він точніше відображає сутність першого етапу процесу доказування [111]. Вважаємо таку точку зору дослідника актуальною, оскільки отримання доказу є активною процесуальною діяльністю суб'єктів доказування, яка складається з таких взаємозв'язаних елементів: пошук, виявлення та вилучення фактичних даних та їх джерел; перевірка, оцінка фактичних даних і їх джерел, їх процесуальне оформлення та надання їм уповноваженими суб'єктами статусу доказу у кримінальному провадженні.

Законодавець, зважаючи на засаду змагальності, здійснив розподіл учасників кримінального провадження (п. 19 ст. 3 КПК України) на відповідні сторони, відтак ще раз підкреслив існування принципу змагальності. Також законодавець визначає поняття учасників кримінального провадження (п. 25, ст. 3 КПК України). Проаналізувавши главу 3 КПК України, можемо зробити висновок, що законодавець розділяє суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності на такі групи: суд (ст. 30–35 КПК України); сторона обвинувачення (ст. 36–41, 55–59 КПК України); сторона захисту (ст. 42–54 КПК України); інші учасники кримінального провадження (ст. 60–74 КПК України) [198]. Сторонами кримінального провадження є певна сукупність учасників кримінального процесу, які об'єднані процесуальним інтересом.

Зазначені інтереси сторін переважно протилежні, оскільки виникають із напрямів діяльності суб'єктів кримінального процесу, тобто їхніх процесуальних функцій. Вираження процесуального інтересу здійснюється через поведінку учасника кримінального провадження, спрямовану на отримання конкретного результату.

Згідно зі ст. 93 КПК України, докази збирають сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, стосовно якої триває провадження, відповідно до порядку, передбаченого цим Кодексом.

Оскільки, залежно від суб'єкта кримінального провадження, змінюються покладені функції та процесуальна діяльність кожного з них, розглянемо детальніше обсяги та способи збирання доказів у кожній окресленій групі.

Загалом способи збирання доказів стороною обвинувачення закріплені у ч.ч. 2 і 4 ст. 93 КПК України, аналіз якої дає змогу відрізнити серед них такі:

- 1) проведення слідчих (розшукових) дій;
- 2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- 3) витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей;
- 4) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей;
- 5) отримання речей і документів від учасників кримінального провадження;
- 6) отримання висновків експертів;
- 7) отримання висновків ревізій та актів перевірок;
- 8) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України;
- 9) одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Узагальнюючи норми КПК України, що передбачають порядок проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виділяють такі способи збирання речових доказів:

- 1) вилучення слідчим, прокурором при проведенні слідчих (розшукових) дій, наприклад, огляд та обшук;
- 2) вилучення службовою особою під час затримання, уповноваженою здійснювати затримання особи за підозрою у

вчиненні кримінального правопорушення у порядку ст. 208 КПК України;

3) вилучення як захід забезпечення кримінального провадження при проведенні тимчасового доступу до речей і документів;

4) добровільна видача всіма суб'єктами кримінального провадження;

5) тимчасове вилучення предмета при затриманні будь-якою особою у порядку ст. 207 КПК України [199, с. 22–24].

З огляду на викладене, аналізуючи юридичну літературу з порушеного питання, встановлено, що серед способів збирання доказів слідчі (розшукові) дії мають найбільш питому вагу [200, с. 263] та виступають основним способом їх збирання стороною обвинувачення [201, с. 197].

Слідчі (розшукові) дії стали основним способом збирання доказів сторони обвинувачення, оскільки правом їх проведення наділений тільки слідчий, дізнавач (п. 2 ч. 2 ст. 40, ч. 6 ст. 246 КПК України), відповідні оперативні підрозділи за письмовим дорученням слідчого, прокурора

(ч. 1 ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України), прокурор (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України),

а також із тим, що слідчі (розшукові) дії спрямовані безпосередньо на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України).

Стороні захисту та потерпілому надано повноваження тільки виконувати роль ініціатора виконання слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, подавши клопотання слідчому, прокурору. Навіть у назві цих процесуальних дій законодавцем підкріплено те, що їхнє призначення – насамперед у пошуку слідів і фактичних відомостей, пов'язаних зі слідами вчиненого кримінального правопорушення, згідно з порядком, передбаченим у КПК України.

Варто звернути увагу, що, відповідно до кримінального процесуального законодавства, що діяло до набрання чинності КПК України 2012 року, визначена законом сукупність засобів отримання інформації про злочин мала назву «слідчі дії». Дійсно,

цей термін застосований у низці статей КПК України в редакції 1960 р., зокрема ст. 114, що регламентувала повноваження слідчого, ст. 128–1 «Участь спеціаліста при проведенні слідчих дій» та ін.

У ст. 66 КПК України 1960 р. ні поняття способів збирання та подання доказів, ні поняття слідчих дій не наводилося. Отже, кримінально-процесуальне законодавство в редакції 1960 р. не містило визначення поняття «слідчі дії», не відобразало роз'яснення їх сутності та переліку. Саме це, на нашу думку, утворило такий різноплановий підхід до формулювання поняття слідчих дій.

М. А. Погорецький визначає слідчі дії як заходи, що охоплюють сукупність пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, яких вживає уповноважений кримінальним процесуальним законодавством суб'єкт згідно з визначенням для кожного з них порядком, аби виявити й закріпити фактичні дані й відомості щодо їх джерел, отримати докази у кримінальному провадженні та перевірити їх [201, с. 393].

І. В. Басиста, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко певний час вважали вичерпним таке визначення: слідчі (розшукові) дії є процесуальними діями, регламентованими нормами кримінально-процесуального права та здійснюваними у кримінальному судочинстві уповноваженою на те особою, а також забезпечувані заходами державного примусу та супроводжувані потрібним документуванням, які утворюють сукупність пізнавально засвідчувальних операцій, пов'язаних із отриманням, дослідженням і перевіркою доказів. Будь-яку слідчу дію передбачено і врегульовано у КПК, відтак вона становить процесуальну дію [202, с. 155].

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, визначено, що «слідчі (розшукові) дії – це дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» [203]. Закріплення наведеного терміна виконало важливу роль у теорії кримінально-процесуального права, оскільки упродовж тривалого часу законодавство, як і наука, не оперували однозначною дефініцією поняття «слідча дія», яка б відображала його сутність і різно-

види як такі. Сьогодні неабияк актуальними стали дослідження, пов'язані із чітким визначенням поняття «слідчі (розшукові) дії» та їх характерними ознаками, котрі відтворюють відмінність характеру інституту слідчих (розшукових) дій серед усіх видів процесуальної діяльності слідчого, формулюванням науково обґрунтованих рекомендацій, пов'язаних із застосуванням норм кримінального процесуального законодавства у розслідуванні злочинів [204].

Проаналізувавши стан наукових підходів та визначень понять СРД, вважаємо, що необхідно вивчити безпосередньо питання збирання доказів у результаті проведення СРД. На нашу думку, питання збирання доказів тісно пов'язано з провадженням слідчих (розшукових) дій, які регламентовані главою 20 КПК України.

Результати проведення слідчих (розшукових) дій (винятком слугує тільки проведення експертизи) фіксують, згідно з нормами статті 103 КПК України, протоколом і на інформаційному носії, на якому технічними засобами зафіксовані процесуальні дії. Що стосується окремих аспектів фіксації й укладання відповідних документів за результатами виконання слідчих дій, то їх необхідно реалізувати згідно з вимогами КПК України, закріпленими у ст. 104-106.

Проведення всіх слідчих (розшукових) дій, зазначених у КПК України, зумовлене необхідністю отримання та фіксації фактичних даних на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення про створення не передбачених законом воєнізованих і збройних формувань.

Розглянемо найпоширеніші СРД під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, які здійснюються у процесі збору доказової інформації, а також визначимо деякі суттєві недоліки в процесі збирання доказів за результатами проведення СРД.

Під час досудового розслідування кримінального правопорушення про створення НЗВЗФ допиту належить визначальне місце. Допит розглядають як процес передачі інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, пов'язані з ним обставини і людей. На нашу думку, допит – найбільш

складна СРД. Часто допитувана особа не бажає давати показання, чи несвідомо може надавати неточну або й неправдиву інформацію. Слідчому, прокурору необхідно виявити і врахувати різні версії, допитати всіх свідків для встановлення об'єктивних обставин кримінального провадження. Допит вимагає високої професійної майстерності особи, яка його проводить.

Під час допиту необхідно одержати показання від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення. Вважаємо, що для успішного проведення допиту, перед початком цієї процедури, годиться проаналізувати, що особа може повідомити та які прийоми і засоби необхідно застосувати. Коло обставин, які слідчий має намір з'ясувати, називається предметом допиту. До них належать обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. За допиту особи учасника НЗВЗФ необхідно встановити відомості, пов'язані з подією кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Такі відомості встановлюються при отриманні відповідей на запитання:

- скільки часу діяло НЗВЗФ;
- який період часу допитувана особа була учасником НЗВЗФ;
- місце дислокації, їх переважно декілька (місце проживання учасників НЗВЗФ, місце тренувань і навчань, місце виконання покладених обов'язків);
- які обов'язки особа виконувала як учасник НЗВЗФ;
- чи отримувала особа посвідчення учасника НЗВЗФ;
- у який структурний підрозділ НЗВЗФ її призначили;
- які завдання були поставлені перед НЗВЗФ;
- скільки осіб були у складі НЗВЗФ; обов'язки, які виконували інші учасники формування;
- розпорядок дня та внутрішні правила учасників НЗВЗФ;
- чи був передбачений однострій, шеврони, символіка НЗВЗФ;
- хто керував НЗВЗФ, віддавав накази, розставляв чергування та виконував інші організаційні дії.

Під час допиту підозрюваного необхідно з'ясувати винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення. Ці відомості можна уточнити за допомогою таких питань:

- чи усвідомлював підозрюваний свою участь у НЗВЗФ;
- чи отримував за свої дії гроші чи інші вигоди;
- яка кінцева мета отриманих завдань і чи виконував він їх повною мірою.

Доцільно встановити вид і розмір шкоди, завданої НЗВЗФ загалом і діями особи зокрема:

- чи завдана діями особи матеріальна шкода (знищені речі, предмети, будівлі будь-якої власності);
- чи спричинені діями особи тілесні ушкодження або смерть іншим; - чи такі дії вчиняли інші учасники НЗВЗФ.

Відомості, пов'язані із установленням обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження. Для їх установлення треба з'ясувати такі питання:

- дізнатися персональні дані особи: відомості про прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце народження, місце реєстрації, місце фактичного проживання, сімейний стан, національність, громадянство, місце роботи, заняття, посада, професія, освіта, нагороди та звання, судимість, відношення до військової служби;

- встановити дані, що характеризують особу обвинуваченого у кримінально-правовому розумінні: вік, осудність, сильне душевне хвилювання, сп'яніння, особлива жорстокість, ознаки особливо небезпечного рецидивіста, дані, що свідчать про особливу небезпечність обвинуваченого, та ін.;

- охарактеризувати стан здоров'я та психологічні особливості: не лише загальний стан здоров'я, а й патологічне порушення життєво важливих функцій організму. Визначення психологічного здоров'я або виявлення його особливостей допоможе визначити ефективну тактику його допиту;

– з'ясувати, чи особа з'явилася із зізнанням, щирим каяттям або активно сприяє розкриттю кримінального правопорушення. Те, що підозрюваний визнав свою вину, не може безумовно свідчити про щире каяття з приводу вчиненого, адже щире каяття передбачає, окрім визнання особою факту вчинення кримінальних протиправних діянь, ще й щирий жаль із цього приводу та осуд своєї поведінки;

– якщо допитом встановлено завдану матеріальну шкоду, необхідно дізнатися, чи підозрюваний добровільно відшкодував збиток;

– якщо допитом встановлено завдання тілесних ушкоджень, необхідно з'ясувати, чи надавав він медичну допомогу потерпілому або чи залучив для цього третіх осіб;

– встановити, чи наявний у особи збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, які заподіюють особі страждання, негативно впливає на її психіку та свідомість;

– дізнатися, чи діяла особа під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

– встановити обставини, що обтяжують покарання, а саме: вчинення кримінального правопорушення повторно та рецидив злочинів; групою осіб за попередньою змовою; на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності; у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку; тяжкі наслідки; вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини; щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; вчинене з особливою жорстокістю; загальнонебезпечним способом; вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Також під час допиту необхідно встановити обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності

або покарання та пов'язані зі з'ясуванням будь-яких інших даних, значущих для встановлення обставин розслідуваного кримінального правопорушення.

Залежно від процесуального становища допитуваного предмет допиту змінюється. На стадії досудового розслідування розрізняють допит: свідка, потерпілого; підозрюваного; обвинуваченого; експерта.

Процес встановлення нової, раніше не відомої інформації щодо обставин кримінально-релевантної події та підтвердження/спростування вже відомої, можлива під час допиту особи, за умови підготовки до його проведення та використання криміналістичних рекомендацій (тактичних прийомів, правил тощо). Під час допиту усі учасники отримують не лише вербальну, а ще антроподжерельну невербальну інформацію, мають можливість її сприйняти та дешифрувати. Інколи ця антроподжерельна невербальна інформація, що може проявлятися в міміці, позі тіла, жестах, під час ходи може дати більше інформації для міркування, ніж сказане вербально допитуваним [205, с. 263].

Цікавою методикою проведення допиту є процесуальне інтерв'ю. Таку методику активно використовують у країнах Європи, США, Канади, Ізраїлю тощо. Деякі правники та вчені вважають, що допит суттєво відрізняється від процесуального інтерв'ю, а саме: під час процесуального інтерв'ю слідчий використовує переважно відкриті запитання, спрямовані на отримання максимальної кількості інформації, а під час допиту переважають закриті питання, адже слідчий зазвичай уже має свою версію, можливо, навіть впевнений у вині підозрюваного і, відповідно, хоче підтвердити свої припущення в ході допиту [206, с. 185].

Подібну думку висловлює Є. В. Пряхін, зазначаючи, що неправдиві показання можуть бути подані під час вільної розповіді допитуваного, після пред'явлення доказів та відповіді на основні, доповнювальні, уточнювальні чи контрольні запитання слідчого. Предметом таких показань може бути неправдиве алібі, заперечення події кримінального правопорушення, обставини його вчинення, вини допитуваного, існування або

відсутність певного факту та навіть об'єктивної можливості певної дії чи події [207].

Однак, із цим твердження важко погодитись, оскільки станом на сьогодні процесуальне інтерв'ю не є окремою слідчою (розшуковою) дією, слідчий або прокурор може використати таку методичку під час проведення допиту. Зважаючи на власний практичний досвід, зазначимо, що ефективність проведення допиту більшою мірою залежить від особи, яка проводить допит, та її підготовки. Слідчий або прокурор у кожному конкретному випадку повинен визначити питання, спочатку відкриті, а в подальшому – конкретні закриті, для озвучення їх допитуваній особі. Саме від установленого психологічного контакту та правильно обраної тактики проведення допиту залежать обсяг і правдивість відомостей, отриманих під час вказаної слідчої (розшукової) дії.

Проте допит на етапі досудового розслідування становить лишень спосіб одержання значущого джерела доказів, скажімо, показання, фіксації ідеальних слідів (тих, котрі збережені у пам'яті) людини, і має доказове значення тільки як підстава для того, щоб слідчий, прокурор, слідчий суддя ухвалили процесуальне рішення (для прикладу, при долученні копії протоколу до певного клопотання). Утім під час дії особливого правового режиму воєнного стану показання, які отримано, допитуючи свідка, потерпілого, а саме у процесі одночасного допитування двох чи більше уже допитаних осіб, можна використати як докази у суді винятково тоді, якщо хід і результати означеного допиту зафіксовано, використовуючи доступні технічні засоби відеофіксації. Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо показання одержані унаслідок допиту підозрюваного, а саме застосовуючи одночасний допит двох чи більше уже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, яке виконується за умов воєнного стану, їх можна використати як докази у суді тільки тоді, якщо до цього допиту був залучений захисник, а хід і результати проведення допиту зафіксовано доступними технічними засобами відеофіксації [111].

Особливим видом є одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх

показаннях (ч. 9 ст. 214 КПК України). Приміром, для з'ясування суперечностей між двома учасниками НЗВЗФ про розподіл ролей та покладені на них обов'язки.

При направленні обвинувального акта до суду протоколи допиту мають лише орієнтуєчий характер, адже дослідження показань здійснюється судом безпосередньо (ч. 4 ст. 95 КПК України). Слідча (розшукова) дія як одночасний допит двох і більше раніше допитуваних осіб узагалі в такому випадку має інформаційне значення. Допит підозрюваного, який зафіксований у протоколі допиту підозрюваного, є лише засобом встановлення обставин, що підлягають доказуванню, особливо наявності чи відсутності пом'якшуючих обставин, як-от сприяння розкриттю злочину чи щире каяття. Адже в суді показання підозрюваного як особи, яка може давати будь-які свідчення (при цьому, не попереджену про відповідальність за них) чи взагалі без наслідків для себе відмовитися від їх надання, є доволі сумнівним джерелом доказів.

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ виникає питання щодо проведення допиту особи, яка перебувала в складі зазначених формувань, добровільно вийшла з нього і повідомила про його функціонування, та в допиті зазначає про існування доказів існування такого формування, скажімо, списку учасників НЗВЗФ або посвідчення учасника. Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК, щоб виявити й зафіксувати відомості про обставини учинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор оглядають місцевість, приміщення, речі та документи. Отже, після завершення допиту і реєстрації інформації в ЄРДР проведений слідчим огляд речей та (або) документів (про які зазначила допитувана особа) є слідчою (розшуковою) дією та не суперечить вимогам КПК, спрямованим на отримання (збирання) або перевірку доказів.

Відповідно до постанови Верховного Суду від 30.04.2020 р. у справі № 640/19897/16-к, протокол огляду речей та (або) документів має відповідати вимогам ч. 3 ст. 104 КПК та є процесуальним джерелом доказів згідно із положеннями ч. 2 ст. 84, п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК. За відповідності ч. 1 ст. 98 КПК (матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального право-

порушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, зокрема предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення) речі, які надала особа до протоколу допиту та оглянуто слідчим у межах слідчої (розшукової) дії – огляду, становлять речові докази. Їх потрібно зберігати, дотримуючись правил, встановлених КПК та відповідною Інструкцією. Документи є речовими доказами за наявності ознак, зазначених в ч. 1 ст. 98 КПК [208].

Пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, під час якої демонструють потерпілому, свідку або підозрюваному ймовірно причетного до розслідуваного кримінального правопорушення, з метою встановлення його тотожності або відмінності з тим об'єктом, який спостерігав раніше, зберіг у пам'яті й про який давав показання суб'єкт упізнання.

Пред'явлення для впізнання часто проводиться під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ. Оскільки основна мета пред'явлення для впізнання – криміналістична ідентифікація об'єкта за його психофізіологічним відображенням (слідом) у пам'яті людини. Під час досудового розслідування наявні випадки, коли саме за допомогою пред'явлення для впізнання викривається винна у вчиненні кримінального правопорушення особа. Наприклад, учасник НЗВЗФ виконував функції з охорони незаконного блокпоста, перевіряючи осіб та їхні автомобілі. Завдяки цьому особи можуть упізнати учасника НЗВЗФ і підтвердити виконання ним протиправних обов'язків.

Пред'явлення для впізнання проводиться за наявністю достатніх підстав. Дані підстави можна охарактеризувати, як підготовчий етап проведення впізнання. Необхідно провести допит особи, в ході якого в'яснити коли саме та за яких обставин особа спостерігала об'єкт, що пред'являється для впізнання та чи запам'ятала дана особа загальні та окремі ідентифікаційні ознаки об'єкта.

Законодавець забороняє попередній показ особі, яка впізнає, особи, котра повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети. У випадку, коли особа, якій планується пред'являти об'єкти для впізнання, беручи участь у інших слідчих (розшукових) діях (огляд, обшук тощо) або оперативно-розшукових заходах, вже сприймала відповідний об'єкт, слідчому (прокурору) слід відмовитись від проведення такої слідчої (розшукової) дії.

Ще один недолік окресленої слідчої (розшукової) дії – тактичні ризики: особа, яка впізнає, може добросовісно помилятися або навмисно не впізнавати об'єкт, що може заперечити правильну версію слідчого та ускладнити розслідування. Також необхідно переконатися перед проведенням слідчої (розшукової) дії, що особа пам'ятає загальні та індивідуальні характерні риси особи, яку впізнаватиме, оскільки учасники НЗВЗФ одягнуті в однострій, часто використовують балаклаву. Тому, за наявності у слідчого сумнівів щодо успішного результату пред'явлення для впізнання, слід утриматися від його проведення і використати інші можливості для перевірки висунутої версії.

Згідно з анкетуванням працівників Національної поліції, встановлено, що 68% респондентів не проводили під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ таку СРД, як пред'явлення для впізнання. Проте у 17% опитуваних, котрі цю СРД провели, особа впізнала учасника НЗВЗФ. Підтверджується твердження і про добросовісну помилку, адже у 15% випадків проведеної дії особа, яка впізнавала, помилилася (тобто наявний тактичний ризик).

Провівши таку процесуальну дію, як пред'явлення для впізнання, здійснюється матеріалізація доказовості суб'єктивного сприйняття особою, котра упізнавала, конкретних явищ, подій, образів. На основі результатів проведення пред'явлення для упізнання складають відповідний протокол, у якому безпосередньо міститься доказова інформація.

Одна з чільних проблем, пов'язаних із отриманням доказів у такому контексті, з позиції В. О. Лазарева, – це неможливість повторно провести зазначену процесуальну дію [209, с. 244].

Справді, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань сторона захисту умисно зриває хід слідчої (розшукової) дії, щоб провести її повторно, що в судовому розгляді призведе до визнання такого доказу недопустимим. Виникає необхідність законодавчо врегулювати ситуації, які виникають з ініціативи сторони захисту та спрямовані на перешкоджання або ухилення її пред'явлення для впізнання. Такі ситуації не можуть визнаватися обставиною для спростування доказового значення отриманих результатів. Про наведене перед слідчою (розшуковою) дією обов'язково попереджаються всі учасники процесуальних дій перед його початком.

Проаналізувавши діяльність сторони обвинувачення у сфері доказування, необхідно безпосередньо розглянути сутність огляду та обшуку у процесі збору доказової інформації, а також визначити деякі суттєві недоліки в процесі збирання доказів за результатами проведення слідчих (розшукових) дій.

Огляд – одна із основних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ. Слідчий, керівник органу досудового розслідування або прокурор проводить огляд, під час якого безпосередньо сприймає обстановку місця події та(або) інших матеріальних об'єктів, за якого збирає (отримує) докази для кримінального провадження. Саме під час огляду виявляються та в подальшому досліджуються сліди та інші речові докази. Під час огляду можна усвідомити сутність і встановити механізми події. Оглядом можливо зафіксувати обстановку місця події, предмети та сліди для подальшого використання в процесі розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Відповідно, під оглядом необхідно розуміти процесуальну діяльність слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування, реалізуючи котру досліджують, оцінюють та фіксують стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів, пов'язаних із подією, що розслідується, з метою з'ясування обставин кримінального провадження.

Відповідно до результатів проведеного анкетування працівників органів Національної поліції, на запитання про те, яка найпоширеніша СРД під час проведення досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, 89% респондентів назвали огляд місця події. Утім, після допиту, оскільки 90% опитаних указали на нього.

Під час проведення огляду слідчий не лише сприймає обстановку за власними переконаннями, а й проводить вимірювання і обчислення, порівнює об'єкти, що спостерігає, як між собою, так й з іншими об'єктами і явищами, після чого фіксує шляхом обов'язкового опису і за допомогою інших методів криміналістичної фіксації й технічних засобів. Тобто саме від особи, яка проводить огляд, залежить якість його проведення, виявлення всіх деталей обстановки та матеріальних об'єктів. Оскільки навіть після виявлення їх необхідно логічно опрацювати з метою встановлення зв'язку із розслідуваною подією, іншими фактичними даними [210, с. 105].

Вважаємо, що досягнення результату огляду, а саме – якісного збирання доказів, залежить від сукупності таких факторів, як своєчасність, об'єктивність, послідовність і дотримання методики проведення слідчої (розшукової) дії. Так, своєчасність огляду полягає у проведенні вказаної дії, одразу за виникнення такої необхідності. Під об'єктивністю слід розуміти дослідження і фіксацію виявлених предметів, речей чи обстановки у протоколі та відсутність суб'єктивних висновків і припущень у ньому. Оскільки від особи, яка проводить огляд, залежить якість та кількість зібраних доказів, то послідовність виражається у дотриманні цією особою суворо визначеного порядку дій, а методика проведення огляду полягає у застосуванні найбільш ефективних для таких об'єктів і в цій обстановці прийомів огляду.

О. М. Дуфенюк влучно зауважує, що у низці країн світу продемонструвало свою ефективність практичне використання лазерних 3D-сканерів під час огляду місця події. Застосовуючи лазерне 3D-сканування, можна охопити усі точки на місці події. Так можна створити реальну високоточну модель із повним, детальним та об'єктивним відображенням слідової картини й обстановки злочину [211]. Таке фіксування відбувається

порівняно швидко, а створена 3D-модель місця події дає змогу детально його вивчати на будь-якому етапі кримінального провадження, використовуючи ці дані за проведення експертиз чи інших слідчих (розшукових) дій, виключаючи при цьому «людський» фактор [212]. Проте, до сьогодні КПК України не врегульовано питання щодо використання моделі місця події, створеної 3D-сканером та доєднання її до матеріалів кримінального провадження.

Основними приміщеннями, у яких може проводитись огляд під час досудового розслідування створення НЗВЗФ, є житлові квартири, будинки, гаражні, офісні та інші приміщення, блокпости тощо. Під час огляду вказаних приміщень важливо вилучити комп'ютерну техніку, мобільні термінали, носії електронної інформації [213], на яких можуть зберігатись відомості, що мають значення для кримінального провадження. Окрім того, учасник незаконного збройного формування зазвичай володіє автоматичною вогнепальною зброєю, набоями, форменим одягом, військовим спорядженням [214, с. 305], шевронами, знаками, стрічками із символікою «Луганської» та «Донецької народних республік» та їх військових формувань [215], які необхідно вилучити під час огляду.

Згідно з вимогами ч. 7 ст. 237 КПК України, предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх стосунку до кримінального провадження. Тому, окрім зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв, вилученню підлягають наркотичні засоби, їх аналоги та прекурсори.

Окрім огляду приміщень, слідчий може проводити огляд інформації у мережі Інтернет. Наприклад, це веб-сайти («Миротворець» [216]), відеохостинг «Youtube» [217], особисті облікові записи підозрюваних у соціальних мережах [218].

Як зазначає А. В. Ратнова, листування у соціальних мережах може підтвердити участь у ній уже відомих співучасників та встановити осіб, які також причетні до скоєння таких злочинів. Приватна бесіда між співучасниками злочину дає змогу дізнатись мотив, мету, роль учасників злочину та іншу інформацію, яка є предметом доказування [219, с. 98]. Відомості зі соціальних мереж можуть бути непрямими доказами або мати

допоміжне значення для висунення версій, їх перевірки, встановлення можливих місць вчинення злочину та можливих учасників, тощо.

Тому відразу, коли виникає необхідність у проведенні слідчої (розшукової) дії – огляду, потрібно його проводити. Це забезпечить своєчасність. Дослідження і фіксація виявлених предметів та речей або обстановки та відсутність у протоколі суб'єктивних висновків і припущень забезпечить об'єктивність. Оскільки від особи, яка проводить огляд, залежить його якість та кількість зібраних доказів, тому визначено методичність та послідовність. Методичність – це застосування найбільш ефективних для цих об'єктів і в такій обстановці прийомів огляду; послідовність виражається у дотриманні суворо визначеного порядку дій.

Огляд місцевості, приміщення, речей та документів є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією цього виду кримінального правопорушення. Під час проведення огляду місця події чи приміщення можуть бути отримані технічні носії інформації, мобільні телефони та інша техніка, військова форма, знаки розрізнення чи інша символіка воєнізованих формувань, зброя та боєприпаси. Як окремий вид огляду, слід вирізнити огляд інформації, яка розміщена в мережі Інтернет: веб-сайти, відеохостинги, соціальні мережі. Відомості, отримані з цих джерел, можуть бути прямими доказами у справі, або ж давати можливість висувати та перевіряти слідчі версії чи мати інше допоміжне значення.

М. В. Салтевський вважає **обшук** примусовою слідчою дією, мета якої – дослідити й обстежити осіб, зайняті ними приміщення, робочі місця, належне їм майно, ділянки місцевості, аби виявити злочинців, яких розшукують, знаряддя злочину, речі і цінності, а також встановити інші предмети, що мають значення для встановлення істини у справі [220, с. 161].

Слідчі (розшукові) дії, пов'язані з обшуком житла чи іншого володіння особи й особистим обшуком, без ухвали суду, оглядом місця вчинення кримінального правопорушення, здійснюються згідно з порядком, передбаченим КПК України, у межах переліку процесуальних дій у кримінальному прова-

дженні у дипломатичних представництвах, консульських установах України, на території повітряного, морського чи річкового судна, що знаходиться за межами України під прапором або вміщуючи розпізнавальний знак України, якщо таке судно приписане до порту, що розташований в Україні (п. 2 ст. ч. 2 ст. 520 КПК України) [221].

Р. С. Белкін зазначає, що поняття обшуку відображає об'єкти обшуку: перелік приміщень, споруд, ділянок місцевості, транспортних засобів, окремих осіб; також указується мета обшуку: виявити і вилучити сховані докази злочину, документи і цінності, нажиті злочинно, а також знайти осіб, яких розшуковують, і трупи, виявити майно, яке можна використати, щоб забезпечити позов [222, с. 140].

Цікавою є позиція О. В. Капліної. Дослідниця надає пропозицію вирізнити два види обшуку: обшук як слідчу (розшукову) дію, що пов'язана з процесуальним примусовим обстеженням житла чи іншого володіння особи, а також обшуком деяких осіб, щоб виявити та зафіксувати дані про обставини, за яких вчинено кримінальне правопорушення, зняття кримінального правопорушення або виявити майно, здобуте внаслідок його вчинення, а також установити місцезнаходження осіб, які розшуковуються [223].

Вважаємо, що необхідно внести статтю до КПК України про можливість проведення обшуку особи до моменту внесення інформації до ЄРДР, оскільки часто учасники НЗВЗФ мають при собі заборонені речі, такі як вогнепальна зброя, холодна зброя, боєприпаси та вибухівку, проте законного способу перевірити дану інформацію у слідчого немає. Тому пропонуємо внести до КПК України ст. 234-1 Обшук особи та викласти її у такій редакції:

1. Слідчий, дізнавач, прокурор здійснює обшук особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування зняття кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення.

2. Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді провести особистий обшук особи. У

такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про особистий обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про особистий обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

При цьому доречно внести зміни до п. 3 ст. 214 КПК України та викласти його у такій редакції: «... 3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), **особистий обшук (невідкладно за погодженням із прокурором зобов'язаний після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення особистого обшуку)**. Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей;

5) проведено особистий обшук».

При цьому, відповідно до проведеного анкетування працівників Національної поліції, 95% респондентів зазначили, відповіли «Так» на питання, чи необхідно внести зміни до КПК України про можливість проведення обшуку особи до моменту внесення інформації до ЄРДР.

В. Ю. Шепітько пропонує розширене та найбільш влучне, на нашу думку, визначення, зазначаючи, що обшук становить слідчу дію, сутність якої полягає у примусовому обстеженні приміщень і споруд, ділянок місцевості, певних громадян, щоб відшукати і вилучити предмети, які мають значення у справі, а також виявити осіб, котрих розшукують [224, с. 118].

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК, обшук проводять, щоб виявити та зафіксувати відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, відшукати знаряддя, яким скоєно кримінальне правопорушення, або отримане цього внаслідок майно, а також аби встановити місце перебування розшукуваних осіб.

І обшук, і огляд у кримінальному провадженні мають спільні та відмінні риси, що може спричинити неоднакове розуміння підстав та можливостей їх проведення.

Так, у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.09.2019 у справі № 518/203/17 зазначено, що огляд місця події – це слідча (розшукова) дія, яка має на меті безпосереднє сприйняття, дослідження обстановки на місці події, виявлення, фіксацію та вилучення різних речових доказів, з'ясування характеру події, що відбулася, встановлення особи злочинця та мотивів скоєння злочину. Огляд місця події є однією з перших та невідкладних слідчих (розшукових) дій, а також джерелом отримання доказів. Тобто за отримання даних, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, слідчий чи прокурор приймає рішення про проведення слідчих (розшукових) дій. В разі необхідності оперативного проведення огляду, надає право на таке проведення до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що є відмінністю від обшуку, який може бути проведений лише тоді, коли кримінальне провадження зареєстровано

та відповідні відомості внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань [225].

Отож, відмінністю між указаними процесуальними діями є процесуальні підстави їх проведення. Для проведення огляду достатньо відповідного рішення слідчого, прокурора, яке не вимагає письмової форми, для проведення обшуку – виключно судове рішення. В будь-якому випадку, відповідно до положень ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

Однак, зазначаючи про такі відмінності, визначені КПК України, сучасна практика судів вищої інстанції, зокрема Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, свідчить про те, що згода особи не завжди визнається достатньою підставою для проникнення до житла та проведення в ньому огляду. В постанові від 10.09.2019 у справі № 630/515/17 Верховний Суд не погодився з позицією захисника про недопустимість як доказу протоколу огляду місця події з огляду на проведення слідчих дій до внесення відомостей про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань і без ухвали слідчого судді, враховуючи те, що зі змісту положення ч. 1 ст. 233 КПК України зрозуміло, що законодавцем, крім можливості проникнення до житла чи іншого володіння особи на підставі судового рішення, передбачено іншу процесуальну гарантію захисту прав особи, а саме – можливість проникнути до житла чи іншого володіння особи за добровільної згоди власника. Так, з уваги на вивчення кримінальних процесуальних норм, які закріплено у ч. 1 ст. 233, ч. 2 ст. 234 та ч. 2 ст. 237 КПК України, колегією суддів зроблено такий висновок: оглядати житло чи інше володіння особи можна з її добровільної згоди, за дотримання умов наявності процесуальних гарантій, які захищають спроможність особи озвучувати свою реальну позицію за надання цієї згоди [226].

Окрім того, відмінність обшуку та огляду полягає у конкретно визначеному суб'єктному складі осіб, уповноважених на проведення вказаних дій. Якщо йдеться про огляд, тоді це слідчий чи прокурор, котрі особисто прибули на місце учинення злочину. Натомість проводити обшук можуть лише

уповноважені на це ухвалою суду слідчий чи прокурор, які зазначені у ЄРДР та визначені постановою про створення групи слідчих та(або) прокурорів. Право на проведення обшуку не може бути передоручено оперативним працівникам у порядку ст. 40 КПК України.

Верховний Суд у постанові від 29.01.2019 року у справі № 466/896/17 аргументує, що, відповідно до ст.ст. 234–236 КПК, обшук у межах кримінального провадження проводиться за ухвалою слідчого судді. Ухвалу слідчого судді щодо дозволу обшукати житло чи інше володіння особи виконує слідчий або прокурор. Щоб одержати допомогу в питаннях, для вирішення яких потрібні спеціальні знання, слідчий, прокурор можуть залучити до участі в обшуку спеціалістів. Утім, означене не звільняє їх від обов'язку виконати обшук особисто. У ч. 1 ст. 236 КПК не передбачено можливість виконання ухвали щодо дозволу на обшук ніким, крім слідчого чи прокурора. Водночас, відповідно до умов ухвали, проведення обшуку дозволено саме слідчому, а не оперативним підрозділам. Суд касаційної інстанції постановив, що положення п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК щодо наявності у слідчого права доручати проведення слідчих дій оперативним підрозділам у такому разі не застосовуються, позаяк прямо суперечать вимогам закону про порядок виконання обшуку [227].

Слід зазначити, що відмінним між оглядом і обшуком є те, що проведення обшуку особи під час проведення огляду місця події не передбачено, а регулюється іншими нормами КПК України. З цього приводу Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду у постанові від 13 лютого 2020 року у справі 755/6685/17 зазначив, що обшук особи фактично не є окремою слідчою дією, а поглинається такою дією, як затримання чи обшук житла (з урахуванням положень ч. 3 ст. 208, ч. 7 ст. 223, ст. 236 України), а тому

при проведенні обшуку, за рішенням слідчого чи прокурора, може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Однак при прове-

денні огляду, за відсутності відповідного протоколу затримання особи, складеного відповідно до вимог ст. 208 КПК України, проведення обшуку особи відбувається всупереч вимогам закону [228].

Утім досудове розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ найчастіше здійснюється на території операції Об'єднаних сил, пов'язане із потенційною небезпекою для життя та здоров'я учасників слідчих (розшукових) дій. Тому влучною є думка Г. К. Тетерятник, що за таких умов повинно діяти правило-виключення про можливість проведення таких дій без участі понятих. У цих випадках особа, яка проводить слідчу (розшукову) дію, повинна вжити заходів для забезпечення її безперервного відеозапису. Натомість, якщо виконати таке не можливо з об'єктивних причин, пов'язаних із умовами та обставинами, у яких проводиться така невідкладна слідча (розшукова) дія, вони мають бути зазначені у протоколі. І у кожному окремому випадку суд повинен дослідити такі обставини. Проте мета проведення тих чи інших процесуальних дій – застосування процесуальних заходів – не може бути підмінена іншими потребами держави, окрім тих, що реалізуються у сфері кримінального провадження, спрямовані на виконання його завдань та можуть забезпечуватися процесуальними засобами та способами [229, с. 272].

14 квітня 2022 року внесено істотні зміни та доповнення до КПК України. Зміни у кримінальному провадженні набули чинності з 1 травня 2022 року. Законодавець також упровадив спеціальну норму стосовно оцінки істотності порушення прав людини в умовах воєнного стану. Зокрема, статтю 87 доповнено ч. 5: «В умовах воєнного стану положення цієї статті застосовуються з урахуванням особливостей, визначених статтею 615 цього Кодексу». Враховуючи положення оновленої ст. 615 КПК України, ці особливості стосуватимуться збирання доказів за постановою керівника органу прокуратури без ухвали слідчого судді (обшук, «легалізація» проникнення за ч. 3 ст. 233 КПК України, отримання зразків для експертизи, негласні слідчі (розшукові) дії, «легалізація» початку негласної слідчої (розшукової) дії у порядку ст. 250 КПК України) – п. 1 ч. 2 (здійс-

нення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов), п. 4 ч. 3 (під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання) ст. 87 КПК України. Щодо інших частин ст. 87 КПК України немає обумовлень [230].

Для ефективного проведення обшуку під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ необхідно визначити всі місця, де можуть зберігатися докази існування НЗВЗФ, та проводити їх одночасно:

- місце проживання керівників та активних учасників НЗВЗФ, в яких найчастіше зберігаються технічні носії інформації, мобільні телефони, комп'ютерна техніка, списки учасників, знаки розрізнення, плани нападу або оборони; грошові кошти; зброя або інші заборонені в обігу речі;

- місця дислокації формувань, в яких часто зберігаються предмети, котрі вказують на тривале перебування учасників НЗВЗФ: військовий одяг (однострій), шеврони, знаки розрізнення, посвідчення учасників, місця приготування їжі та відпочинку, особисті речі учасників, записники, інструкції та плани, мобільні телефони та комп'ютерна техніка, графіки та списки учасників, зброя, боєприпаси та вибухові пристрої;

- місця виконання завдань (блокпости, фортифікаційні будівлі). Тут часто можна натрапити на будівельні матеріали для облаштування укріплень, перероблену техніку для оборони, зброю та боєприпаси, використані гільзи, вибухові пристрої.

Під час розслідування кримінальних проваджень про вчинення кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ вирізняється важливістю отримання доказової інформації щодо обставин учиненого кримінального правопорушення. На це буде спрямовано проведення такої слідчої (розшукової) дії, як слідчий експеримент.

Зазвичай підставою для проведення слідчого експерименту є або можуть з'явитися сумніви в можливості існування яких-небудь фактів у певних умовах, що мають істотне значення

для досудового розслідування. Слідчий експеримент проводиться для перевірки фактів досвідченим шляхом і лише за умови безпеки для життя і здоров'я всіх учасників слідчої (розшукової) дії. Дії під час слідчого експерименту не повинні бути пов'язані із приниженням честі та гідності людини, заподіювати матеріального збитку громадянам, підприємствам і установам і повинні виключати інші небезпечні наслідки.

Згідно з положеннями КПК України (ч. 1 ст. 240), щоб перевірити й уточнити відомості, важливі в установленні обставин кримінального правопорушення, слідчому, прокурору надано право на здійснення слідчого експерименту, тобто відтворити дії, обстановку, обставини конкретної події, провести необхідні дослідження чи випробування [231, с. 99].

На думку Р. С. Белкіна, слідчий експеримент є пізнавальною слідчою дією, спрямованою на проведення досліджень щодо установлення, перевірки або оцінки слідчих версій, можливості або неможливості існування важливих у справі тих чи інших фактів [232, с. 5].

Так, у слідчого експерименту є схожість із науковим експериментом. За допомогою і слідчого, і наукового експериментів можна досліджувати факти, влаштовуючи дослідження.

Попри те, у слідчого експерименту є притаманні тільки йому риси:

1) щоб застосувати його, потрібні певні процесуальні умови;

2) під час його проведення явище відтворюється неповністю, а лишень декотрі умови, за яких відбулися події чи виникли факти, цікаві для слідчого.

Основні завдання слідчого експерименту такі: установлення механізму вчинення кримінального правопорушення; перевірка слідчих версій; виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину; перевірка та уточнення фактичних даних, отриманих в результаті проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; перевірка та усунення розбіжностей у показаннях суб'єктів кримінального провадження; визначення меж обізнаності або незнання правопорушника про подію кримінального правопорушення [233, с. 45].

Слідчим експериментом під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ доцільно встановити місце діяльності такого формування, за можливості відтворити всі аспекти його діяльності. Для прикладу, доцільно, щоб підозрюваний показав місця виконання завдань, місце тренування учасників, місце відпочинку із зазначенням кількості учасників, розподілення ролей та функцій. На ефективність результатів здійснення слідчого експерименту переважно впливає старанність у його підготовці. Комплекс підготовчих дій, забезпечених слідчим, можна розподілити на два етапи: підготовку до виїзду на місце, де проводитимуть слідчий експеримент, й підготовку безпосередньо на місці до виконання слідчих (розшукових) дій.

Водночас слід зауважити, що під час досудового розслідування зазвичай слідчий експеримент проводиться способом відтворення обстановки й обставин події, фіксується в протоколі та за допомогою технічних засобів фіксації.

Так, результати, отримані під час слідчого експерименту, годиться розглядати тільки разом з іншими матеріалами розслідуваного кримінального провадження. Переважно, зважаючи на них, можна або підтвердити, або спростувати припущення слідчого, або ж вони утворюють підґрунтя для формування нового припущення про певний факт чи явище. Аби результати експерименту можна було вважати підставою або використати задля спростування версії, котра фігурує у справі, слід звернути увагу на висновки слідчого або суду про одержані результати експерименту. А саме: такі висновки мають володіти достовірністю, тобто бути дійсними, відображаючи об'єктивну реальність. У разі, якщо результати експерименту становлять базу для формулювання іншої версії, нового припущення щодо факту або явища, тоді висновки, зроблені на їх основі, можуть бути і достовірні, і ймовірні [234, с. 467–468].

Слідчого вважають однією із чільних фігур у кримінальному процесі і, ми впевнені, успішне виконання завдань кримінального судочинства залежить від його професійних досягнень. Доволі часто у розслідуванні кримінальних правопорушень слідчий докладає неабияких організаторських і творчих

зусиль, наполегливо доводить доцільність виконання слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій [235].

У досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ слідчі та прокурори мають справу з традиційними та нетрадиційними слідами протиправної діяльності та речовими доказами. Для ефективної підготовки та організації СРД, виявлення й оцінки всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, правильного відбору тих об'єктів, які пов'язані з підготовкою та вчиненням правопорушення, недостатньо базової юридичної підготовки слідчого. З метою забезпечення належної ефективності окремих слідчих (розшукових) дій бажаною, інколи обов'язковою є участь спеціаліста у проведенні відповідної дії. Оскільки у не передбачених законом збройних формуваннях на озброєнні наявна зброя, боєприпаси та вибухові пристрої, вважаємо обов'язковою присутність під час огляду та обшуку вибухотехніка (сапера).

Р. І. Благута, А. І. Кунтій та А. Я. Хитра зазначають про факультативні та обов'язкові види взаємодії слідчого і спеціаліста як класифікацію, в основу якої покладено зміст норми КПК: в окремих випадках закон вказує на обов'язковість присутності певного спеціаліста (педагога, перекладача, лікаря, судово-медичного експерта) під час проведення певної слідчої (розшукової) дії, а також на проведення експертизи тільки експертом, а в інших – слідчому надається право запрошувати спеціалістів до участі у слідчих (розшукових) діях за необхідності [236, с. 124].

Ще одним поширеним способом отримання доказів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ стороною обвинувачення є проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д). НС(Р)Д становлять частину процесуальних дій пошуково-розшукового, пізнавального значення. Їх проведення передбачено й регламентовано нормами КПК. Такі дії здатні проводити тільки уповноважені суб'єкти, а їхній хід і одержані результати фіксують відповідними процесуальними документами. НС(Р)Д проводять, щоб виявити й закріпити фактичні дані й відомості про їх джерела, отримати чи перевірити докази у кримінальному

провадженні. Вказівку про те, що НС(Р)Д – це засоби, якими сторони кримінального провадження збирають докази у справі, також відображено у ст. 93 КПК України. Отож, згідно з ч. 2 ст. 93, сторона обвинувачення збирає докази, проводячи серед низки інших заходів НС(Р)Д. Натомість сторона захисту, потерпілий збирає докази, зокрема, ініціюючи проведення НС(Р)Д (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Попри те, існує думка, що закритий, конфіденційний характер НС(Р)Д зумовлює проблемне підтвердження достовірності отриманих у їх результаті відомостей, їх оцінки з погляду належності та допустимості та, як наслідок, обґрунтування легітимності використання як доказів у кримінальному провадженні. За відсутності можливості встановлення та перевірки під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальної справи джерел інформації, що стали фактичною підставою для проведення НС(Р)Д, не можливо говорити про належність та допустимість отриманих фактичних даних, а також можливість повноцінного використання їх результатів для доказування [237, с. 32].

Слушно зауважують Р. М. Шехавцов та С. С. Кудінов щодо складової процесуальної форми утворення речових доказів у межах кримінального провадження. Згідно з положеннями ст. 100 КПК України, наголошено на їх отриманні у два способи. Їх надають стороні кримінального провадження або вилучають слідчий, прокурор, застосовуючи подальший огляд і фотографування, докладно описуючи у протоколі огляду.

У процесі слідчих (розшукових) і НС(Р)Д виконується вилучення матеріальних об'єктів, тобто їх забирають примусово. На можливості вилучати речі й документи, коли триває обшук, огляд, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, прямо наголошено у відповідних нормах КПК України (ч. 7 ст. 236, ч. 7 ст. 237, ч. 6 ст. 239).

НС(Р)Д, під час якої законодавцем дозволено вилучення матеріальних об'єктів, щоб їх у подальшому використати у кримінальному провадженні, – це огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України). Їх виконують унаслідок накладення арешту на неї (ч. 3 ст. 261 КПК України).

Можливість вилучення розглядається й стосовно виявлених зразків для дослідження, обстежуючи публічно недоступні місця, житло чи інші володіння особи (п. 3 ч. 1 ст. 267 КПК України). Але, на противагу кореспонденції (йдеться про листи, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передачі даних між особами), зразки для дослідження не утворюють матеріальних об'єктів, які можна визнати як речові докази у кримінальному провадженні, оскільки вони становлять частину матеріального об'єкта, що виконує роль лишень засобу встановлення зв'язку окресленого об'єкта з подією кримінального правопорушення чи низкою інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [238].

Що стосується огляду і виїмки кореспонденції, то це несамоостійні НС(Р)Д, а заключний етап (стадія) арешту кореспонденції, мету якого можна досягнути тільки тоді, коли послідовно здійснюватимуть арешт, огляд, а у потрібних випадках – виїмку кореспонденції, котрі разом становлять етапи (стадії) негласної слідчої (розшукової) дії, процесуальний порядок якої закріплений у ст.ст. 261 та 262 КПК України. Ця думка набуває підтвердження, адже арешт кореспонденції дає право слідчому виконувати огляд і виїмку такої кореспонденції (ч. 3 ст. 261 КПК України). Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ із цього питання зазначено, що огляд у виїмку кореспонденції не можна проводити, не наклавши на неї арешт слідчого судді. В іншому разі докази, які отримано унаслідок виконання таких дій, треба визнати недопустимими (Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13) [239].

Саме проведеними НС(Р)Д можна довести вчинення підозрюваними особами тяжких та особливо тяжких злочинів, особливо в умовах військових дій на окремих територіях України, зокрема і створення НЗВЗФ.

Сторона обвинувачення та сторона захисту може збирати докази шляхом витребування та отримання від органів місцевого самоврядування, органів державної влади, підприємств та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів,

відомостей, висновків ревізій та актів перевірок. Проте цей спосіб збирання доказів не має чітко визначеної процесуальної форми. Зауважимо, що, на відміну від сторони обвинувачення, сторона захисту має право отримувати лише копії вказаних документів.

Під витребуванням у кримінальному провадженні передбачають звернення з вимогою про добровільну видачу речей, документів та відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Витребувати можливо лише у випадку достовірної інформації про наявність таких речей, документів, відомостей, які зберігаються в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, у службових або фізичних осіб. Законодавством не передбачено, в якій формі (письмовій чи усній) відбувається витребування. Доцільно надати перевагу письмовій формі, оскільки це дозволить проводити спілкування в офіційній формі та забезпечить повагу та інтереси органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, а також письмова форма сприятиме отриманню доказів, які відповідають вимогам допустимості.

Відповідно до проведеного анкетування працівників Національної поліції, на запитання, чи принесло витребування очікуваний результат, 55,6% опитаних відповіли «Так», а у 44,4% випадків – «Ні». При цьому 26,25% респондентів зазначили, що після витребування проводили тимчасовий доступ до речей і документів, а у 8,75% випадків для отримання результатів опитувані проводили обшук.

На практиці розроблено форми звернення з вимогою про надання речей, документів або відомостей – для слідчого та прокурора це може бути постанова (яка є обов'язковою для виконання (ч. 5 ст. 40 КПК)), звернення, доручення, клопотання, запит; для представників сторони захисту – заява або клопотання, а для захисника також адвокатський запит (п. 1 ч. 1 ст. 20, ст. 24 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [240].

Важливим є збирання доказів у такій спосіб: застосовуючи добровільну видачу вказаних у законі предметів, водночас у фізичної особи, до якої звертаються, не повинен бути проце-

суальний статус підозрюваного. Якщо добровільно видати речі, документи, відомості неможливо, тоді процесуальний порядок їх одержання є іншим. Отже, стороні кримінального провадження доведеться звернутися до слідчого судді, клопочучи про надання їй тимчасового доступу до переліку речей і документів (ст. 159–166 КПК України). Якщо потрібно отримати майно (певні речі, документи тощо) підозрюваного (або під час судового розгляду обвинуваченого), яке має значення у кримінальному провадженні, необхідно застосувати процедуру, яка передбачена для тимчасового доступу до речей і документів (ст.ст. 159–166 КПК України), тимчасового вилучення майна (гл. 16 КПК України) або арешту майна (гл. 17 КПК України) [111].

Сторонами кримінального провадження здійснюється збирання доказів і шляхом їх одержання в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, у службових та фізичних осіб. Правову природу отримання доказів, порівняно з витребуванням, можна розглядати як іншу. Отримання спрямовано на приймання того, що надсилають, надають або вручають.

Отже, у процесі отримання особа здійснює добровільну передачу, надання, представлення матеріалів слідчому чи прокурору. Деяким учасникам кримінального провадження закон надає право збирати і подавати (або лише подавати) докази слідчому, прокурору, слідчому судді, а під час судового розгляду – суду. Таким право, зокрема, володіє підозрюваний (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК), обвинувачений (п. 2 ч. 4 ст. 42 КПК), законний представник підозрюваного, обвинуваченого (ч. 5 ст. 44 КПК), захисник (ч. 4 ст. 46 КПК), потерпілий (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК), представник і законний представник потерпілого (ч. 4 ст. 58, ст. 59 КПК), цивільний позивач, цивільний відповідач, їхні представники та законний представник цивільного позивача (ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63, ст. 64 КПК). Отож, указане право перелічених осіб кореспондує обов'язку слідчого та прокурора прийняти (отримати) подані матеріали, якщо вони важливі у кримінальному провадженні. Окрім того, правом добровільно надати пакет документів, речей, відомостей, які, можливо,

Виконуватимуть роль доказів у кримінальному провадженні, володіють будь-які особи (йдеться, зокрема, про представників органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій тощо). Основне у процедурі отримання сторонами речей, документів і відомостей – забезпечення можливості використати їх під час доказування, формування доказу, дотримуючись вимог належності й допустимості, позаяк обов'язки з доказування зазначених властивостей доказів виконує сторона, що їх подає.

Збираючи докази, щоб зберегти доказову інформацію, їх автоматично й фіксується. Отже, фіксація доказів становить складову проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. А у КПК міститься повний перелік способів фіксації доказів (п. п. 1, 2 ст. 103, ст. ст. 104–107, ч. 5 ст. 224, ст. 231, ч. 11 ст. 232, ч. 7 ст. 236, ч. 7 ст. 237, ч. 6 ст. 239, ч. 6 ст. 240, ч. 5 ст. 241, ст. 252) [111].

У кримінальному процесі вирізняють такі способи фіксації доказів: складання протоколів слідчих (розшукових) дій; виготовлення фототаблиць, схем, зліпків, відбитків та ін.; застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження (фотографування, звукозапис, аудіо- чи відеозапис).

Наступним елементом доказування є перевірка, яка передує їх оцінці. Перевірку доказів розглядають як діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, пов'язану з ретельним, всебічним і об'єктивним визначенням достовірності фактичних відомостей і якості джерел їх отримання, щоб правильно встановити обставини у кримінальному провадженні.

Перевірку застосовують і щодо фактичних даних, і щодо їхніх процесуальних джерел; і щодо кожного доказу окремо, й разом із низкою інших доказів. Перевірка доказів здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, від яких залежить ухвалення процесуального рішення. Що стосується інших учасників кримінального провадження, то вони беруть участь тільки у перевірці доказів.

Щодо всіх зібраних у кримінальному провадженні доказів слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд застосовують всебічну та об'єктивну перевірку.

Як відомо, елементами процесу доказування є збирання (отримання), перевірка та оцінка доказів. Враховуючи визначені та описані обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, нами розроблено та описано алгоритм збирання доказів у досліджуваному кримінальному провадженні.

Проаналізувавши наукові підходи до визначення поняття «збирання доказів», на жаль, розуміємо, що одностайної позиції щодо цього питання немає. Це відображається на роботі сторони обвинувачення, а саме – слідчих та прокурорів, оскільки збирання доказів є найважливішою базовою складовою процесу доказування. Вважаємо, що обов'язковими його елементами мають бути діяльність учасників кримінального провадження, за правилами виконання процесуальних дій, за допомогою яких із відповідних джерел встановлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження, та фіксування таких обставин у матеріалах кримінального провадження.

3.2. Використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань

Кримінальне процесуальне доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань – це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, а також інших учасників кримінального провадження у встановленій законом формі. Доказування полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для цього.

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ важливе значення має не лише збирання (отримання), а й використання зібраних доказів.

Адже використання доказів є важливим етапом досудового розслідування. Суб'єкт доказування після збирання, формування, дослідження й оцінки оперує доказами.

Термін «використання доказів» – не новий, проте не поширений у теорії кримінального процесу. М. А. Погорецький зазначає, що використання доказів утворює другий етап у доказуванні, з одного боку, практичну процесуальну діяльність, а з іншого – розумову, сформовану на основі законів логіки та знань психології й низки інших наук. Така діяльність спрямована на оперування доказами, встановлення на їхній підставі переліку обставин, важливих у кримінальному провадженні, обґрунтування на основі доказів правових позицій сторін кримінального провадження, обґрунтування відповідних процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами, аби перевірити вже отримані докази та для одержання нових [241]. І. С. Бентам узагалі порівнював цей термін із майстерністю судового провадження в кримінальній справі [242]. Попри те, переважна кількість дослідників вважає тотожними використання доказів і доказування. На нашу думку, ця позиція неточна, адже теорія доказів є частиною процесуальної науки, що досліджує доказування у реалізації доказової діяльності у кримінальному провадженні. Інакше кажучи, предмет доказування як науки – це дослідження основ доказування та способів їх реалізації, розроблення рекомендацій, пов'язаних із формуванням доказів і їх використанням у кримінальному провадженні. Можемо зробити висновок, що «використання доказів» – це лише частина доказування, однак в окремий елемент доказування його не вирізнено.

Докази використовуються не лише для формулювання та обґрунтування висновків (рішень), а й для висунення, побудови та перевірки версій у кримінальному провадженні, уявним моделюванням події кримінального правопорушення та процесів відображення його у зовнішньому середовищі, динаміки слідоутворення, тощо. Ці процеси об'єднують чуттєво-практичну та аналітичну діяльність. Саме завдяки органічному об'єднанню цих процесів висновки (рішення) у кримінальному провадженні становлять синтез чуттєво-практичної та розумової діяльності суб'єктів доказування.

Проте назріває логічне запитання стосовно моменту виникнення доказу в кримінальному провадженні та з якого моменту його можливо використовувати. Вважаємо, що до початку проведення СРД докази не можуть виникати, позаяк готових процесуальних доказів не існує. У процесі утворення НЗВЗФ створюються сліди, відомості про них. Відповідно, застосовують збір, перевірку й оцінку не доказів, а інформації, слідів, предметів, які можна трансформувати у докази, або у разі нестачі відомостей вони можуть бути не визнані як докази у кримінальному провадженні.

Вважаємо, що виявляти фактичні дані та їх джерела, сліди кримінального правопорушення та інформацію загалом – це формувати першооснову доказів. Використати їх як доказ у кримінальному провадженні можливо тільки після реалізації діяльності органів досудового розслідування з пристосування до цього використання.

На нашу думку, саме під час такої діяльності, пов'язаної із намаганням пристосувати фактичні дані і сліди кримінального правопорушення до застосування у доказуванні, фактичні дані набувають статусу доказів.

У доказуванні про використання доказів як самостійну складову не мовиться, позаяк оперування доказами, власне, і становить доказування.

Окреслене обумовлено тим, що самі собою докази, не використані у підтвердженні або спростуванні конкретного твердження, опиняються за межами такого процесу і, отже, надалі можуть не фігурувати у справі [243, с. 367].

Н. В. Жогін зазначає, що оперування доказами – це суто логічний процес, розумова діяльність відповідно до законів і правил логіки [244, с. 371]. Однак оперування доказами не може ґрунтуватися лише на логічних процесах, а й на нормах кримінально-процесуального закону, оскільки всі докази мають бути отримані в порядку КПК та використані для складання процесуальних рішень.

В. М. Важинський виокремив мету використання доказів у контексті закономірності логічного мислення, а це:

- 1) перевірка:
 - версій;
 - інших доказів;
 - розшукової інформації;
- 2) обґрунтування:
 - рішень, які приймають у провадженні;
 - обвинувального акта;
- 3) моделювання:
 - слідчої ситуації;
 - механізму злочину;
 - психологічного портрета й зовнішності злочинця;
- 4) отримання нових доказів;
- 5) формування комплексу доказів;
- 6) ознайомлення з доказами учасників процесу задля:
 - усунення суперечностей між доказами;
 - викриття фактів надання неправдивих показань тощо [245].

Вважаємо, що така класифікація мети використання доказів є доречною під час досудового розслідування створення НЗВЗФ. Взнявши її за основу, ми проаналізували її структуру та висловили свій погляд на сутність її елементів.

Слідчий, прокурор, згідно зі ст. 214 КПК України, терміново, та не пізніше 24 годин опісля подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після того, як самостійно виявить будь-яке джерело обставин, які можуть підтвердити учинення кримінального правопорушення, зобов'язується унести відповідні відомості у Єдиний реєстр досудових розслідувань, розпочати розслідування. Уже на такому етапі суб'єктом доказування висуваються, будуються та починають перевірятися слідчі версії у кримінальному провадженні та використовуються отримані докази.

У КПК України не визначено унесення відомостей до ЄРДР у якості процесуального рішення. Лише опосередковано, в абзаці 5 п. 1 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, зазначено, що унесення відомостей до Реєстру здійснюється з дотриманням строків, визначених КПК України та цим Положенням, а саме про передачу матеріалів та

відомостей (ч. 7 статті 214 КПК України) – протягом 24 годин з моменту прийняття процесуальних рішень, а також мета цього Положення – облік прийнятих під час досудового розслідування рішень [246]. Отож, на нашу думку, унесення відомостей до ЄРДР є першим процесуальним рішенням у матеріалах кримінального провадження.

Слідчу версію будують одразу, отримавши вихідну інформацію, яку логічно обробляє суб'єкт доказування. Версію можна вважати достатньою мірою обґрунтованою тоді, якщо вона ґрунтується на конкретних фактичних даних. Кількість версій залежить від обсягу та достовірності наявних відомостей. Враховуючи опрацьовані судові рішення у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ, джерелом обставин про ці правопорушення є показання учасника формування. Ці показання часто є недостатніми для висунення єдиної версії, тому цілком природно, що на початковому етапі виникає велика кількість версій.

Приміром, органам Національної поліції стало відомо про існування НЗВЗФ. Маючи лише цю інформацію, слідчий висуває версії для перевірки: що учасників такого формування близько 20 осіб, здійснюють вони покладені на них обов'язки на певних територіях, керівництво та фінансування формування здійснює невстановлена особа. З цієї версії, проводячи СРД, він перевіряє її та отримує докази, якими в подальшому оперує. Найчастіше первинна слідча версія будується на показаннях особи.

Одним із джерел доказів, згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, є показання. Показання є одним із елементів вирішення завдань кримінального судочинства. Під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань показання мають велике значення, саме на їх підставі здійснюється достовірне встановлення обставин, що є предметом дослідження у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК України, показання як процесуальне джерело доказів – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення у цьому кримінальному провадженні.

Вважаємо, що впродовж початкового етапу досудового розслідування створення НЗВЗФ показання свідка (учасника формування) використовують, щоб оформити протокол допиту. Підґрунтя для формулювання слідчої версії утворює інформація, під час перевірки якої аналізують отримані відомості та упорядковують встановлені факти у систему (синтез). Застосовуючи логічний аналіз, предмет міркувань розчленовують на складові або вирізняють його ознаки, щоб окремо вивчити як частину цілого. За допомогою синтезу окремі елементи досліджуваного об'єкта поєднуються в одному цілому.

Аналіз та синтез є операціями протилежного характеру, проте під час побудови слідчої версії вони взаємно доповнюють один одного, допомагаючи слідчому накопичувати потрібну інформацію, систематизувати й оцінювати її.

Під час розслідування кримінального правопорушення висунуті слідчі версії містять можливе пояснення шуканих відповідей. Щоб невідомі обставини встановити вірогідно, низку версій потрібно перевірити.

Перевірити версії можна за допомогою слідчих дій, якими підтверджуються або спростовуються окреслені припущення. Слідчі (розшукові) дії годиться планувати та систематизувати, аналізуючи кожну висунуту версію. Це допоможе забезпечити цілеспрямованість та об'єктивність розслідування. План розслідування зазвичай і становить план перевірки версій, які висунуто [247, с. 14].

Ідентична ситуація виникає щодо перевірки інших доказів. Під час досудового розслідування трапляється ситуація, коли доказ не підтверджується у сукупності нових одержаних доказів.

Встановлення розбіжностей між наявними доказами й оперативно-розшуковими даними може створити підставу для сумніву у їхніх джерелах, обумовити необхідність у їхній заміні, отриманні додаткової інформації, відтак – перегляді рішень, прийнятих на підставі такої інформації [243, с. 371].

Що стосується рішення слідчого, прокурора у процесі досудового розслідування, то законодавчо закріплено, що таке приймають у формі постанови. Обвинувальний акт становить процесуальне рішення, на основі якого прокурором висувається

обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким закінчується досудове розслідування (ч. 3, ч. 4 ст. 110 КПК України). Можна дійти висновку, що у законі виділені два види процесуального рішення слідчого і прокурора – постанову та обвинувальний акт. Проте у законі не сформульовано визначення таких рішень.

Д. С. Кротков зазначає, що рішення, які приймаються за кримінально-процесуальної діяльності, за формою можуть бути доволі різноманітними. Найбільш поширеною формою їх закріплення є постанова. Постанова – це документ, де зафіксовано ухвалене слідчим рішення. Отже, саме мовиться про процесуальний акт, що складають на стадії досудового розслідування і котрий становить письмово-документальне вираження органу досудового розслідування [248, с. 27].

Процесуальними рішеннями слідчого і прокурора є внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, постанова, клопотання, повідомлення про підозру, письмові вказівки прокурора, погодження (санкціонування) прокурора та обвинувальний акт. І саме для обґрунтування цих рішень використовуються докази, зібрані під час досудового розслідування.

Найпоширенішим та визначеним законодавцем як процесуальне рішення слідчого і прокурора є постанова. Основною метою постанови є збирання доказів. Постанова складається із трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної. Тобто у постанові необхідно зазначити зміст обставин, які є підставами для прийняття рішення. Саме у цій частині слідчий чи прокурор обґрунтовують використання попередньо отриманих доказів та формують мотиви винесення зазначеної постанови.

Важливим є таке процесуальне рішення слідчого і прокурора, як повідомлення про підозру. Окреслене рішення змінює етап досудового розслідування та призводить до появи особи зі статусом підозрюваного. Повідомлення про підозру повинно бути законним та обґрунтованим.

Доречно зазначає Н. П. Черняк, що повідомлення особи про підозру є одним із найважливіших процесуальних рішень, прийнятих прокурором або слідчим за погодження із прокурором до завершення розслідування у межах кримінального провадження.

На підставі цього процесуального рішення, ухваленого, зважаючи на докази, зібрані під час досудового розслідування, конкретній особі надається статус підозрюваного [249, с. 556].

Фактична підстава для повідомлення про підозру – це безсумнівна система допустимих, достовірних і достатніх доказів, які стосуються справи, що указують на склад злочину в діянні підозрюваного. Дотримуючись принципу презумпції невинуватості, щоб повідомити особі про підозру, необхідна така система доказів, що не допускала б найменших сумнівів у тому, що: 1) кримінальне правопорушення насправді сталося; 2) кримінальне правопорушення вчинила підозрювана особа; 3) діяннями підозрюваної особи охоплюється склад конкретного кримінального правопорушення; 4) немає обставин, що виключають її відповідальність.

Також на час винесення рішення про повідомлення про підозру: спростовано всі можливі, зокрема взаємовиключні, версії у справі; всі версії у справі, зокрема алібі підозрюваного, всебічно перевірено; усі версії, крім однієї – про винуватість підозрюваного – спростовано на основі зібраних доказів, а версія про винуватість особи підтверджена за допомогою системи незаперечних доказів; у справі зібрано таку сукупність допустимих і достовірних фактичних даних (доказів), яка дає змогу зробити однозначний висновок про те, що особа, яка притягається до відповідальності, вчинила злочин чи інше кримінальне правопорушення, та не допускає жодних сумнівів у її вині (особа, яку притягають до відповідальності, не повинна доводити, що невинна); те, що немає обставин, які виключають кримінальну відповідальність особи, котра учинила кримінальне правопорушення, встановлено, застосовуючи всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи. Отож, у законі не містяться однозначні вказівки на те, на якому саме етапі кримінального провадження необхідно повідомити про підозру, надаючи орієнтування слідчому на фактичні обставини справи – тоді, коли буде достатньо доказів, щоб підозрювати особу у скоєнні кримінального правопорушення [250].

З огляду на аналіз цієї ухвали, під час оголошення підозри слідчий, прокурор мають володіти перевіреною версією,

побудованою на достатній кількості накопичених доказів. Однак у справах про створення НЗВЗФ вбачаємо проблематичність. У значному обсязі кримінальних правопорушень підозру оголошують на підставі показань і визнання вини учасником формування, при цьому не перевірили всі версії та не встановлюючи всіх учасників та керівника НЗВЗФ.

Ще одним важливим елементом використання доказів є обґрунтування обвинувального акта. Втім, деякі науковці розглядають обвинувальний акт як результат діяльності слідчого (прокурора), інші – як процесуальне рішення, або процесуальний документ. Я. В. Замкова зазначає, що результат діяльності слідчого, прокурора у досудовому розслідуванні – це складання обвинувального акта. З позиції дослідниці, це підсумковий акт, у якому відображені фактичні обставини кримінального правопорушення, котрі, на думку прокурора, встановлено [251, с. 162], І. В. Басиста підкреслює, що у ч. 4 ст. 110 чинного КПК України передбачено такий вид процесуального рішення, як обвинувальний акт. Однак наявна нормативна конструкція етапу закінчення досудового розслідування недосконала, тому й назріла проблема, коли збігаються у часі два процесуальні рішення: визнання особи обвинуваченою та закінчення стадії досудового розслідування [252, с. 259].

Обґрунтовуючи доказами обвинувальний акт, забезпечується його достовірність, адже у документі зазначають усі зібрані у кримінальному провадженні докази, якими підтверджуються і характеризуються усі елементи, що утворюють предмет доказування.

П. А. Лупинська зауважує: низка загальних рис, притаманних усім рішенням у кримінальному процесі, дає змогу розглянути кожне із них у ролі елемента цілісної системи рішень. Отож, вимогу про законність, обґрунтованість і справедливість необхідно дотримувати, ухвалюючи кожне рішення у кримінальному процесі [253, с. 19]. Обґрунтованість є однією з вимог КПК України. Згідно з ч. 2 ст. 370 КПК України, обґрунтоване – це рішення, яке ухвалив суд, зважаючи на об'єктивно з'ясовані обставини, які підтверджено на основі доказів, досліджені у судовому розгляді, й оцінені судом [111]. Однак, вважаємо, що

вимога обґрунтованості є притаманною не лише для судових рішень, а повинна стосуватись усіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні, зокрема обвинувального акта.

Характерною особливістю обвинувального акта, відповідно до ст. 291 КПК України, є те, що в його описовій частині немає переліку доказів та їх оцінки слідчим чи прокурором, які вказують на винуватість підозрюваного (обвинуваченого). В обвинувальному акті зазначається лише кінцевий результат. Окреслене не дає змоги мовити про зовнішнє закріплення (в самому процесуальному документі) вимоги обґрунтованості обвинувального акта; тобто слід погодитися із тим, що йдеться про мотивування імпліцитного характеру [254, с. 75–76].

Зазначена обставина пояснюється необхідністю дотримання неупередженості суду під час судового розгляду обвинувального акта. Тому обґрунтованість обвинувального акта не набуває зовнішньої форми. Єдиний виняток полягає у тому, що в обвинувальному акті, відповідно до п. 7(1) ч. 2 ст. 291 КПК України, зазначаються підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими [243]. Тому в обґрунтуванні обвинувачення під час вжиття кримінально-правових заходів стосовно фізичної та юридичної особи вбачаємо ознаки нерівності.

Попри те, клопотання прокурора щодо звільнення від кримінальної відповідальності повинно містити докази, якими підтверджується факт учинення особою кримінального правопорушення. Інакше кажучи, на противагу обвинувальному акту, обґрунтованість первинного обвинувачення отримує зовнішню форму. Оскільки у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ, згідно з ч. 6 ст. 260 КК України, передбачене звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які входили в склад означених у цій статті формувань, якщо вони добровільно вийшли з цього формування і сповістили про нього представників органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, на нашу думку, такий диференційований підхід законодавця окреслюється тим, що за розгляду такого клопотання обвинувальний ухил суду обговорювати не можна, зважаючи на суть і спрямування такого кримінально-процесуального рішення.

Вважаємо, що ще один спосіб використання одержаних доказів у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ – це моделювання. На застосуванні моделювання як методу пізнання, засобі отримання нових для доказування відомостей успішно акцентують у практичній діяльності Національної поліції. У моделюванні під час доказування використовуються зібрані докази, пов'язані із вихідною інформацією кримінального провадження.

Переважно у межах кримінальних проваджень здійснюють моделювання слідчих ситуацій, механізму злочину, психологічного портрета та зовнішності правопорушника (ів).

Моделюючи слідчу ситуацію та систему доказування, можна встановити та запобігти виникненню слідчих помилок. Слідчою помилкою вважається результат добросовісного прорахунку слідчого. Так, свідоме недотримання законодавства, невиконання його вимог не становить помилку, такі зумисні дії підлягають кваліфікації у межах службового проступку або злочину [243, с. 379].

Так, моделювання не становить всеохоплюючий метод пізнання. З огляду на його специфіку, є змога розглянути процес розслідування з іншого боку, виявити його нові риси, дослідити низку не висвітлених питань щодо тактики розслідування, водночас наголосити на пізнавальному і доказовому значенні деяких моделей, що використовують під час розслідування кримінальних правопорушень [255, с. 23].

За моделювання слідчої ситуації створення НЗВЗФ найперше завдання слідчого, прокурора полягає у тому, щоб із одержаної первинної інформації, розуміючи ознаки й обставини, які потребують доказування у такій категорії правопорушень, змоделювати ситуацію та усвідомити, котрі саме докази потрібно встановити. На основі цього уможливорюється планування досудового розслідування та визначення слідчих (розшукових) дій, які потрібно провести.

Приміром, одержавши відомості про те, що за певною адресою можливо, базується таке формування, слідчому знадобиться максимальний обсяг інформації (щодо кількості учасників, наявності зброї, порядку охорони формування) з метою підготовки клопотання про проведення обшуку та отримання

ухвали, спланування кількості необхідних слідчих і (або) прокурорів, щоб провести обшук і миттю змодельовати ситуацію, як можуть поводитися особи, яких обшукуватимуть, що з предметів може стати речовими доказами, та внести їх у клопотання про проведення обшуку. Адже ефективність планування та моделювання ситуацій у процесі виконання слідчої дії відображається на кількості і якості предметів (доказів), які вилучено під час обшуку [256].

У моделюванні фізичних процесів важливою складовою є подібність явищ, які вивчаються. Відтак для слідчого уже на початковому етапі важливо знати механізми роботи НЗВЗФ: які є структури та ієрархії, як передаються накази, хто ці накази зможе виконати, з метою ефективного проведення подальшого досудового розслідування та збирання нових (використання уже зібраних) доказів у кримінальному провадженні.

Вважаємо, що отримання і формування комплексу доказів – одна з форм використання доказів у межах кримінального провадження. Адже справді, у ч. 1 ст. 84 КПК вказано перелік фактичних даних, які можна використовувати у підтвердженні чи спростуванні фактів та обставин, важливих у кримінальному провадженні. Цей елемент визначення поняття «докази» указує на їхню сутність. У ч. 2 ст. 84 КПК описано форму доказів, роз'яснено, які саме джерела можна розглядати як носії фактичних даних [111]. У межах процесуальної форми докази розділяються на розмежовані у часі, однак два взаємозв'язані етапи. Що стосується першого етапу, то йдеться про слідоутворення, тобто подію, яка підлягає доказуванню, котра здатна залишити у зовнішньому середовищі сукупність матеріальних та ідеальних слідів. З нашого погляду, щоби слід перетворився на доказ, потрібно його відповідно процесуально оформити. Інший етап назріває тоді, коли з допомогою слідчого, прокурора, слідчого судді, суду і дотримуючись установлених вимог, вони формуються як показання, речові докази, документи, висновки експертів. Таким чином фактичні дані набувають статусу доказів. На основі відомостей та джерел доказів утворюється єдина цілісна система. А джерело фактичних даних уможливорює перевірку і низки джерел, і відомостей.

На нашу думку, доречно зазначає В. Д. Спасович, що судові докази – питання не юридичне. Воно належить до сфери логіки і антропології та впирається своїм корінням у філософію [257]. З цього робимо висновок, що структура доказів формується із різнопланових компонентів. У ч.1 ст.84 КПК до суб'єктів отримання доказів зараховують слідчого та прокурора, що означає слідчий спосіб формування.

Докази мають складну гносеологічну і правову природу, тому слідчий або прокурор одноособово не в змозі належним чином оцінити і перевірити докази в повному обсязі. Вважаємо, що на оцінку та перевірку доказів впливає сукупність чинників, таких як соціальна позиція, суб'єктивне відношення, наявність процесуального інтересу суб'єктів кримінального провадження.

Скажімо, слідчий, відповідно до своїх функціональних обов'язків, виступаючи стороною обвинувачення у кримінальному провадженні, не є вільним у перевірці та оцінці доказів. Тобто слідчий самостійно визначає якість зібраних ним же доказів на предмет їх допустимості й належності. Така односторонність оцінки та перевірки доказів під час досудового розслідування може призвести до необ'єктивності доказів, відтак – визнання їх недопустимими у судовому процесі.

Отже, докази у процесі досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань використовує суб'єкт доказування, зважаючи на своє праворозуміння. Слідчому або прокурору, щоб перевірити версії, здійснити обґрунтування рішень чи обвинувального акта, змодельувати слідчу ситуацію, встановити механізм злочину чи психологічний портрет злочинця, дозволено використання нових і вже зібраних доказів.

Діяльність, спрямована на використання доказів, містить логічну, операційну (практичні операції) та психологічну складові. Це і підтверджує сутність таких способів і засобів. Використання доказів здійснюється виокремленням із них необхідних ознак, потрібних для установлення предмета доказування в кримінальному провадженні.

Елементами процесу доказування є збирання (отримання), перевірка та оцінка доказів. Враховуючи визначені та

описані обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, ми розробили та описали алгоритм збирання доказів у досліджуваному кримінальному провадженні.

Запропоновано систему збирання (отримання) доказів, яка охоплює: проведення слідчих (розшукових) дій; проведення негласних слідчих (розшукових) дій; витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей; отримання речей і документів від учасників кримінального провадження.

Проаналізувавши наукові підходи до визначення поняття «збирання доказів», на жаль, розуміємо, що одностайної позиції у цьому питанні не сформовано. Це впливає на роботу сторони обвинувачення, а саме – слідчих та прокурорів, оскільки збирання доказів є найважливішою базовою складовою процесу доказування. Своєю чергою, вважаємо, що обов'язковими його елементами мають бути діяльність учасників кримінального провадження, за правилами здійснення процесуальних дій, за допомогою яких із відповідних джерел установлюються обставини, котрі мають значення для кримінального провадження, та фіксування таких обставин у матеріалах кримінального провадження.

Досудове розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ найчастіше здійснюється на території операції Об'єднаних сил, пов'язане із потенційною небезпекою для життя та здоров'я учасників слідчих (розшукових) дій, тому вважаємо, що за таких умов повинно діяти правило виключення про можливість проведення таких дій без участі понятих. У цих випадках особа, яка проводить СРД, повинна вжити заходів для забезпечення її безперервного відеозапису. Натомість, якщо виконати безперервний відеозапис неможливо внаслідок об'єктивних причин, пов'язаних з умовами та обставинами, у яких проводиться така невідкладна слідча (розшукова) дія, вони мають бути зазначені у протоколі.

Отже, використання доказів під час досудового розслідування створення НЗВЗФ здійснюється суб'єктом доказування на підставі свого праворозуміння. Діяльність, пов'язана із

використанням доказів, містить логічний, операційний (практичні операції) та психологічний компоненти.

Саме означене і слугує підтвердженню сутності таких способів і засобів. Докази використовують, виокремлюючи з них необхідні ознаки, котрі потрібні для того, щоб встановити предмет доказування у кримінальному провадженні. А це:

1) перевірка версій, адже версія вважатиметься достатньою мірою обґрунтованою тоді, якщо ґрунтуватиметься на конкретних фактичних даних. Кількісно версії залежать від обсягу й правдивості наявної інформації;

2) обґрунтування процесуальних рішень та обвинувального акта. Адже кримінальне процесуальне доказування під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань становить діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, а також інших учасників кримінального провадження у встановленій законом формі. Доказування спрямоване на збирання, перевірку й оцінку доказів, з метою встановлення обставин, що мають значення для цього;

3) моделювання, оскільки доволі часто у кримінальних провадженнях здійснюють моделювання слідчих ситуацій, механізму злочину, психологічного портрету й зовнішності правопорушника. Моделюючи слідчу ситуацію та систему доказування, можна встановити та запобігти допущенню слідчих помилок;

4) отримання доказів та формування комплексу доказів. Докази мають складну гносеологічну і правову природу, тому слідчий або прокурор одноособово не в змозі належним чином оцінити і перевірити докази в повному обсязі. Вважаємо, що на оцінку та перевірку доказів впливає сукупність чинників, як-от соціальна позиція, суб'єктивне ставлення, наявність процесуального інтересу.

Підсумовуючи, зауважимо, що використання доказів є кінцевим і важливим етапом доказування та має бути включений як елемент доказування на рівні із збиранням, перевіркою та оцінкою доказів.

ВИСНОВКИ

Унаслідок ретроспективного аналізу виконаних досліджень встановлено значний обсяг наукового матеріалу з проблем кримінальної відповідальності за створення НЗВЗФ. Попри те, наголошено на відсутності ґрунтовного комплексного дослідження з доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ. У більшості наукових робіт розглянуто лише окремі аспекти цього питання, проте вони окреслені у інших галузях права та не відповідають системі кримінально-процесуальних норм, які встановлюють систему доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про створення НЗВЗФ. Чимало наукових робіт ґрунтуються на положеннях уже нечинного кримінального законодавства.

Досліджено обставини, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування створення НЗВЗФ, та їх місце у системі кримінально-процесуальної науки. Установлено її елементи та кореляційні зв'язки між ними, зокрема у визначенні події кримінального правопорушення.

Запропоновано класифікацію та опис обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ. Виділено обставини, які підлягають установленню у кримінальному провадженні, що систематизовані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права. Їх об'єднано у дві групи: основні та додаткові, виокремивши в основних обставини, обов'язкові для доказування, а в додаткових – обставини, обсяг яких можна встановити у кожному конкретному випадку.

Кримінальні правопорушення про створення НЗВЗФ – це конкретний акт вольової поведінки людини у формі дії, що посягає на охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини. Ця дія завжди характеризується місцем, часом і способом її здійснення. Центральним елементом

події кримінального правопорушення про створення НЗВЗФ є спосіб його вчинення. Нами виокремлено та охарактеризовано типові та безпосередні способи вчинення НЗВЗФ. До типових способів вчинення НЗВЗФ віднесено: створення не передбаченого законом воєнізованого формування; участь у не передбаченому законом воєнізованому формуванні; створення не передбаченого законом збройного формування; участь у не передбаченому законом збройному формуванні; керівництво зазначеними формуваннями НЗВЗФ; фінансування НЗВЗФ; постачання НЗВЗФ зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки; участь у складі НЗВЗФ у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян. До безпосередніх способів вчинення НЗВЗФ належать: укомплектування та підбір учасників НЗВЗФ, упорядкування документації формування; пропозиції особам вступати до лав НЗВЗФ; імітація діяльності оперативного співробітника правоохоронного органу; проведення пропускового режиму на блокпостах, здійснення охорони та укріплення фортифікації приміщень НЗВЗФ та інші.

Воєнізовані та збройні формування за родовими ознаками є стійким злочинним об'єднанням. Створення воєнізованих формувань вміщує таку ознаку, як керівництво створення НЗВЗФ, оскільки утворення формування неможливо уявити та реалізувати без сукупності цілеспрямованого впливу на членів організації та забезпечення єдиного порядку. Закон не визначає, коли слід вважати воєнізоване формування створеним, проте логічно допустити, що воєнізоване формування вважається створеним, якщо після досягнення особами згоди формування набуло всіх обов'язкових ознак воєнізованого формування, а саме: організаційну структуру військового типу, єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну із проведенням військової або стрийової чи фізичної підготовки.

Вид і розмір шкоди є додатковою обставиною, котра підлягає доказуванню, оскільки учасник воєнізованого чи збройного формування своїми діями може й не завдати шкоди. Приміром, несучи службу на блокпосту у складі воєнізованого формування, усвідомлюючи протиправність свого діяння та

розуміючи, що є учасником НЗВЗФ, він лише здійснює перевірку документів у водіїв та пасажирів автотранспорту, оскільки керівництво поклало на нього виконання лише таких завдань. Кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1–3 ст. 260 КК України, мають формальний склад, тому шкода є лише факультативним (необов'язковим) елементом предмета доказування. Для цього виду кримінальних правопорушень злочинний результат презюмується, тому для їх кваліфікації достатньо встановити лише вказане в законі діяння.

Зважаючи на класифіковані та описані обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ, алгоритми збирання (отримання) доказів у досліджуваних кримінальних провадженнях, запропоновано та описано систему збирання (отримання) доказів, яка охоплює: проведення слідчих (розшукових) дій; проведення негласних слідчих (розшукових) дій; витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей; отримання речей і документів від учасників кримінального провадження. Під час досудового розслідування створення НЗВЗФ докази, зазвичай, збирає сторона обвинувачення шляхом проведення СРД. Під час проведення огляду місця події чи приміщення можуть бути отримані технічні носії інформації, мобільні телефони та інша техніка, військова форма, знаки розрізнення чи інша символіка воєнізованих формувань, зброя та боєприпаси. Як окремий вид огляду слід вирізнити огляд інформації, яка розміщена в мережі Інтернет: на веб-сайтах, відеохостингах, у соціальних мережах. Відомості, отримані з цих джерел, можуть бути прямими доказами у провадженні, або ж давати можливість висувати та перевіряти слідчі версії чи мати інше допоміжне значення. Для ефективного проведення обшуку під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ необхідно визначити всі місця, де можуть зберігатися докази існування НЗВЗФ, та проводити їх одночасно. В роботі систематизовано способи збирання доказів у найпоширеніших процесуальних діях.

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ докази використовують для обґрунтування процесуальних рішень та обвинувального акта. Попри те, вважаємо, що докази використовуються для висунення, побудови та перевірки слідчих версій та інших доказів у кримінальному провадженні уявним моделюванням події кримінального правопорушення та слідчих ситуацій, отримання нових доказів та формування комплексу доказів. Ці процеси об'єднують чуттєво-практичну та аналітичну діяльність. Саме завдяки органічному об'єднанню цих процесів висновки (рішення) у кримінальному провадженні становлять синтез чуттєво-практичної та розумової діяльності суб'єктів доказування. Висловлено позицію, що використання доказів є кінцевим та важливим етапом доказування, котрий має бути включений у цей процес як елемент доказування на рівні зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів.

З метою вдосконалення нормативного правового регулювання збирання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ пропонуємо внести до КПК України ст. 234-1 Обшук особи та викласти її у такій редакції:

Слідчий, дізнавач, прокурор здійснює обшук особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення.

Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді провести особистий обшук особи. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про особистий обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні

клопотання про особистий обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

Також доречно внести зміни до п. 3 ст. 214 КПК України та викласти його у такій редакції: «...3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), **особистий обшук (невідкладно, за погодженням із прокурором, зобов'язаний після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення особистого обшуку)**. Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: ...
5) проведено особистий обшук».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennyata-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. Практикум : навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів. Київ : Атіка, 1992. 192 с.
3. Грищук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства. Львів : Львівський університет, 1993. 137 с.
4. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 163 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права України : навчальний посібник / упорядники : Копиленко О. А., Кривоніс В. М., Свистунов В. В., Трофанчук Г. І., Чайковський А. С. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 565 с.
6. Проскуряков О. Руководство к познанию действующих русских государственных, гражданских, уголовных и полицейских законов. Т. 3. СПб. : Королев и комп., 1854. 275 с.
7. Демидова Л. Н. Руководство преступной организацией как одна из форм объективной стороны состава преступления, предусмотренного частью 1 статьи 255 УК Украины. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб.* / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2002. Вип. 57. С. 151–155.
8. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г.; сост.: Курицкий И. И., Гиммельфарб Л. А., Шихмантер Н. И. X. : Юридическое издательство НКЮ УССР, 1927. 322 с.
9. Уголовный кодекс Украины : научно-практический комментарий / под ред.: Шакун В. И., Яценко С. С. 5-е изд. Киев : А.К.С., 1999. 1088 с.
10. Уголовный кодекс УССР (утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г.) с алфавитным указателем : изд. официальное. Харьков : Изд. Наркомюста УССР. 50 с.
11. Kots Y. Causes and conditions of the creation of non-expressed laws of forgotten or armed formation. *Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique.* (20.09.2019). Geneve, Suisse, P. 68–70.

12. Конституція РСФСР. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1918.htm>.

13. О запрещении создания вооруженных формирований, не предусмотренных законодательством СССР, и изъятии оружия в случае его незаконного хранения : Указ Президента СССР от 25.07.1990 № 373. *Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета СССР*. 1990. № 31. Ст. 559. URL: <https://ru.Wiki source.org>.

14. Про відповідальність за створення не передбачених законодавством військових або інших збройних формувань чи груп : Закон України від 18.09.1991 № 1564-XII (редакція від 19.11.2012, підстава 4651-17). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1564-12>

15. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 (втратив чинність 01.09.2001). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05>

16. Коць Є. П. Незаконні воєнізовані та збройні формування як чинник, який впливає на національну безпеку України. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (08.11.2019) / упор. О. В. Авраменко, С. С. Гнатюк, І. І. Сидорук. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 85–87.

17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (редакція від 27.06.2019, підстава 2747-VIII). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

18. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

19. Про національну безпеку України : Закон України від 08.07.2018 № 2469-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

20. Конституція України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D1%80>.

21. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.

22. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

23. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI (редакція від 22.07.2018, підстава 2415-VIII). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

24. Васильчук Є. О. Незаконні воєнізовані та збройні формування в Україні : монографія. Черкаси : Видавець Олександр Третяков, 2017. 244 с. (серія «Альтернативна стратегія»).

25. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2008. 20 с.

26. Гавриш С. Б. Проблема застосування кримінальної відповідальності за співучасть у воєнізованих або збройних формуваннях, терористичних групах та інших злочинних організаціях. *Новий кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. К.-Х. : Юрінком Інтер, 2002. С. 38–42.

27. Тихий В. П. Проблемы уголовно-правовой охраны общественной безопасности: понятие и система преступлений, совершенствование законодательства : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1987. 29 с.

28. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, В. П. Тихий та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.

29. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.

30. Агапов П. В., Хлебушкин А. Г. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: политическо-правовой, криминологический и уголовно-правовой анализ. М. : АНО «Юридические программы», 2005. 136 с.

31. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2007. 39 с.

32. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 552 с.

33. Дударець Р. М. Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.09. URL: http://elar.naiiau.kiev.ua/bitstream/123456789/16019/1/Aref_Дударець.pdf

34. Баракута В. П., Чухлатий А. В., Пегахін І. А. Заходи щодо посилення блокпостів та опорних пунктів як елементів системи оборони в умовах ведення оборонного бою проти незаконних збройних формувань. *Честь і закон*. 2015. № 2. С. 15–22.
35. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.08. Х., 2008. 259 с.
36. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
37. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/7676/1/avtoreferat_vozniuk.pdf
38. Смирнов И. О. Уголовно-правовая характеристика организации незаконного вооруженного формирования или участия в нем : дисс. на соискание науч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.08. Сургут, 2014. 176 с.
39. Аджиев А. Д. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: уголовно-правовые аспекты противодействия : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Краснодар, 2009. 28 с.
40. Бекботова Т. А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика организации незаконного вооруженного формирования или участия в нем : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». М., 2011. 26 с.
41. Оспанова Ж. К. Детерминанты создания и деятельности незаконных военизированных формирований. *Вопросы современной юриспруденции* : сборник ст. по матер. XXIII междунар. науч.-практ. конф. URL: <https://sibac.info/conf/law/xxiii/32341>.
42. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 1. С. 2–6.
43. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
44. Беніцький А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності : монографія. Луганськ : Резников В. С., 2014. 552 с.

45. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. URL: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/12.00.08robak.pdf>

46. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

47. Єфремов С. О. Форми участі в організованій злочинній діяльності. *Вісник прокуратури*. 2003. № 4(22). С. 53–58.

48. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.

49. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка : Академія : Ельга-Н, 2001. 656 с.

50. Робак В. А. Ознаки, притаманні не передбаченому законом воєнізованому формуванню. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 73–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuds_2006_32_14.

51. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovizaxodi/zbirniki/zb-akt-pr-krumin-pr.pdf>.

52. Дмитренко А. В. Уголовно-правовой и криминологический аспекты организации незаконного вооруженного формирования или участие в нем: уголовно-правовые аспекты противодействия : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Ростов на Дону, 2003. 29 с.

53. Абдухамитов В. А. Уголовная ответственность за организацию незаконного вооруженного формирования (на материалах Республики Таджикистан) : автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08. Бишкек, 2009. 28 с.

54. Сагинбаева А. Ч. Уголовная ответственность за организацию незаконного вооруженного формирования или участия в нем : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.08. Бишкек, 2011. 26 с.

55. Фесенко О. В. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, учинені на тимчасово окупованих територіях* : мат. круглого столу (Київ, 26 липня 2016 р.). Київ, 2016. С. 122–125.

56. Антипенко А. В. Терористичний конфлікт як об'єкт регулювання міжнародного права збройних конфліктів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. С. 397–405.

57. Белокуров Г. М. Психодинамика личности осужденных, вовлеченных в террористическую деятельность. URL: <https://www.dissercat.com/content/psikhodinamika-lichnosti-osuzhdennykhvovlechenykh-v-terroristicheskuyu-deyatelnost>
58. Словник української мови : в 11 т. / уклад. І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.
59. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования : учеб. пособие. Киев : МАУП, 2004. 216 с.
60. Лешкевич Т. Г. Философия науки: традиции и новации : учебное пособие для вузов. Москва : ПРИОР, 2001. 428 с.
61. Беззуб І. Антикорупційна політика в Україні. *Громадська думка : інформаційно-аналітичний бюлетень*. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1260:antikoruptionsjna-politika-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350
62. Словник української мови: в 11 т. / уклад. І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 868 с.
63. Український педагогічний словник / уклад. С. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
64. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с.
65. Грицаєнко Л. Л., Фальковський А. О. Філософія права : навч. посіб. Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. 120 с.
66. Козюбра М. І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22–32.
67. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства : посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
68. Лукашевич В. Г. Новий кримінальний процесуальний кодекс України – виклик теоріям кримінального процесу та криміналістики. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 3. С. 111–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_3_25.
69. Сливка С. С. Юридична деонтологія. Київ : Атіка, 2003. 320 с.
70. Фуллер Л. Анатомія права / пер. з англ. Н. Комарової. Київ : Сфера, 1999. 144 с.
71. Балинська О. М. Семіотика права : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
72. Копнин П. В. Диалектика как логика и теория познания. Опыт логико-гносеологического исследования. М. : Изд-во «Наука», 1973. 325 с.
73. Андреев И. Д. Методологические основы познания социальных явлений. М. : Высшая школа, 1977. 328 с.
74. Зеленецький В. С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму

(економікоправовий аналіз) : наук.-практ. посібник. Харків : Кросроуд, 2007. 668 с.

75. Спасович В. Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством (1861). Москва : ЛексЭст, 2001. С. 5–6.

76. Костицький М. В. Логіка як методологія наукового пізнання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 3–13.

77. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 208 с.

78. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. М. : Зерцало, 2002. 288 с.

79. Філософія права: проблеми та підходи : навч. пос. / ред. П. М. Рабіновича. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 290 с.

80. Малишев Б. Деякі аспекти методологічних особливостей загальної теорії права і філософії права. *Право і громадянське суспільство*. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-2-2013/item/94-deiaki-aspektymetodolohichnykh-osoblyvostei-zahalnoi-teorii-prava-i-filosofii-prava-malyshev-b-v>.

81. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.

82. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.

83. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном процессе : моногр. Киев : Вищ. шк., 1984. С. 6–9; Михеенко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підруч. ; 2-ге вид. перероб. і доп. Київ : Либідь, 1999. С. 115–117.

84. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник; за ред. В. Сташиса. В. Тація. 4-е вид., перероб і доповн. Харків : Право, 2010. 608 с.

85. Середюк В. Окремі аспекти методології дослідження проблем юридичної відповідальності в науці права України та Польщі. Про українське право / за ред. проф. І. Безклубого. Київ, 2009. Ч. IV. С. 377–382.

86. Подольська Є. А. Кредитно-модульний курс з філософії : філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр навч. л-ри, 2006. 624 с.

87. Булатов М. Діалектичний метод. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 1099 с.

88. Криміналістика : підручник за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с. URL: <https://buklib.net/books/22869/>

89. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : ЛДУ, 1978. С. 73–75.

90. Сиденко В. Н., Грушко И. М. Основы научных исследований. Харьков : Выща школа, 1978. 197 с.
91. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2002. 208 с.
92. Кринецкий Й. Й. Основы научных исследований : учебн. пособие для вузов. Київ : Вища школа, 1981. 282 с.
93. П'ятницька-Позднякова І. С. Основы научных досліджень у вищій школі : навч. посібник. Київ, 2003. 116 с.
94. Колесников О. В. Основы научных досліджень. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 141 с.
95. Ковальчук В. В., Моїсеєв Л. М. Основы научных досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 216 с.
96. П'ятницька-Позднякова І. С. Основы научных досліджень у вищій школі : навч. посібник. К., 2003. 116 с.
97. Богдашина О. М. Концепція історична. Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 5 / гол. ред. В. А. Смолій. К. : Наукова думка, 2009. С. 119.
98. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства : посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
99. Запорожцева Л. Є. Правова міфологія як явище правової дійсності, її сутність та особливості. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 2. С. 60–71.
100. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
101. Самородов В. Н. Методологические основания современной юридической науки. *Вестник МГТУ*. 2014. № 4. С. 759–768.
102. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.
103. Левченко О. В. Уголовно-процессуальное доказывание (сущность, средства доказывания, предмет и пределы) : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Ижевск : АГТУ, 2001. С. 8–12; Левченко О. В. Система средств доказывания по уголовным делам : моногр. Астрахань : АГТУ, 2003. С. 73.
104. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень: навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2010. 176 с.
105. Философия права : учебник / под ред. О. Г. Данильяна. Харьков, 2005. 384 с.
106. Философский энциклопедический словарь : терминолог. слов. / редкол. : С. С. Аверинцев и др. 2-е изд. Москва, 1989. 814 с.
107. Ярковая Е. Н. История и методология юридической науки : учеб. пособ. Тюмень, 2012. 357 с.

108. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ, 2002. 221 с.
109. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. Москва, 1973. 270 с.
110. Подготовка и оформление заявок на изобретение : метод. пособие / Г. С. Розенсон, Н. В. Кобря, Л. А. Юревич и др. М., 1987. 116 с.
111. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1081>
112. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
113. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 108–112.
114. Сорока С. О. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні під час розслідування контрабанди наркотичних засобів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 287–291.
115. Колесниченко А. Н. Принципы методики расследования преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1979. Вып. 18. С. 62–68.
116. Кримінальний процес. Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture_5_2.html
117. Криминалистика / под ред. Н. П. Яблокова. Москва : Бек, 1996. 690 с.
118. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. пос. / Київ : НВК «Правник». 1997. 42 с.
119. Косарева В. Ю. Некоторые вопросы взаимодействия следователя и судебно-медицинского эксперта в процессе расследования преступлений. *Российский следователь*. 2002. № 7. С. 2–4.
120. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2003. 39 с.
121. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография. СПб., 2003. 475 с.
122. Хмыров А. А. Криминалистическая характеристика и предмет доказывания. *Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов*. Москва, 1984. С. 48–54.
123. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 631 с.

124. Коць Є. П. Проблеми методики розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, припинення та превенції корупційних проявів* : збірник тез науково-практичного семінару (24.05.2019 року) ; упорядник І. Б. Газдай-ка-Василишин. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 87–92.

125. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

126. Бандурка О. М., Блажківський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс : науково-практичний коментар. У 2 т. Харків : Право, 2012. 768 с.

127. Гумін О., Коваль Ю. Обставини, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України. URL: [https:// science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13230/261-268.pdf](https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13230/261-268.pdf)

128. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие. Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1985. 93 с.

129. Криминалистика : учеб. для вузов. Москва : Изд. группа НОР-МАИНФРА-М, 1999. 990 с.

130. Конончук А. О. Проблемні питання кримінальної відповідальності за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь в них. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)* : тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 16 листоп. 2017 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 148–150.

131. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненими стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>

132. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

133. Організаційно-правові основи запобігання тероризму : підручник. Ю. О. Лісіцина, І. Р. Серкевич, Г. З. Яремко та ін. ; за заг. ред. В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 432 с.

134. Дударець Р. М. Спосіб вчинення злочину та його особливості під час розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2018. № 4 (24). С. 131–142.

135. Тищенко В. В. Підготовка злочину як об'єкт криміналістичного дослідження. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.практ. конф.* Харків : Гриф, 2003. С. 93–99.

136. Kots Y. The main circumstances to be proved in criminal proceedings on the creation of paramilitary or armed formations not provided by law. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. P. 303–309.

137. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004700-13#Text>.

138. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 27.11.2015 р., судова справа № 415/3589/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53874565> (дата звернення 16.08.2020).

139. Вирок Троїцького районного суду Луганської області від 02.03.2015 р., судова справа № 433/367/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43255009> (дата звернення 16.08.2020).

140. Вирок Дзержинського міського суду Донецької області від 09.09.2019 у справі № 225/5463/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84105708>.

141. Вознюк А. А. Планирование преступлений в организованных группах. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя «Правазнаўства»*. 2014. № 3 (176). С. 78–82.

142. Вознюк А. А. Планування злочинів як обов'язкова кримінально-правова ознака організованої групи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 158–165.

143. Про боротьбу з тероризмом: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

144. Повідомлення прокуратури АР Крим та м. Севастополь. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=256287&fbclid=IwAR0jYrtw959wAaVM84CozsbQ6vFmJfjU7voussFbHN8RkIrw-8

145. Коць Є. П. Спосіб вчинення як обставина, що підлягає доказуванню під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань. *Підприємництво, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2020. № 3. С. 301–306.

146. Коментар до ст. 260 КК України. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1964-260.html>

147. Про основи національного спротиву : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#top>.

148. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчиз-

няного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ № 622 МВС України від 21.08.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20637-98#Text>.

149. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : ППВСУ від 26.04.2002. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>.

150. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» № 3 від 26.04.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>

151. Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ : Наказ МВС № 2 від 10.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text>.

152. Ковальська М. Ю. Основи методики розслідування бандитизму : дисертація на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.09; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2020. 259 с.

153. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. URL: <https://pidru4niki.com/1708020249249/pravo/dokazuvannya>.

154. Татарин І. І. Відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, за законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Випуск 1. С. 295–304.

155. Віденко Є. В. Цивільний позов у кримінальному провадженні України як «інструмент» захисту прав потерпілого. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 368–370. URL: http://www.pap.in.ua/5_2014/110.pdf.

156. Барабаш Т. М. Предмет доказування у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 210 с.

157. Кримінальний процес : мультимедійний навч. посібник. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture6_1.html.

158. Пленум Верховного Суду України у постановках «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами України норм кримінально-процесуального законодавства, якими передбачені права

потерпілих від злочинів» № 8 від 22 грудня 1978 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-78>.

159. Пленум Верховного Суду України у постановах «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат». № 11 від 7 липня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-95#Text>.

160. Коць Є. П. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів пов'язаних із створенням не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : матеріали науково-практичного семінару (25.10.2019) / упор. Р. М. Шехавцов. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 55–58. 161.

161. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.

162. Ахмедшин Р. Л. Стаття 73 УПК РФ Границы и объем исследования личности обвиняемого. *Вестник Томского государственного университета*. 2012. № 361. С. 98–99.

163. Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе. М. : Юрайт, 2010. 343 с.

164. Гавриленко А. А. Взаимосвязь элементов предмета доказывания при исследовании вопросов характеристики личности обвиняемого. *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 333. С. 38–39.

165. Азаров Ю. И. Деятельность следователя органов внутренних дел по доказыванию обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого. К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1991. 80 с.

166. Цветков П. П. Теория и практика исследования данных о личности обвиняемого в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и уголовный процесс»; спец. 12.00.09 «Криминалистика». Л., 1974. 37 с.

167. Дуда А. В. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як елемент предмета доказування у кримінальній справі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 246 с.

168. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>.

169. Маньковський Л. К. Місце обставин, що пом'якшують покарання, у загальних засадах його призначення неповнолітнім. *Право і*

супільство. 2013. № 2. С. 173–180. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/3_2013/16.pdf.

170. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 27 квітня у справі № 520/16394/16-к. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2021_04_oglyad_kks.pdf

171. Бурбела Ю. С. Добровільність відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди за КК України. *Наше право*. № 4. 2017. С. 117–122.

172. Відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням : метод. рек. / С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, Д. О. Алексеева-Процюк, В. В. Бурлака та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 122 с.

173. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>.

174. Макаренко А. С. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, та деякі проблеми врахування суддівського розсуду. *Право України*. 2011. № 7. С. 241–250.

175. Маньковський Л. К. Місце обставин, що пом'якшують покарання, у загальних засадах його призначення неповнолітнім. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 173–180.

176. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 16 січня 2019 року у справі № 723/873/15-к, провадження № 51-5526км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79298589>.

177. Венедіктов А. А. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному процесі. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 74–77.

178. Албул С. В., Хімченко С. А. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації: новий крок у правовому забезпеченні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7263/Албул%20С%20Хімченко%20Викон.%20спец..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

179. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

180. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що включають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text)

181. Дядькин Д. С. Теоретические основы назначения уголовного наказания: алгоритмический подход. СПб. : Юридический центр Пресс, 2006. 510 с.

182. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : А.С.К., 2001. С. 219–220.

183. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2003. С. 99.

184. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Прав. джерела, 2002. С. 254–255.

185. Бідна О. Конфіскація за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; Харківський національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 244 с.

186. Справа «Гогітідзе та інші проти Грузії» (заява № 36862/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 трав. 2015 р. URL: <https://courses.edera.com/assets/courseware/9e466733ea6f9e4ce7973e27c/assetv1:EdEra+HR201+hr201+type@asset+block/1P1-Gogitidze.pdf>.

187. Справа «Уелч проти Сполученого Королівства» (заява № 17440/90) : рішення ЄСПЛ від 9 лют. 1995 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001125350>.

188. Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів : наказ з НАБУ, ГПУ, СБУ, МВС та Мінфіном від 20.10.2017 року № 115/197-О/297/586/869/857 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 02.11.2017 за № 1342/31210).

189. Антипов В. В., Антипов В. І. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання : монографія. Київ : Атіка, 2004. 208 с.

190. Винберг А. И. Криминалистика. Раздел I : Введение в науку. М. : Юрид. лит., 1950. 140 с.

191. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. М. : Наука, 1966. 295 с.

192. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

193. Назаров В. В. Кримінальний процес України : навчальний посібник. Київ : ФОРМ О. С. Ліпкан, 2013. 488 с.

194. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Пр; 2013. 824 с.

195. Кримінальний процес : підручник ; за редакцією В. Я. Тація. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Krim-pro tse Tatsiy.pdf>. С. 195.

196. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса / відпов. за випуск Ю. П. Аленін. Одеса : Юридична література, 2013. С. 223–229.

197. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

198. Шило О. Г. Новації Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуального порядку збирання речових доказів. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса). Одеса : Юридична література, 2013. С. 22–25.

199. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.

200. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

201. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

202. Кримінальний процес України : навч. посібник / І. В. Басиста, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

203. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України зі змінами та доповненнями. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

204. Кіпращ І. С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 2. 2013. С. 275–285.

205. Ващук О. П. Щодо антроподжерельної невербальної інформації у ході допиту в судовому провадженні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття*

Конституції України) : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 2. С. 363–365.

206. Розкажи мені, що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. Київ : Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232 с.

207. Пряхін Є. В., Когут Н. І. Застосування паралінгвістики під час допиту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 1. С. 358–370. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_1_39.

208. Постанова Верховного Суду від 30.04.2020 р. у справі № 640/19897/16-к. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/91759726>

209. Лазарев В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79).

210. Коць Є. П. Огляд та обшук як способи збирання (отримання) доказів стороною обвинувачення під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 12. С. 102–110.

211. Дуфенюк О. М. Аксиологія кримінального провадження. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 3. С. 160–163.

212. Дуфенюк О. М., Ковальська М. Ю. Новітні технології у практиці досудового розслідування на прикладі використання 3-D сканерів та смартфонів під час огляду місця події. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 303–305.

213. Ухвала Краматорського міського суду Донецької області від 24 лютого 2016 року у справі № 234/2959/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56072151>.

214. Коць Є. Спосіб вчинення як обставина, що підлягає доказуванню під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань. *Криміналістика*. № 3. 2020. С. 301–306.

215. Ухвала Біловодського районного суду Луганської області від 25 травня 202 року у справі № 408/1563/20-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89447443>.

216. Ухвала Северодонецького міського суду Луганської області від 21 вересня 2020 року у справі № 428/5551/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91664665>.

217. Постанова Верховного Суду від 27 травня 2020 року у справі № 296/2803/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89621215>.

218. Ухвала Краматорського міського суду Донецької області від 26 липня 2016 року у справі № 234/11494/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59193020>.

219. Ратнова А. В. Проведення огляду облікового запису користувача в соціальній мережі під час досудового розслідування кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 3(32). 2020. С. 97–102.

220. Салтєвський М. В. Криміналістика : підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.

221. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України зі змінами та доповненнями. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

222. Белкін Р. С. Криміналістична енциклопедія. 2-ге вид. доп. М., 2000.

223. Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckr.pd>.

224. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Криміналістична тактика та методика розслідування злочинів : посіб. для студ. юрид. вузів і ф-тів. Харків : Одисей, 2001. 528 с.

225. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.09.2019 у справі № 518/203/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/84152931>.

226. Постанова Верховного Суду від 10.09.2019 у справі № 630/515/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/84229737>.

227. Постанова Верховного Суду від 29.01.2019 року у справі № 466/896/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/796011id=IwAR0W2PVhpQIV8SGaeITwLiuuBEWP0hsn-vXlIgpwccjD5ti_17Pk15ktp6ko.

228. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 13 лютого 2020 року у справі 755/6685/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87760561>.

229. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

230. Гловюк І., Завтур В. Огляд змін до КПК України. URL: <https://pravo.ua/zminy-u-kriminalnomu-provadhenni-vid-14-kvitnia-2022-roku/>

231. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 18 січня 2013 р. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 290 с.

232. Белкін Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М. : «Юрид. лит.», 1964.

233. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 43–48.

234. Чернецький О. К. Результати слідчого експерименту, та їх доказове значення. *Наукові записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. «Юридичні науки»*. Том 26 (65). № 1. 2013. С. 464–471.

235. Коць Є. П. Підвищення ефективності досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Кримінальна юстиція у підготовці майбутніх суддів, прокурорів, слідчих з урахуванням європейських стандартів з прав людини : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (20–22 лютого 2020) / упор. В. В. Луцик*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020.

236. Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів під час досудового розслідування : навч. посіб. / Р. І. Благута, В. М. Сакал, М. С. Цуцкарідзе. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2014. 216 с.

237. Геселев О. В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1(17). С. 30–43. URL: <http://www.chasopysnaru.gr.gov.ua/ua/pdf/1-2018/geselev.pdf>. (дата звернення: 10.09.2021).

238. Шехавцов Р. М., Кудінов С. С. Особливості визначення окремих матеріальних об'єктів, вилучених в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як речових доказів у кримінальному провадженні. *Вісник академії адвокатури*. Київ, 2015.

239. Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13#Text>

240. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

241. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального доказування. URL: http://vkslaw.univ.kiev.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf

242. Бентам И. Введение в основание правственности и законодательства. М. : РОСПЕН, 1998.

243. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/BELKIN_2005.htm

244. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. Н. В. Жогина. 2-е изд., испр. и доп. М. : Юрид. лит., 1973. 736 с.

245. Важинський В. М. Форми використання доказів під час розслідування фіктивного підприємництва. *Filosofs'ki ta metodologični problemi prava*. 2017. № 1 (13).

246. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України від 06.04.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 14.12.2021).

247. Сизоненко А. С. Використання доказів, отриманих на території інших країн, в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 20 с.

248. Кротков Д. С. Уголовно-процессуальные решения и субъекты их принятия в стадии возбуждения уголовного дела : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2011. 200 с.

249. Черняк Н. П. Процесуальні особливості повідомлення особі про підозру. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 555–561.

250. Ухвала Московського районного суду м. Харкова від 19.11.2019 у справі 643/18838/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85761109> (дата звернення: 23.12.2021).

251. Замкова Я. В. Деякі питання підстав повернення обвинувального акта. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2016. № 19. С. 162.

252. Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 600 с.

253. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма : ИнфраМ, 2010. 240 с.

254. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого : монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2015. 214 с.

255. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : автореф. дис... док. юрид. наук. М., 1968. 33 с.

256. Коць Є. П. Форми використання доказів під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Інтернаука : міжнародний науковий журнал. Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 1(47). С. 71–77.

257. Спасович В. Д. Избранные труды и речи ; сост. И. В. Потапчук. Тула, 2000. С. 17–22.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені результати опитування (160 респондентів) працівників підрозділів органів Національної поліції

№ з/п	Запитання	Кількість осіб	%
1.	Ваша посада:		
	1.1. Слідчий або дізнавач	84	52,5%
	1.2. Старший слідчий	46	28,7%
	1.3. Заступник керівника органу досудового розслідування	15	9,4%
	1.4. Керівник органу досудового розслідування або керівник органу дізнання	3	1,9%
	1.5. Оперуповноважений	8	5%
	1.6. Старший оперуповноважений	4	2,5%
2.	Ваш стаж практичної роботи на посаді:		
	2.1. До 1 року	14	8,75%
	2.2. Від 1 до 3 років	36	22,5%
	2.3. Від 3 до 5 років	72	45%
	2.4. Від 5 до 10 років	20	12,5%
	2.5. Більше 10 років	18	11,25%
3.	Чи доводилось Вам розслідувати кримінальні провадження про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 260 ККУ?		
	3.1. Так	148	92,5%
	3.2. Ні	10	6,25%
	3.3. Мені невідомо, що це	2	1,25%

4.	Чи встановлювали Ви всі обставини, що підлягають доказуванню?		
	4.1. Так (усі)	148	92,5%
	4.2. Так (основні)	8	5%
	4.3. Ні	4	2,5%
5.	Якими процесуальними діями чи документами встановлювалось вид і розмір шкоди, завданої діями НЗВЗФ?		
	5.1. Потерпілі надавали документи із зазначенням вартості	64	40%
	5.2. Товарознавча експертиза	29	18%
	5.3. Будівельно-технічна експертиза	6	3,75%
	5.4. Автотоварознавча експертиза	8	5%
	5.5. Допити свідків	-	-
	5.6. Не було завдано збитків під час кримінального провадження про НЗВЗФ	53	33,25%
6.	Якими методами встановлюєте персональні дані? (можливі декілька варіантів)		
	6.1. Паспорт громадянина України	91	57%
	6.2. Паспорт громадянина України для виїзду за кордон	50	31%
	6.3. Паспорт іншої країни	13	8%
	6.4. Інші документи	5	3%
	6.5. Оперативними методами	1	1%
7.	Яка найпоширеніша СРД під час досудового розслідування кримінальних проваджень про НЗВЗФ? (можливо декілька варіантів відповідей)		
	7.1. Допит	144	90%

	7.2. Огляд місця події	142	89%
	7.3. Обшук	5	3%
	7.4. Слідчий експеримент	3	2%
	7.5. Пред'явлення для впізнання	3	2%
	7.6. Свій варіант _____		
8.	Чи проводили Ви під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ СРД пред'явлення для впізнання? Якщо так, то з яким результатом?		
	8.1. Ні	109	68%
	8.2. Так, з позитивним результатом	27	17%
	8.3. Так (доброчесна помилка, не впізнала особу)	24	15%
9.	Чи необхідно залучати спеціаліста або експерта під час огляду або обшуку при розслідуванні НЗВЗФ?		
	9.1. Так, у більшості випадків необхідно	104	64,7%
	9.2. В окремих випадках	52	32,4%
	9.3. Ні, не потрібно	4	2,9%
10.	Чи необхідно внести зміни до КПК України про можливість проведення обшуку особи до моменту внесення інформації до ЄРДР?		
	10.1. Так	152	95%
	10.2. Ні	8	5%
11.	Чи надало результати витребування документів у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ?		
	11.1. Так	89	55,6%
	11.2. Ні (проводили тимчасовий доступ)	42	26,25%

	11.3. Ні (проводили обшук)	14	8,75%
	11.4. Ні	15	9,4%
	11.5. Свій варіант	-	-
12.	На Вашу думку, як найчастіше використовуються докази у кримінальних провадженнях про створення НЗВЗФ? (можливо декілька відповідей)		
	12.1. Перевірка	75	47%
	12.2. Обґрунтування	154	96%
	12.3. Моделювання	74	46%
	12.4. Отримання нових доказів	56	35%
	12.5. Формування нових доказів	3	2%
	12.6. Ознайомлення з доказами учасників	10	6%
	12.7. Усі перелічені варіанти	29	18%
13.	Чи відчували Ви труднощі під час установлення обставин, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень про створення НЗВЗФ? Якщо так, то з якими саме? (декілька варіантів відповідей)		
	13.1. Труднощів не виникало	24	15%
	13.2. Встановлення способу вчинення	54	33,75%
	13.3. Встановлення завданої шкоди	6	9,6%
	13.4. Встановлення обставин, що характеризують особу	62	38,75%
	13.5. Встановлення обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання	94	58,75%
	13.6. Свій варіант	48	30%

**Пропозиції та зауваження до Проєкту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального процесуального
кодексу України щодо підвищення ефективності
проведення окремих слідчих (розшукових) дій»**

Положення проєкту	Пропозиції	Обґрунтування
<p>Стаття 233. Проникнення до житла чи іншого володіння особи ... Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, переві-</p>	<p>Стаття 233. Проникнення до житла чи іншого володіння особи ... Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна, збереження речових доказів та обстановки вчиненого кримінального правопорушення чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя</p>	<p>Необхідно розширити підстави проведення невідкладного обшуку для збереження речових доказів та обстановки вчиненого кримінального правопорушення.</p>

<p>ряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.</p>	<p>розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.</p>	
	<p>Стаття 234¹ Обшук особи 1. Слідчий, дізнавач, прокурор здійснює обшук особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення. 2. Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді</p>	<p>Необхідно внести окрему слідчу (розшукову) дію – обшук особи, що дозволить ефективніше здійснювати досудове розслідування.</p>

	<p>провести особистий обшук особи. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про особистий обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про особистий обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.</p> <p>3. Обшук особи, який супроводжується оголошенням обшукованої особи, здійснюється особами тієї ж статі.</p>	
--	---	--

	<p>Слідчий, дізнавач прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає особистому обшуку.</p>	
<p>Стаття 214. Початок досудового розслідування ... 3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято</p>	<p>Стаття 214. Початок досудового розслідування ... 3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), особистий обшук (невідкладно за погодженням із прокурором зобов'язаний після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення особистого обшуку). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку</p>	<p>Дозволити проводити особистий обшук до внесення відомостей до ЄРДР.</p>

<p>показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.</p>	<p>пку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:</p> <p>1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.</p> <p>5) проведено особистий обшук;</p> <p>У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.</p>	
--	---	--

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Коць Єлизавета Павлівна,
доктор філософії у галузі права

ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО СТВОРЕННЯ
НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ
АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Монографія

За науковою редакцією
кандидата юридичних наук, доцента
Андрія Кунтія

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 10,92.
Тираж 300 прим. Зам. № 40-23.

Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.